

zborník

MILADA HORÁKOVÁ A ĎALŠÍ

ORGANIZOVANÉ ZLYHANIE
VYŠETROVACÍCH ORGÁNOV,
JUSTÍCIE A CELEJ SPOLOČNOSTI

MÔŽE SA HISTÓRIA OPAKOVAŤ?

Šamko, Bezák (zost.)

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

SÚDNA RADA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

zborník

**MILADA HORÁKOVÁ A ĎALŠÍ
ORGANIZOVANÉ ZLYHANIE
VYŠETROVACÍCH ORGÁNOV, JUSTÍCIE
A CELEJ SPOLOČNOSTI**

Môže sa história opakovať?

Peter Šamko, Martin Bezák (zost.)

2026

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

SÚDNA RADA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Milada Horáková a ďalší – organizované zlyhanie vyšetrovacích orgánov, justície a celej spoločnosti. Môže sa história opakovať? / Peter Šamko, Martin Bezák (eds.). Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2026. 133 s. ISBN 978-80-7160-797-7

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá bola organizovaná Súdnou radou Slovenskej republiky a Právnickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave pri príležitosti 75. výročia procesu s JUDr. Miladou Horákovou a spol.

©Autori

Zostavovatelia:

JUDr. Peter Šamko
JUDr. Martin Bezák, PhD.

Návrh obálky:

JUDr. Mgr. Libuša Nicholson

Všetky príspevky prešli dvojitém anonymným recenzným konaním.

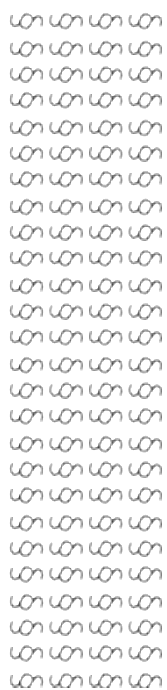
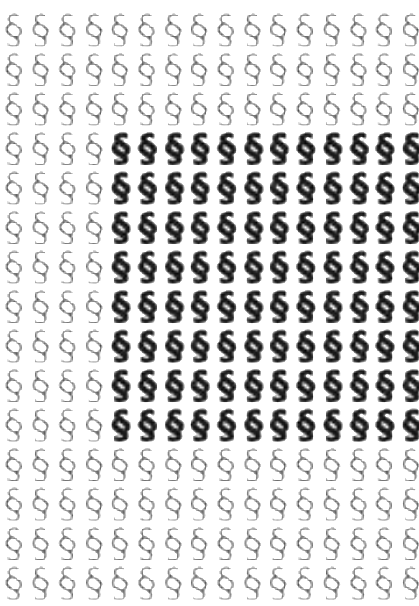
1. vydanie

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
2026

ISBN (e-verzia) 978-80-7160-797-7

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivatives. Dielo je možné opakovanie používať za predpokladu uvedenie mena autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

OBSAH

PRÍHOVOR PREDSEDNÍČKY SÚDNEJ RADY SLOVENSKEJ REPUBLIKY	5
---	----------

MGR. MARCELA KOSOVÁ

K 75. VÝROČIU JUSTIČNEJ VRAŽDY JUDR. MILADY HORÁKOVEJ – ZHODNOTENIE VEDECKEJ KONFERENCIE ..	9
--	----------

JUDR. MARTIN BEZÁK, PHD.

MILADA HORÁKOVÁ A VLADIMÍR CLEMENTIS – ODLIŠNÉ IDEÁLY, ROVNAKO TRAGICKÝ OSUD	44
---	-----------

JUDR. PETER KEREČMAN, PHD.

MILADA HORÁKOVÁ A ĎALŠÍ – ORGANIZOVANÉ ZLYHANIE VYŠETROVACÍCH ORGÁNOV, JUSTÍCIE A CELEJ SPOLOČNOSTI. MÔŽE SA HISTÓRIA OPAKOVAŤ?	71
--	-----------

JUDR. ALENA POLÁČKOVÁ, PHD.

ZÁKONNOSŤ AKO ZÁKLADNÝ ATRIBÚT TRESTNÉHO KONANIA.....	88
--	-----------

JUDR. MAREK MEZEI, PHD.

POLITICKÉ A PRÁVNE PREDPOKLADY POLITICKÝCH PROCESOV V POVOJNOVOM ČESKOSLOVENSKU	97
--	-----------

PROF. MGR. ET MGR. ONDREJ PODOLEC, PHD.

PROCES S MILADOU HORÁKOVOU A SPOL. – ZÁKLADNÉ ÚDAJE.....	126
---	------------

Príhovor predsedníčky Súdnej rady Slovenskej republiky

Vaša excelencia, vážení
hostia, dámy a páni,

keď sa povie Milada
Horáková, každému sa
vybaví inscenovaný politický
proces a poprava. Proces, v

ktorom bolo odsúdených 13 ľudí, z toho štyria na trest smrti. Na dnešnej konferencii sa pokúsime naň pozrieť z viacerých pohľadov. Mimoriadne krutým spôsobom. Milada Horáková bola historicky popravená v politických procesoch v období do roku 1989. Stalo sa tak 27. júna 1950. Mnohé zdroje uvádzajú, že z politických dôvodov bolo v Československu v rokoch 1948-1960 popravených takmer 250 osôb. Presný počet je veľmi ťažké ustáliť. Trest smrti sa vykonával výlučne obesením. Milada bola popravená ráno ako jediná žena, približne o pol šiestej, po popravách Jana Buchala, Závistá Kalandru a Oldřicha Peca. Rozsudok nad Miladou Horákovou zrušil Najvyšší súd ČSSR 8. júla 1968. K obnove súdneho procesu vzhľadom na nastupujúcu normalizáciu však nikdy neprišlo. Rehabilitovaná bola až v roku 1990. V roku 1991 jej bol udelený in memoriam Rad Tomáša Garigua Masaryka I. triedy za zásluhy o demokraciu a ľudské práva. V roku 2006 bola Milade Horákovvej udelená Nadáciou pre vybudovanie Washingtonského pamätníka obetiam zločinu komunizmu Medaila slobody. V roku 2007 bola im memoriam obdarovaný jedným z najvyšších českých armádnych vyznamenaní, a to Záslužným krížom ministerky obrany. V roku 2020 prezidentka Zuzana Čaputová

udelila Milade Horákovej Rad bieleho dvojkríža I. triedy in memoriam za mimoriadne zásluhy o Slovenskú republiku, rozvoj a ochranu demokracie, ľudských práv a slobôd. Kto však bola Milada Horáková pred monster procesom? Bola ľudská bytosť so všetkými jej kladmi a zápormi, bola manželka, matka, bojovníčka za práva žien, za spravodlivosť, za rovnoprávnosť, za právny štát. Milada Horáková, rodená Králová, sa narodila 25. decembra 1901. Vianočné dieťa.

Vyštudovala Právnickú fakultu Univerzity Karlovej, na ktorej promovala v roku 1926. V roku 1924 začala pracovať v Ženskej národnej rade (ZNR), neskôr sa stala kľúčovou osobnosťou tohto združenia. Po skončení štúdií nastúpila na Ústredný sociálny úrad pražského magistrátu a v roku 1929 sa stala členkou Českej strany národno-sociálnej (CSNS). V roku 1939 museli vydaté ženy pracujúce v štátnej správe zo zákona uvoľniť miesta pre českých mužov odsunutých z územia pripojeného k Nemeckej ríši alebo vykázaných zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi. To sa stalo aj Milade Horákovej.

Presadzovala celý život rovnoprávnosť žien s mužmi, aby muži a ženy dostávali rovnaký plat. Na ženách však nechávala slobodnú voľbu, nechcela im zabráňovať v rodinnom živote. Bola zástankyňou toho, že žena nemá ísť do práce len preto, aby pomohla finančne zaopatriť rodinu. Ak sa rozhodla venovať úplne materstvu, trvala na tom, že ju musí sociálne a právne zabezpečiť štát. Presadzovala práva slobodných matiek a nemanželských detí, nárok na výživné pre deti a ich rozvedené matky. Výrazne sa podieľala na tvorbe Zákona o rodine, ktorý bol prijatý koncom roku 1949. Bola predsedníčkou Výboru pre volebné právo žien.

Milada Horáková sa v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia zapojila do odbojovej činnosti a organizovala sociálnu pomoc. Po voľbách v roku 1946

sa stala poslankyňou Národného zhromaždenia. Mandátu sa vzdala 10. marca 1948, teda v deň keď za nevyjasnených okolností zomrel minister zahraničných vecí Jan Masaryk.

Milada Horáková ako poslankyňa v jednom zo svojich vystúpení v roku 1946, napokon ako celý svoj život, dôrazne volala po tom, že sa musia za každých okolností dodržiavať zákony aj v procesoch povojnového súdnictva, v ktorých boli súdení vojnoví zločinci. A to napriek tomu, že počas nacistickej okupácie bola aktívna v antifašistickom odboji, za čo bola neskôr tvrdo vypočúvaná gestapom a v rokoch 1940-1945 väznená.

Človeka až mrazí, keď si dnes prečíta jej vtedajší prejav v kontexte s tým, ako bol vedený súdny proces, na konci ktorého bola popravená. Hovorila v ňom o tom, že sa nesmú ovplyvňovať súdne konania, pokiaľ naozaj niet zákonný podklad, zodpovedajúci dôkazný materiál a dôkazné prostriedky. Že na súdy nesmie mať vplyv ani politický diktát, ani noviny ani ulica. Že justícia nesmie mať ani jedného sudcu, ktorý by ustúpil takýmto javom.

Milada Horáková bola žena, ktorá bola celý svoj život príkladom demokraticky zmýšľajúcej a konajúcej bytosti, žena, ktorá si ctíla zásady právneho štátu, žena, ktorá poukazovala na prešľapy doby aj vtedy, keď to neurobilo množstvo mužov. Známe sú jej dopisy pred popravou, z ktorých doslova srší vyrovnanosť a pokora, sila a viera v Boha. Keďže tieto dopisy neboli v skutočnosti nikdy odosielané adresátom, jej dcéra sa k nim dostala až po päťdesiatich rokoch. V čase popravy matky, mala len šesťnásť rokov.

Keď budete počúvať dnes všetko, čo sa tu o Milade Horákovovej povie, myslite predovšetkým na to, že to bola mysliača a milujúca ľudská bytosť a nie chladný historický symbol utrpenia. Myslíte na to, že všetci odsúdení

a všetci popravení v politických procesoch za tie desivé roky boli ľudia, ktorí mali svoje rodiny a priateľov.

Mgr. Marcela Kosová

Predsedníčka Súdnej rady Slovenskej republiky

K 75. výročiu justičnej vraždy JUDr. Milady Horákovéj – zhodnotenie vedeckej konferencie

JUDr. Martin Bezák, PhD.

advokát, člen Súdnej rady SR

K 75. výročiu justičnej vraždy JUDr. Milady Horákovéj

Zhodnotenie medzinárodnej vedeckej konferencie Milada Horáková a ďalší – organizované zlyhania vyšetrovacích orgánov, justície a celej spoločnosti; môže sa história opakovať?

Dnes 27.06.2025 si pripomínáme 75. výročie justičnej vraždy JUDr. Milady Horákovéj, JUDr. Oldřicha Pecla, Závaša Kalandru a Jana Buchala, ktorí,

spolu s ďalšími obžalovanými, boli Štátnym súdom odsúdení v politickom procese, ktorý vtedajšia komunistická moc nazvala Proces s vedením záškodníckeho sprisahania proti republike so skupinou Dr. Milady Horákovvej a spol.

Ide o vhodnú príležitosť zhodnotiť medzinárodnú vedeckú konferenciu, ktorú pri tejto príležitosti dňa 11. júna 2025 zorganizovala Súdna rada Slovenskej republiky s Právnickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave pod názvom Milada Horáková a ďalší – organizované zlyhania vyšetrovacích orgánov, justície a celej spoločnosti; môže sa história opakovať?

1 Úvodné príhovory predsedníčky Súdnej rady Slovenskej republiky, dekana Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a veľvyslanca Českej republiky na Slovensku

Konferenciu svojimi príhovormi otvorili predsedníčka Súdnej rady Slovenskej republiky, Marcela Kosová, dekan Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Eduard Burda, a veľvyslanec Českej republiky na Slovensku, Rudolf Jindrák. Všetci traja ocenili zámer zorganizovať konferenciu, ktorej cieľom je nielen pripomenúť si osobnosti jednotlivých obžalovaných, ale aj spôsob, akým sa môže právny systém a spoločnosť zdeformovať až do takej miery, že umožní justičné vraždy. Predsedníčka Súdnej rady Slovenskej republiky, Marcela Kosová, vo svojom príhovore osobitne pripomenula, že Miladu Horákovú si nemôžeme pripomínať len ako chladný historický symbol utrpenia, ale aj ako mysliacu a milujúcu ľudskú bytosť, ženu, ktorá mala svoju rodinu a priateľov, rovnako ako ďalší odsúdení a popravení v politických procesoch. Dekan Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Eduard Burda, vyjadril svoju radosť

nad tým, že sa konferenciu k takejto významnej udalosti podarilo zorganizovať pod záštitou významných slovenských právnických inštitúcií, a položil si otázku, ktorá sa nachádza aj v názve konferencie, či sa zlyhania, k akým došlo v procese s Miladou Horákovou a ďalšími, môžu opakovať aj v súčasnosti. Veľvyslanec Českej republiky na Slovensku, Rudolf Jindrák, taktiež ocenil, že Súdna Rada Slovenskej republiky a Právnická fakulta Univerzity Komenského sa rozhodli pripomenúť si Miladu Horákovú a politický proces, v ktorom bola odsúdená na smrť, a vyjadril presvedčenie, že aj takéto udalosti pomôžu udržiavať historickú pamäť Čechov a Slovákov a upevňovať ich vzájomné silné puto.

2 Úvodné príspevky definujúce historický, spoločenský, politický a právny rámec procesu

Následne na konferencii vystúpil Ondrej Podolec, historik, profesor Katedry právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a člen Ústavu pamäti národa, ktorý sa vo svojom príspevku zamerail na objasnenie spoločenského a politického rámca politického procesu s Miladou Horákovou a spol., a poukázal na to, akú úlohu v tomto procese zohrali predstavitelia a orgány vtedajšej komunistickej moci, Štátna bezpečnosť a justičné orgány.

Právny rámec procesu s Miladou Horákovou doplnili svojimi príspevkami Jozef Čentéš, profesor a vedúci Katedry trestného práva, kriminológie a kriminalistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, a Peter Šamko, člen Súdnej rady Slovenskej republiky a sudca Krajského súdu v Bratislave.

Jozef Čentíš

Čentíš oboznámil účastníkov konferencie so základným právnym rámcom procesu s Miladou Horákovou a spol. a zhrnul metódy a postupy, ktoré boli v prípravnom štádiu tohto procesu používané Štátnou bezpečnosťou, a tie, ktoré boli následne používané Štátnou prokuratúrou a Štátnym súdom v súdnom štádiu tohto procesu. Poukázal taktiež na to, akú úlohu v tomto procese zohrávali tzv. bezpečnostné pätky, komisie zložené z predstaviteľov komunistickej strany, Štátnej bezpečnosti a justície, ktoré z pozadia konštruovali základnú líniu procesu, určovali kto bude obvinený a aké budú konkrétnym obvineným uložené tresty.

Peter Šamko

„Ako prokurátor som bol proste len súčasťou súdnej represie, justície, ktorej nezáleží na skutkovom dejí, na zistení materiálnej pravdy, justície, ktorá je tu preto, aby odrovnávala, ak je na tom záujem.“ Touto citáciou výroku JUDr. Juraja Viesku, jedného z prokurátorov v procese s Miladou Horákovou a spol., ktorý definuje trestnú politiku vtedajšieho Československého štátu a podstatu celého politického procesu – odrovnávanie režimu nepohodlných osôb, uviedol svoj príspevok Peter Šamko a poukázal na to, že samotného Viesku následne metódy, ktoré vychvaľoval a používal, dobehli, keď bol v roku 1951 zatknutý a následne, v roku 1953, odsúdený na sedem rokov za sabotáž, ktorej skutková podstata, paradoxne, spočívala v tom, že neupozornil na to, že bezpečnostný aparát štátu používal nezákonné metódy.

Juraj Vieska, rodák z Rožnavy a absolvent Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, je zároveň jednou z viacerých osôb, ktorá predstavuje prepojenie politického procesu s Miladou Horákovou so

Slovenskom. Ďalšími osobami s prepojením na Slovensko boli obžalovaný prof. JUDr. Zdeněk Peška, obžalovaný JUDr. Jiří Křížek a člen senátu Štátneho súdu JUDr. Karel Bedrna. Zdeněk Peška pred tým, ako bol v procese s Miladou Horákovou odsúdený na dvadsaťpäť rokov, pôsobil na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, ako profesor všeobecného a československého ústavného práva a v rokoch 1936 a 1937 aj ako jej dekan. Rovnako Karel Bedrna pôsobil na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 1952 a 1953, ako dekan, a tiež na nej prednášal. Jiří Křížek, ktorý bol v procese s Miladou Horákovou odsúdený dvadsaťdva rokov, zas pôsobil od roku 1920 do roku 1939 v Bratislave, ako advokát.

Šamko v tejto súvislosti poukázal na to, že ani vzdelanie nezaručuje, že sa človek nestane právnym fanatikom s mesiášskym komplexom, ktorý bude premotivovaný a poplatný čomukoľvek, vrátane zneužívania trestného práva, ktorého výsledkom je justičná vražda mnohých nevinných osôb. „**Ak nás teda vzdelanie neochráni, čo teda?**“, položil si Šamko rečnícku otázku, na ktorú si vzápätí aj odpovedal. Podľa jeho názoru je podstatné **nestratiť neutralitu**, citujem: „...zachovať si **odstup**, nebrať právo osobne, nevytvárať zo seba spoločenstvo prsteňa, nemať spasiteľské maniere, neodrezávať obvineným hlavy a robiť z toho obrazy, nevyhlasovať boj proti temným silám, nemať nenávisť voči obvinenému. Orgány činné v trestnom konaní majú odhaľovať a dokazovať možné trestné činy a nie viesť križiacke výpravy proti obvineným.“ Ako to vyzerá, keď si orgány činné v trestnom konaní neplnia svoje zákonné povinnosti, ale s nenávisťou bojujú proti dehumanizovanému obvinenému, Šamko demonštroval fragmentom filmového záznamu legendárnej záverečnej reči, v ktorej prokurátor Vieska vyzýva, aby bol proces s Miladou Horákovou nielen školou bdelosti, ale aj,

citujem: „... školou nenávisti, nenávisti proti tým, ktorí síce nemajú síl na to, aby tento náš svet zvrátili, ale ktorí majú dosť síl na to, aby nám škodili, aby ničili to, čo sami nikdy nevytvorili.“ Zaujímavé na tejto záverečnej reči podľa Šamka je, že Vieska sa v nej vôbec nevenoval skutkovému, ani právnomu rozboru veci, ale nabádal ňou verejnosť na hľadanie nepriateľov a vystríhal ostatných, že aj oni sa môžu stať súčasťou podobného procesu, ak budú označení za nepriateľov.

Fragmenty filmového záznamu procesu s Miladou Horákovou a spol., na ktorých prednášajúci demonštrovali vystupovanie jednotlivých aktérov tohto procesu, sa ukázali ako nezastupiteľná pomôcka. Tieto filmové fragmenty, obrazne, preniesli účastníkov konferencie priamo do veľkej porotnej miestnosti Štátneho súdu v Prahe, v ktorej sa v roku 1950 proces odohrával, a umožnili im tak oboznámiť sa autentickým a plastickým spôsobom s jeho atmosférou, absurditou a zvrátenosťou. Auditórium premietanie týchto filmových fragmentov veľmi ocenilo. Aj na tomto mieste preto chceme poďakovať českému Národnému filmovému archívu, osobitne pánovi Jurajovi Machálkovi, ktorý filmový záznam procesu s Miladou Horákovou a spol. spravuje, za to, že nám vybrané fragmenty tohto záznamu umožnil na konferencii použiť.

Šamko ďalej vo svojom príspevku opísal metódy a postupy, aké sa použili pri príprave a realizácii procesu s Miladou Horákovou a spol.

Medzi tieto metódy patrilo napríklad výber osôb, ktoré budú v procese obvinené tak, aby každý z obvinených reprezentoval konkrétnu skupinu odporcov komunistického režimu (Milada Horáková, Josef Nestával, Antonie Kleinerová, Františka Zemínová a František Přeučil reprezentovali Československú stranu národne socialistickú, Vojtěch Dunder Československú sociálne demokratickú stranu, Bedřich Hostička

Československú stranu ľudovú a katolícku cirkev, Závaš Kalandra trockistu, Jiří Hejda a Oldřich Pecl továrnikov, Zdeněk Peška a Jiří Křížek inteligenciu a Jan Buchal, štábný strážmajster Zboru národnej bezpečnosti, ozbrojenú vetvu spiknutia, ktorá mala násilnými prostriedkami zmeniť pomery v republike v prospech „zradcovskej emigrácie“). Všetky tieto osoby boli obžalované, ako súčasť vedenia záškodníckeho sprisahania proti republike, napriek tomu, že viaceré z nich sa vôbec nepoznali a nikdy sa nestretli.

Ďalšími metódami, ktoré boli použité v procese, bolo vynucovanie priznání od obvinených, vzájomné usvedčovanie obvinených, používanie tzv. otvoreného skutku, teda príbehu o záškodníkoch, v ktorom je potrebné hľadať to, čo má byť trestnoprávne relevantné, alebo nadkvalifikovanie stíhaných skutkov a porušovanie zákazu používania analógie v trestnom práve v neprospech obvineného.

Zaujímavosťou, na ktorú Šamko poukázal a ktorá nie je verejnosti úplne známa, bolo, že na rozdiel od neskorších politických procesov, mal proces s Miladou Horákovou skutočný základ, ku ktorému bol ale domyslený príbeh o nepriateľoch, ktorí chceli zničiť republiku a jej ľudovodemokratické zriadenie. Milada Horáková a niektorí z ďalších neskôr obžalovaných sa totiž skutočne v septembri roku 1948 stretli na fare vo VINOŘI, kde však nepripravovali úklady proti republike, ale diskutovali o tom, či je vôbec možné po februári 1948 vyvíjať akúkoľvek opozičnú politickú činnosť. Takéto konanie však samo o sebe nemalo žiadnu trestnoprávnu relevanciu.

Vopred určenému cieľu odsúdiť všetkých obžalovaných zodpovedal aj spôsob, akým sa viedlo dokazovanie, ktoré dokazovaním v pravom slova zmysle vlastne vôbec nebolo, keďže bolo nahradené vyšetrovacími

metódami, ktoré mali donútiť obvineného, aby sa priznal k tomu, čo mu je kladené za vinu. Potvrdzovalo sa teda **zadanie stanovené vopred politickým orgánom** – tzv. bezpečnostnou komisiou Ústredného výboru Komunistickej strany Československa v zmysle známeho – **dajte mi mená a ja vám dám skutky**. Ako uviedol Šamko, na potvrdzovanie tohto politického zadania slúžila tzv. preparácia obvinených, t.j. systém vyšetrovacích metód, ktoré mali zlomiť vôľu obvineného a donútiť ho, aby sa priznal k stíhanému skutku. Medzi tieto metódy patrila izolácia obvinených od sveta dlhodobou väzbou, dlhé výsluchy obvinených, ktoré trvali niekoľko hodín počas dňa i noci, budenie obvinených na cele v noci a vytváranie spánkovej deprivácie, zastrasovanie obvinených možným trestným postihom ich rodinných príslušníkov, presviedčanie obvinených, že nemajú žiadnu šancu, pretože sú usvedčovaní inými obvinenými, ktorí sa rozhodli spolupracovať, alebo nacvičovanie výpovedí obvinených pomocou formulárového spôsobu výsluchu, ktorý je opakom spontánneho výsluchu.

Šamko sa vo svojom príspevku venoval nenávisťnej mediálnej kampani, ktorá celý proces s Miladou Horákovou a spol. sprevádzala a do ktorej boli zapojené všetky vtedajšie československé médiá – rozhlas, film aj tlač. Obžalovaní boli cielene dehumanizovaní označeniami, ako „krvavé psy“, „nečestné temné sily“, „hnusná tvár reakcie“, „zradcovské živly“, „hyeny túžiace po vojne“, „zmija Horáková“ a podobne. V školách a podnikoch sa organizovali petície za udelenie trestu smrti obžalovaných. Štátnemu súdu bolo doručených 6300 rezolúcií žiadajúcich prísne potrestanie obžalovaných. Hystéria, ktorá proces sprevádzala, nakoniec viedla k tomu, že rozzúrená verejnosť vnímala to, že „len“ štyrom z obžalovaných boli uložené tresty smrti, ako neprimerane mierne potrestanie zradcov. V

politickom procese s Rudolfom Slánskym a spol., ktorý nasledoval v roku 1952, bolo uložených jedenásť rozsudkov smrti a tri doživotia.

Ako definovať politický, resp. vykonštruovaný proces a individuálnu vinu osôb, ktoré sa na jeho tvorbe podieľali? Šamko si pri zodpovedaní tejto otázky pomohol rozsudkom, ktorým Mestský súd v Prahe v roku 2007 uznal bývalú prokurátorku Ľudmilu Polednovú Brožovu vinnou vraždou Milady Horákovéj, Odlřicha Pecla, Závařa Kalandru a Jana Buchala. Z odôvodnenia tohto rozsudku vyplýva, že **subjektívne presvedčenie o vine obžalovaného, ktoré sa neopiera o relevantné dôkazy, iba o ničím nepreverené priznanie obžalovaného, vedie k nezákonnému procesu** a aj individuálnej trestnej zodpovednosti aktérov takéhoto procesu za (justičnú) vraždu.

Šamko v tejto súvislosti poukázal na to, že reakciou zákonodarcu na, doslova, **fetiřizáciu priznaní obvinených** v politických procesoch 50. rokov minulého storočia v Československu, ktoré bolo samo o sebe brané, ako absolútny dôkaz viny obvineného, bolo zavedenie zásady, že **priznanie obvineného nezavaruje orgány činné v trestnom konaní dokazovať vinu obvineného**. Táto zásada sa nachádzala v Trestnom poriadku až do 31.12.2005. Z neznámych príčin nebola táto zásada prevzatá do zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku, ktorý nadobudol účinnosť 01.01.2006.

V závere svojho vystúpenia sa Šamko pokúsil zodpovedať aj otázku, ktorá je obsiahnutá v podtitule konferencie, či sa môže história opakovať. A jeho odpoveď bola jasná a znepokojujúca. **Nielenže sa história opakovať môže, ale podľa jeho názoru, sa v prípade zneužívania trestného práva už aj opakuje v podobe tzv. lawfare.** Tento pojem označuje vedenie vojny právom, vrátane zneužívania trestného práva na eliminovanie politického

protivníka kombináciou právnych krokov a **rozsiahleho mediálneho pokrytia**. „Lawfare je mechanizmus, prostredníctvom ktorého určité sektory bezpečnostných orgánov, justície a médií manipulujú trestné prípady založené hlavne na obvineniach z korupcie. Ide o pojem, ktorý je na zahraničných právnických fakultách a v zahraničnej odbornej literatúre diskutovaný už roky. Napriek tomu, **niektorí novinári, či orgány činné v trestnom konaní aj naďalej blúznia a moralizujú o tom, že nič také, ako zneužívanie trestného práva, v dnešnej dobe už neexistuje**“, dodal Šamko a poukázal na to, že lawfare sa opakovane venoval aj nedávno zosnulý pápež František, keď uviedol, citujem: „Pravidelne sa objavujú falošné obvinenia proti politickým vodcom, ktoré spoločne vznášajú médiá, oponenti a kolonizované justičné orgány. Týmto spôsobom sa prostredníctvom nástrojov lawfare využíva nevyhnutný boj proti korupcii na potláčanie nepohodlných vlád, obmedzovanie sociálnych práv a propagáciu antipolitiky, z čoho majú prospech tí, ktorí túžia po autoritárskej moci.“¹

Slová Petra Šamka o blúznení niektorých médií a orgánov činných v trestnom konaní sa nakoniec potvrdili počas prípravy aj samotnej realizácie tejto medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorej predchádzali pokusy niektorých médií spochybniť jej legitímny cieľ (pripomenúť si obeť politických procesov a okolnosti, ktoré uskutočnenie takýchto procesov umožnili, s cieľom vyvarovať sa podobných chýb v súčasnosti) a vyvolať vo verejnosti ničím neopodstatnené zdanie, že konferencia je urážkou pamiatky Milady Horákovéj a má slúžiť na spochybňovanie postupov orgánov činných v trestnom konaní, ktoré v nedávnej minulosti práve

¹ DRÁPAL, J. *Poslušen zákonů své země a svého stavu. Kamill Resler – obhájce K. H. Franka*. Auditorium: Praha, 2014, s. 38 a 39.

predstavitelia týchto médií úplne nekriticky a zaslepene obhajovali. Za úplne neprípustné je v spoločnosti, ktorá podporuje pluralitu názorov a akademickú slobodu, potrebné považovať také praktiky, kedy bolo viacerým účastníkom konferencie naznačené, že v prípade, ak sa tejto konferencie zúčastnia, bude to mať neblahý dopad na ich profesionálnu a spoločenskú reputáciu. Takéto priame zastrašovanie názorových oponentov je niečo nevidané, s čím sa organizátori konferencie nestreli od roku 1989.

Je preto vhodné si na tomto mieste pripomenúť skúsenosť, ktorú nadobudol Kamill Resler. Český advokát a obhajca, ktorý sa preslávil obhajobou K. H. Franka v povojnovom retribučnom procese. Tento advokát ešte za I. Československej republiky prevzal obhajobu nemeckého bankára Antona Kiesewettera, ktorý bol obžalovaný podľa zákona o ochrane republiky pre pokus pripojenia pohraničných častí Československa k Nemeckej ríši. Napriek tomu, že Resler dosiahol fenomenálneho úspechu, keď v dôsledku jeho precíznej obhajoby vzal žalobca vo svojej záverečnej reči obžalobu proti Kiesewetterovi späť, verejnosť bola o vine jeho klienta aj tak presvedčená. Jakub Drápal k tomu uvádza, citujem: „Resler si naplno vyskúšal, ako môže byť obhajoba aj v demokratickej spoločnosti (v tomto prípade dokonca nevinnej osoby) vnímaná nepriateľsky. Teda, že **aj demokratická spoločnosť môže vytvárať totalitnú atmosféru, v ktorej nie je akceptované právo na obhajobu určitých skupín obvinených.**“²

² Ibidem

K tomu možno dodať už len toľko, že uvedené rozhodne neplatí len o obhajobe obvinených, ale o vyslovovaní akéhokoľvek, hoc aj vedecky a faktograficky podloženého názoru, ktorý je pre určitú časť spoločnosti alebo médií z rôznych dôvodov nepohodlný.

3 Panelová diskusia o právnych aspektoch procesu a ich možných paralelách so súčasnosťou

Po príspevkoch, ktoré definovali historický a právny kontext procesu s Miladou Horákovou a spol., nasledovala panelová diskusia zameraná na právne aspekty tohto procesu a jeho možné paralely so súčasnosťou, ktorú moderoval Lukáš Turay, prodekan pre organizáciu konferencií, ďalších vedeckých a odborných podujatí a PR a zástupca Katedry trestného práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Okrem, už spomínaných, Ondreja Podolca, Jozefa Čentéša a Petra Šamka, sa tejto diskusie zúčastnili aj Lukáš Bohuslav, docent Právnickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe a advokát, a Martin Bezák, člen Súdnej rady Slovenskej republiky a advokát.

Všetci diskutujúci sa zhodli, že **pokiaľ nedôjde k radikálnej zmene spoločenského alebo politického usporiadania, nemôže v súčasnosti dôjsť k takému masívnemu zlyhaniu na úrovni celého štátu a jeho inštitúcií**, ktoré by umožnilo uskutočniť štátom riadenú justičnú vraždu.

Zhoda medzi diskutujúcimi však už nepanovala v otázke, či možno badať paralely medzi niektorými čiastkovými aspektmi politického procesu s Miladou Horákovou a spol. a súčasnosťou. Zatiaľ čo Jozef Čentíš takúto možnosť úplne vylúčil, keď vyhlásil, že by sa nemali miešať jablká s hruškami, pretože trestné konania vedené v súčasnosti nie je možné

zamieňať s politickými procesmi 50. rokov minulého storočia, Peter Šamko, Lukáš Bohuslav a Martin Bezák pripustili, že určité aspekty, ktoré sprevádzali tieto politické procesy, bolo možné badať v niektorých mediálne exponovaných trestných konaniach vedených v nedávnej dobe na Slovensku.

Peter Šamko poukázal na hrozbu „premotivovanosti“ niektorých policajtov, prokurátorov a sudcov, teda na ich neschopnosť viesť trestné stíhanie obvineného vecne, objektívne a striktne podľa zákona. Opakovane zdôraznil, že orgány činné v trestnom konaní ani súdy nesmú vidieť obvinených, ako trofeje, ktorým stínajú hlavy, ani proti nim viesť križiacke výpravy. Poukázal tiež na zneužívanie priznania obvineného a preceňovanie jeho dôkaznej hodnoty, ako aj na zneužívanie väzby, ktorá v niektorých prípadoch nebola používaná iba v nevyhnutných prípadoch, kedy iným spôsobom nebolo možné zabezpečiť účasť obvineného na úkonoch trestného konania, alebo zabrániť mu v páchaní ďalšej trestnej činnosti, prípadne v marení dokazovania, ale ako prostriedok vynucovania priznania obvineného.

Lukáš Bohuslav k tomu dodal, že si s českými kolegami advokátmi všimli, že inštitút kolúznej väzby sa na Slovensku nadužíva a zamyslel sa nad tým, či dôvodom, pre ktorý sa tak deje, nie je používanie kolúznej väzby na iný, než zákonom ustanovený cieľ – na dosahovanie priznania obvineného.

Martin Bezák zdôraznil, že pred 50. rokmi minulého storočia je potrebné mať rešpekt, ale, na druhú stranu, nie je možné sa tváriť, že niektoré aspekty politických procesov tohto obdobia sa neprejavili a nemôžu prejaviť aj v súčasnosti, v štáte, ktorý sa označuje za demokratický a právny. Poukázal na to, že **fetišizáciu priznania obvineného, ktorá bola jedným z definičných znakov politických procesov, bolo možné často**

badat' aj nedávnom období na Slovensku. Absurdné presvedčenie, že **priznanie obvineného je samo o sebe takým nezvratným dôkazom viny obvineného**, že už na jej konštatovanie nie je potrebné ani právoplatné rozhodnutie súdu v trestnom konaní tak, ako to ukladá článok 50 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, pretrváva u niektorých slovenských médií dodnes. Hrubé porušovanie prezumpcie neviny obvinených, ku ktorému dochádzalo tým, že obvinení boli ešte pred rozhodnutím súdu označovaní za zločincov, bandu vyvrheľov a pod., predstavovalo tiež jeden z typických javov, ktorý sprevádzal politické procesy.

Ako ďalej uviedol Bezák, mnohí vyšetrovatelia, ktorí boli aktívni v monster procesoch 50. rokov 20. storočia a pred nimi nemali žiadne skúsenosti s vyšetrovaním, neskôr spomínali, že keď sa pýtali sovietskych poradcov, ako majú vyšetrovať trestnú činnosť obvinených a kde majú o nej hľadať dôkazy, títo im odpovedali tak, že ukázali prstom na obvineného s dôvetkom, že dôkaz o trestnej činnosti sa nachádza v samotnom obvinenom. Vznikol tak paradox, kedy bezpečnostné zložky komunistického systému, ktorý všetkými prostriedkami bojoval s náboženstvom a cirkvou, prinavrátili do trestného konania inštitút, ktorý je vlastný práve stredovekému inkvizičnému konaniu, teda priznanie obvineného, ktoré je možné vynucovať akýmkoľvek prostriedkami, vrátane mučenia. V latinskom substantíve confessio boli totiž spojené tri základné významy (1) vyznanie viery (*confessio fidei*), (2) vyznanie chvály (*confessio laudis*) a (3) vyznanie hriechu (*confessio peccatorum*). Ak sa teda obvinený priznával, považovalo sa to za jeho pokánie, ktorým sa jednak spovedal Bohu zo svojich hriechov, a taktiež chválil Boha, ktorý je bez hriechu a bez

milosti ktorého nie je možné spasenie obvineného, ktorý je, ako každý človek, postihnutý večným hriechom prameniaticim z pádu Adama.³

Paralelu so stredovekým cirkevným inkvizičným procesom možno, podľa Bezáka, vidieť aj v ďalšom aspekte monster procesov. Ak sa obvinený v inkvizičnom procese priznával, priznával sa tým Bohu, ktorý je bez hriechu, neomylný a ktorý ho vytiahol z bahna večného hriechu a priviedol späť na cestu božej milosti. Úlohu Boha, ktorý privádza hriešnika späť na správnu cestu, objasňuje mu podstatu jeho hriechov a je milosrdný, preberá v monster-procesoch Štátna bezpečnosť, ktorej obvinení ďakujú za jej vľúdnosť a za pomoc, ktorú im poskytla, aby si mohli uvedomiť zločinnú podstatu svojho konania. Uvedené demonštroval Bezák prehratím tých častí filmového záznamu procesu s Miladou Horákovou a spol., ktoré zachytávajú, ako Milada Horáková, Františka Zemínová a Záviš Kalandra ďakujú Štátnej bezpečnosti za jej príkladnú korektnosť, vyjadrujú sa, že Štátna bezpečnosť prejavila pri ich vyšetrovaní veľkú trpezlivosť, a ubezpečujú všetkých, že Štátna bezpečnosť sa k nim vo väzbe správala dobre. Azda najpríznačnejšia je v tomto smere nasledujúca časť záverečnej reči obžalovaného Jana Buchala, ktorý bol v procese odsúdený na trest smrti a na ktorom sa metódy Štátnej bezpečnosti asi najviac viditeľne podpísali, citujem: *„Ďakujem všetkým, ktorí mi dopriali v priebehu vyšetrovania, aby som spoznal sám seba, aby som spoznal čistú a skutočnú pravdu, a ktorí ma povedali a vysvetlili, čo to vlastne myšlienka marx-leninizmu je a aké dobrodenie pre všetko ľudstvo na celom svete prináša, keď je táto uplatňovaná.“*

³ AURELIUS, A. *Vyznání I-IX*. Prvé vydanie. Praha : Oikymenh, 2019, s. 30 až 47.

Samotný monster proces nebol, podľa Bezáka, definovaný len brachiálnosťou metód, ktoré v ňom vyšetrovacie orgány používali, a nadužívaním trestu smrti, ale monštruozita takéhoto procesu spočíva najmä v tom, že mal verejnosť šokovať aj (a) povahou trestných činov, ktoré sú obvineným kladené za vinu, a tiež (b) skutočnosťou, že všetci obvinení sa k týmto trestným činom priznávajú a podrobne opisujú, akým hrôzostrašným spôsobom sa nimi previnili.

Monštruózna povaha činov obvinených bola demonštrovaná aj tým, že boli **umelo spájaní do organizovaných skupín** napriek tomu, že viacerí z nich sa vôbec nepoznali. Milada Horáková na otázku Miloša Čerovského, obhajcu Františka Přeučila a Zdeňka Pešku, výslovne poprela, že by obvinení vytvárali akúkoľvek ilegálnu základňu, alebo spoločné organizácie. Milada Horáková rovnako uviedla, že vôbec nepozná Jána Buchala, prostredníctvom ktorého ich záškodnícke spolčenie malo realizovať ozbrojený prevrat, a ani obvinená Antónia Kleinerová s ňou nebola v žiadnej organizácii. Taktiež Jozef Nestával na otázku svojho obhajcu, Otta Müllera, uviedol, že nemali žiadne hierarchické ani organizačné funkcie.

Obvineným bola kladená za vinu velezrada v spojení s cudzími mocnosťami napriek tomu, že ich **činnosť bola politického charakteru**, keď sa zaoberali otázkou, či je možné zmeniť pomery v Československu prostredníctvom slobodných volieb. Milada Horáková vo svojej výpovedi poukázala na to, že do leta 1948 hovorili o úplne legálnych veciach. Až dňa 28.06.1948 totiž nadobudol účinnosť ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústavy Československej republiky, ktorý definoval Československo, ako ľudovú demokraciu. Avšak, ako na to poukázal Zdeněk Peška vo svojej záverečnej reči, aj táto ústava v § 24 umožňovala občanom slobodne sa

združovať a spolčovať. To znamená, že obvineným bola, v rozpore so základnou zásadou trestného práva **niet trestného činu bez zákona** (nullum crimen sine lege), kladená **retroaktívne** za vinu činnosť, ktorá v čase, kedy ju mali páchať nebola vôbec trestná.

Kvalifikovanie politickej činnosti obvinených, ako závažnej trestnej činnosti proti republike umožnili **kaučukové ustanovenia zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky**. V základnej skutkovej podstate bolo obvineným kladené za vinu, že sa pokúsili zničiť samostatnosť Československej republiky⁴ a rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie.⁵

Bezák ďalej poukázal na to, že závažnú právnu kvalifikáciu konania obvinených umožnilo aj to, že **skutky**, ktoré im Štátna prokuratúra kládla za vinu, boli **vo výroku odsudzujúceho rozsudku** Štátneho súdu opísané úplne **vágne**. Tieto skutky v podstate kopírovali znenie skutkových podstát obžalovaných zločinov velezrady a vyzvedačstva, keď sa v nich uvádzalo iba toľko, že od jari 1948 až do och zatknutia, sa všetci obžalovaní v Prahe a na iných miestach Československej republiky spolčili v pokuse rozvrátiť samostatnosť Československej republiky a jej ľudovodemokratického zriadenia a priamo aj nepriamo vyzvedali a vyžrádzali štátne tajomstvo.

Opačný extrém predstavovala **obžaloba** Štátnej prokuratúry, v prípade ktorej sa nedá hovoriť o určitom vymedzení stíhaných skutkov z dôvodu, že išlo v podstate o literárny útvar na hranici medzi esejou a **pamfletom**,

⁴ Ustanovenie § 1 ods. 1 písm. a) zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.

⁵ Ustanovenie § 1 ods. 1 písm. c) zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.

ktorý po údajoch, ktoré identifikujú jednotlivých obžalovaných začína slovami: „V slavných únorových dňoch roku 1948 rozdrtil pracujúci ľud Československa svým jednotným a odhodlaným vystúpením pokus o protistátni puč, vedený politickými exponenty veľkiburžoazie...”

Nadkvalifikácia skutkov, ktoré boli obvineným kladené za vinu, ako trestných činov, za ktoré možno podľa zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky uložiť trest smrti, zároveň umožnila, aby o ich vine rozhodoval **Štátny súd** na základe obžaloby Štátnej prokuratúry,⁶ čo boli osobitné inštitúcie, ktoré stáli mimo všeobecné súdnictvo a všeobecnú prokuratúru.

Monštruóznosť trestnej činnosti obvinených mala tiež dokresľovať skutočnosť, že **všetci boli stíhaní väzobne** a na hlavné pojednávanie boli predvádzaní ozbrojenými príslušníkmi Zboru národnej bezpečnosti. Ako bolo neskôr v roku 1968 konštatované v konaní o sťažnosti pre porušenie zákona, obvinený do tejto väzby neboli vzatý zákonným spôsobom.

Rovnako spájanie obvinených do umelo vytváraných skupín, vágnosť skutkov kladených obvineným za vinu, právna nadkvalifikácia týchto skutkov, ktorá zakladala pôsobnosť špeciálnych justičných inštitúcií a obligatórne väzobné stíhanie všetkých obvinených, ktorí s nepriznali, sú javy, ktoré sprevádzali nielen politické procesy 50. rokov minulého

⁶ Podľa § 17 ods. 1 zákona č. 232/1948 Zb. o Štátnom súde bol Štátny súd príslušný konať

a) o zločinoch, ak ustanovuje na ne zákon trest smrti alebo trest na slobode dlhší ako desať rokov,

b) o iných zločinoch alebo prečinoch, ak verejný obžalobca navrhne (§ 12) pojednávanie veci pred Štátnym súdom; ale ak sa začalo o čine konanie u súdu inak príslušného, možno urobiť taký návrh, len pokiaľ sa súd neodoberie uznieť sa o rozsudku.

storočia v Československu, ale boli prítomné aj v mnohých tzv. „profilových trestných kauzách“ nedávnej doby.

Peter Šamko, Lukáš Bohuslav a Martin Bezák tak dospeli v podstate k totožnému záveru, k akému dospeli viacerí účastníci konferencie Rudolf Slánský a spol. – Justícia a politické procesy, ktorá sa pod záštitou Vrchného súdu v Prahe, Vrchného štátneho zastupiteľstva v Prahe a Českej advokátskej komory konala 22.11.2022 v Prahe.

Lukáš Trojan konštatoval, že na Slovensku rovnako, ako v Českej republike, možno pozorovať dva typy trestných procesov: zákonný proces a zákonný proces s vadami. S tým rozdielom, že slovenská justícia, a všeobecne celá slovenská spoločnosť, čelí omnoho väčším problémom, než aké má Česká republika. Trojan následne identifikoval, ktorými **systémovými vadami** slovenský trestný proces trpí. V prvom rade je to **koncentrácia moci v rukách špecializovaných inštitúcií** pre stíhanie určitých druhov trestnej činnosti, akými sú Úrad špeciálnej prokuratúry a Špecializovaný trestný súd, v rámci ktorých rozhoduje len niekoľko málo ľudí, čo sťažuje revíziu potencionálnych väd konania a rôznych iných vplyvov na trestné konanie. Tomu, že ochrana pred týmito vadami ešte stále existuje a systém funguje, nasvedčuje, podľa Trojana, skutočnosť, že Ústavný súd Slovenskej republiky bol donútený revidovať dlhú radu zákonných pochybení, ktorých sa vo väzobných veciach dopustil Špecializovaný trestný súd. *„Ale svedčí to o tom, že niečo nie je v poriadku (...) Ďalším deficitom, s ktorým sa v tejto chvíli trestná justícia na Slovensku stretáva a bude stretávať, je **nadužívanie dôkazných prostriedkov**, v tomto prípade, konkrétne, **inštitútu spolupracujúcich obvinených**. Nemá zmysel zachádzať do detailov, podstatné je, že situácia, ktorá v túto chvíľu vykulminovala, viedla k tomu, že obvinení, ktorí sú, samozrejme, aktívne činní vo verejnom*

*priestore, roztáčajú špirálu kritiky samotného trestného procesu, jeho spravodlivosti, čím **dochádza k spochybňovaniu právneho štátu.***

Petr Toman si položil otázku, či je možné, aby sa niečo podobné, ako bol politický proces s Rudolfom Slánskym a spol. opakoval aj dnes. Odpoveď hľadá v slovách Philipa Zimbarda, autora známeho standfordského väzenského experimentu, ktorý povedal, že, citujem: *„Väčšinu ľudí možno v závislosti na situácii naozaj donútiť aj k najkrutejším veciam. Len menšina, niečo medzi desiatimi až tridsiatimi percentami, má silu odolať zlu.“* „Znamená to teda, že sedemdesiat až deväťdesiat percent z nás, ktorí tu sedíme a ktorí zastávame rôzne funkcie, by sme sa, úplne pokojne, mohli ocitnúť na mieste sudcov, prokurátorov, či obhajcov v Slánskeho procese?“, pýta sa v nadväznosti na slová Philipa Zimbarda Toman a rovnako, ako Šamko, si hneď aj znepokojivo odpovedá: **„Obávam sa, že áno. Počul som názor, že dnes už sa niečo podobného opakovať nemôže.“** S týmto názorom však Toman nesúhlasí, keďže skúsenosť nám ukazuje, že sloboda a demokracia nie sú samozrejmé a že, citujem: **„...opakovať sa môže v podstate všetko, stačí tak strašne málo, tak strašne krátka doba.** Ved’ medzi februárom 1948 a popravou Heliodora Píku uplynulo iba šesťnásť mesiacov. A iba dvadsaťjeden mesiacov uplynulo do popravy (...) nášho kolegu, advokátskeho koncipienta Jaroslava Borkovce“,⁷ uzatvára Toman svoje posolstvo.

4 Odborné príspevky k právnym aspektom procesu a ich možným paralelám so súčasnosťou

⁷ K tomu pozri bližšie TOMAN, P. NÁZOV KANÁLA. Názov videa [online]. YouTube, Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TF4xvPJ3IAI&t=1113s>.

Ako prvá rečníčka v tejto časti konferencie vystúpila **Alena Poláčková**, sudkyňa Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „**ESLP**“), s príspevkom, v ktorom zamerala svoju pozornosť na aktuálnu judikatúru ESLP týkajúcu sa článku 3 Dohovoru o ochrane ľudských práva a základných slobôd (ďalej len „**Dohovor**“), ktorý zakazuje mučenie, článku 5 Dohovoru, ktorý zaručuje slobodu a osobnú bezpečnosť, článku 6 Dohovoru, ktorý zaručuje právo na spravodlivé súdne konanie, a článku 10 Dohovoru, ktorý zaručuje slobodu prejavu. Poláčková konštatovala, že by bolo iluzórne myslieť si, že ktorékoľvek z týchto práv mohlo nájsť svoje skutočné uplatnenie v procese s Miladou Horákovou a spol. Iluzórne by však rovnako bolo myslieť si, že dnes už nedochádza k zásahom do týchto práv a slobôd. To, že tomu tak je, demonštrovala Poláčková na konkrétnych rozsudkoch Európskeho súdu pre ľudské práva.

Poláčková poukázala na to, že článok 3 Dohovoru zakazuje nielen mučenie, ale aj neľudské a ponižujúce zaobchádzanie a trestanie. Judikatúra ESLP definuje **mučenie**, ako úmyselné neľudské zaobchádzanie, ktoré spôsobuje veľmi vážne a kruté utrpenie, ktorého účelom je zastrašovanie, získanie priznania, alebo iných dôkazov, resp. potrestanie. Za takéto považoval ESLP napríklad „falaka“ (bitie po chodidlách, ktoré spôsobuje neskutočnú bolesť, ale nezanecháva stopy, Corsacov v. Moldavsko), bitie počas výsluchu, znásilnenie, vyzlečenie donaha, točenie v pneumatike pod tlakom vody, zaväzovanie očí, nútené kŕmenie počas hladovky, používanie elektrošokov (napr. Aydin v. Turecko, Zontul v. Grécko, Nevmerzhitskyi v. Ukrajina, Ilascu a ďalší v. Moldavsko a Rusko, Mikheyev v. Rusko). Podľa judikatúry ESLP, aj mentálne utrpenie ako strach, neistota, stres, úzkosť, vyhrážanie sa fyzickým mučením, znásilnením, ublížením členom rodiny, simulovaná poprava, môže

dosiahnuť úroveň mučenia, ak je dostatočne závažné (medzi inými napr. Gäfgen v. Nemecko, Aydin v. Turecko, Ilascu a ďalší v. Moldavsko a Rusko, Menesheva v. Rusko).

Zásadný rozdiel medzi mučením a **neľudským zaobchádzaním** predstavuje stupeň spôsobeného utrpenia a skutočnosť, že pri neľudskom zaobchádzaní nemusí ísť o účelové konanie, ktoré má spôsobiť utrpenie, napr. neprimerané použitie donucovacích prostriedkov – hmaty, chmaty, obušky, paralizéry, slzný plyn a pod. (pozri napr. Kudla v. Poľsko, Írsko v. UK, Denizci v. Cyprus, Campbell a Cosans v. UK). Neľudské zaobchádzanie môže taktiež spočívať v spôsobení mentálneho alebo psychického utrpenia napr. šok osôb prítomných pri neprimeranom, resp. nie nevyhnutnom zásahu, keď maskovaní policajti vtrhnú do domu, úzkosť spôsobená osobe väznenej nezákonne (pozri napr. Hristovi v. Bulharsko, Fedotov v. Rusko).

ESĽP považuje **zaobchádzanie za ponižujúce**, ak ponižuje, alebo znevažuje jednotlivca nerešpektovaním jeho ľudskej dôstojnosti, alebo vzbudzuje strach, úzkosť a menejcennosť, ktoré sú spôsobilé zlomiť morálnu a fyzickú odolnosť jednotlivca (Kudla v. Poľsko). Medzi konkrétne príklady vyslovenia ponižujúceho zaobchádzania patria o. i. facka resp. fackovanie počas výsluchu, umiestňovanie obžalovaných do kletky počas súdneho pojednávania, držanie v preplnených celách, nútené vyholenie hlavy, prehliadky pri ktorých sa osoba musí vyzliecť, dotýkanie sa jedla alebo genitálií väznenej osoby holými rukami, vysmievanie sa a verbálne útoky, dlhodobá izolácia, zadržiavanie listov, zákaz stretávania sa s právnikom, zákaz návštev rodinných príslušníkov (medzi inými napr. Adamčo v. Slovensko (2), Bouyid v. Belgicko, Roth v. Nemecko, Valašinas

v. Litva, Iwanczuk v. Poľsko, Van der Ven v. Holandsko, Frérot v. Francúzsko, Wainwright v. UK).

Pri posudzovaní prípadov v ktorých sťažovatelia namietajú **zlé zaobchádzanie zo strany policajných orgánov** platí pravidlo, že pokiaľ sa preukáže, že zranenie vzniklo vo väzení, je na zodpovednosti vlády dokázať, že polícia nepoužila žiadnu silu proti sťažovateľovi, resp. že použitá sila bola primeraná. V rozsudku Selmouni v. Francúzsko Súd povedal, že ak je osoba zadržaná políciou v dobrom zdraví, ale pri prepúšťaní sa objavia zranenia, je na zodpovednosti štátu poskytnúť vierohodné vysvetlenie ako k týmto zraneniam mohlo dôjsť.

Vo vzťahu k článku 5 Dohovoru, ktorý zaručuje **slobodu a osobnú bezpečnosť**, a jeho aplikácie na **väzobné prípady**, Polácková zdôraznila, že ESĽP považuje väzbu za krajné riešenie otázky, ako zabezpečiť, aby sa obvinený, t. j. stále nevinný človek, zúčastňoval úkonov potrebných na objasnenie jeho údajnej trestnej činnosti, resp. aby sa mu zabránilo mariť spravodlivosť (ovplyvňovanie svedkov), alebo pokračovať v trestnej činnosti. Preto základnou zárukou pred zneužívaním inštitútu väzby je existencia podozrenia založeného na opodstatnených dôvodoch, t. j. existencii faktov, alebo informácií, dôvodného podozrenia, ktoré by presvedčili objektívneho pozorovateľa, že určitá osoba mohla spáchať trestný čin. Otázka opodstatnenosti dôvodov sa vždy skúma vo svetle všetkých okolností individuálneho prípadu (medzi inými napr. Fos, Campbell a Hartley v. UK, Gusinskiy v. Rusko, Stepuelac v. Moldavsko, Ostendorf v. Nemecko, Ladent v. Poľsko). Vzhľadom na závažnosť zásahu do osobnej slobody ESĽP vždy zdôrazňuje potrebu zvažovania nahradenia väzby inými alternatívnymi opatreniami, s miernejším dopadom na osobnú slobodu potenciálneho páchatel'a, napr: kaucia, monitorovacie náramky,

policačný dohľad, spoločenská záruka, odobratie cestovných dokladov, domáce väzenie a podobne (Wedler v. Poľsko, Lelievre v. Belgicko, Khudoyorov v. Rusko, Jablonski v. Poľsko). Štatistiky však ukazujú, že väčšina európskych štátov stále uprednostňuje inštitút väzby pred jej nahradením alternatívnymi prostriedkami. Väzba však v žiadnom prípade nemôže byť uvalená za iným účelom, ako predvedenie pred príslušný súdny orgán pre dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu, alebo ak je to dôvodne považované za potrebné, za účelom zabránenia spáchaniu trestného činu alebo úteku po jeho spáchaní.

Vo svojom príspevku sa Poláčková venovala aj judikatúre ESĽP, ktorá interpretuje články 6 a 10 Dohovoru. Čo sa týka článku 10 Dohovoru, ktorý zaručuje slobodu prejavu, upriamila Poláčková pozornosť na rozsudok vo veci Handyside v. UK, v ktorom ESĽP už v roku 1976 vysvetlil svoj prístup k interpretácii tohto ustanovenia Dohovoru, a ten sa dodnes nezmenil. Rozsah ochrany slobody prejavu sa musí vykladať široko, aby zahŕňal nielen podstatu informácií a myšlienok, ale aj rozmanitú škálu foriem a prostriedkov, v ktorých sa prejavujú, prenášajú a prijímajú. **Médiá** a profesionálni novinári, najmä verejnoprávni vysielatelia, zohrávajú kľúčovú úlohu a **majú osobitnú zodpovednosť** za poskytovanie včasných, presných a spoľahlivých informácií verejnosti. **Musia dodržiavať najvyššie profesionálne a etické štandardy zodpovednej žurnalistiky a zdržať sa publikovania alebo šírenia neoverených príbehov a klamstiev.**

„Úloha šírenia informácií teda nevyhnutne zahŕňa 'povinnosti a zodpovednosť', ako aj obmedzenia, ktoré si musia médiá spontánne stanoviť a hoci nesmú prekročiť určité hranice, najmä pokiaľ ide o povesť a práva iných, ich povinnosťou je napriek tomu šíriť informácie a myšlienky o všetkých záležitostiach verejného záujmu“, uviedla Poláčková.

V závere svojho vystúpenia sa Poláčková pokúsila nájsť odpoveď na otázku, ktorá je obsiahnutá v názve konferencie, či sa história môže opakovať, a rovnako, ako už mnoho jej predrečníkov, dospela k záveru, že áno. „*Udalosti spred 75 rokov nastali v dôsledku toho, že vo vývoji spoločnosti **došlo v určitom čase k výskytu mnohých nepriaznivých javov.*** (...) Z môjho pohľadu je však zásadný rozdiel v tom, že pred 75 rokmi sme tu mali totalitné spoločenské zriadenie, v ktorom bolo možné 'organizovať zlyhanie' štátnych orgánov pomerne jednoducho. **V demokratickej spoločnosti, kde platia princípy právneho štátu, by sa také niečo vyskytnúť nemalo. Aj keď individuálne zlyhanie nie je možné nikdy vylúčiť**“, uzavrela svoje vystúpenie Poláčková.

Po Alene Poláčkovej predniesol svoj príspevok advokát a obhajca **Ondrej Mularčík**. Poďakoval Milade Horáčkovej a ďalším obetiam politických procesov za silný odkaz, ktorý nám zanechali a ktorý nás zaväzuje vážiť si slobodu a demokraciu. Zdôraznil, že za súčasného stavu spoločnosti by sa niečo také, ako bol proces s Miladou Horákovou, síce nemalo opakovať, pripustil však, že v trestnom práve sa prejavujú určité nezdravé prvky. Poukázal najmä na silný spoločenský a mediálny tlak na sudcov, ktorý vytvára dopredu očakávanie verejnosti, ako by súdy mali rozhodovať. Sudcovia sa tým často dostávajú do bezvýchodiskovej situácie, v ktorej im nezostáva nič iné, než sa takémuto tlaku podvoliť, ak nechcú byť mediálne pranierovaní. Spoločenská objednávka, ktorú vytvárajú médiá, tak mnohokrát znemožňuje sudcom, aby sa rozhodovali slobodne. Z týchto dôvodov Mularčík nesúhlasil s Čentéšovým názorom, podľa ktorého sa nič z toho, čo sa dialo v procese s Miladou Horákovou a spol., už dnes nemôže opakovať, keďže je zrejmé, že ani dnes neprebíha trestné konanie vždy tak, ako by podľa zákona prebiehať malo.

Zaujímavé porovnanie životných osudov dvoch obetí politických procesov priniesol príspevok advokáta a právneho historika **Petra Kerecmana**, ktorý na konferencii predniesla Zuzana Čížová, členka Súdnej rady Slovenskej republiky, členka predsedníctva Slovenskej advokátskej komory a advokátka. Išlo o osud Milady Horákovvej, na jednej strane, a osud Vladimíra Clementisa, advokáta, ľavicového intelektuála, člena Komunistickej strany Československa a československého ministra zahraničných vecí v Gottwaldovej vláde, na strane druhej. Kerecman poukázal na to, že aj keď Milada Horáková a Vladimír Clementis pochádzali z odlišných politických táborov, postihol ich rovnaký osud. Odsúdenie a smrť v politickom procese. Proces s Miladou Horákovou a rovnako aj proces s Rudolfom Slánským, boli typickými politickými procesmi. Zatiaľ čo cieľom procesu s Miladou Horákovou a spol. bolo zbaviť sa a zastrašiť tzv. vonkajšieho nepriateľa (politickú opozíciu a emigráciu), cieľom procesu s Rudolfom Slánskym a spol., v ktorom bol na smrť, spolu s ďalšími desiatimi obžalovanými, odsúdený aj Vladimír Clementis, bolo zbaviť sa a zastrašiť tzv. vnútorného nepriateľa (členov a funkcionárov samotnej Komunistickej strany Československa). Obžaloba bola vykonštruovaná, práva obhajoby potlačené, výsledok procesu bol riadený rozhodnutím komunistickej strany, ich priebeh vopred naplánovaný, výpovede nacvičené, vopred bola vytvorená propaganda k procesom a režírované boli i reakcie verejnosti. Tieto procesy slúžili nie len na elimináciu odporcov vládnucej skupiny v komunistickej strane, ale aj na šírenie atmosféry strachu a presadenie poslušnosti spoločnosti. Kerecman zakončil svoj príspevok smutným konštatovaním, že, citujem: *„Dôsledkom politických procesov boli však predovšetkým ich obeť, strach spoločnosti vzoprieť sa tlaku moci, ale nakoniec aj to, že **právo stratilo***

autoritu a justícia svoju dovtedajšiu dôveryhodnosť. Sudcovia ale aj advokáti sa stali pri aplikácii práva iba štatistami. A hoci od čias politických procesov uplynulo osem desaťročí, prinavrátenie autority právu a jeho plná 'rehabilitácia' dosiaľ dovŕšená nebola a ostáva úlohou právnikov aj v súčasnosti."

V závere tejto časti konferencie vystúpil **Marek Mezei**, prokurátor Krajskej prokuratúry v Bratislave, s príspevkom **Zákonnosť**, ako základný atribút trestného konania, v ktorom zdôraznil, že zásada stíhania len zo zákonných dôvodov je bazálnym princípom, na ktorom stojí trestné konanie, a zároveň ide o prejav jedného z atribútov právneho štátu. Následne sa vo svojom príspevku venoval konkrétnym vadám trestného konania, ktoré predstavujú výrazný zásah do zásady zákonnosti a ktoré boli v excesívnej podobe prítomné aj v procese s Miladou Horákovou a ďalších politických procesoch 50. rokov minulého storočia v Československu.

Mezei poukázal na to, že **predmetom trestného konania môže byť len skutok**, udalosť vo vonkajšom svete, ktorá je závislá na konaní jednotlivca a ktorá má znaky niektorého z trestných činov. **Nie je preto akceptovateľné, ak sa skutok „kreuje“ tak, aby tento pokrýval konanie a následok vopred vybraných, vytipovaných osôb.** Rovnako nie je akceptovateľné, ak je skutok definovaný v skutkovej vete príliš vágny, všeobecný. Ako príklad takejto vágnej definície skutku Mezei uviedol nasledujúce formulácie, citujem: „... prevzal úplatok v doposiaľ nezistenej výške, od doposiaľ nestotožnenej osoby, za to, že ovplyvní doposiaľ nezistené súdne konanie doposiaľ nezisteným spôsobom...“, alebo „...v priebehu roka 2010 bola založená doposiaľ nestotožnená zločinecká skupina o minimálnom počte 3 osôb, ktorej cieľom bolo spáchať trestný čin

legalizácie výnosu z trestnej činnosti, trestný čin korupcie a iné doposiaľ nezistené zločiny.“ Základným atribútom opisu skutku je jeho nezameniteľnosť s iným skutkom. Dokazovanie, či sa skutok stal a či má znaky trestného činu nemôže spočívať v tzv. lovení dôkazov, **fishing expedition**.

Ako Mezei ďalej zdôraznil, obdobné princípy platia aj vo vzťahu k operatívno-pátracej činnosti príslušníkov kriminálnej polície, ktorá ak je vykonaná kvalitne a zákonne, je nepochybne výrazným prostriedkom orgánov činných v trestnom konaní na zisťovanie skutočností dôležitých pre trestné konanie. Aj táto činnosť však musí mať reálny základ, a preto jej výstup nemôže mať podobu vágneho úradného záznamu, obsah ktorého nie je možné overiť následnými úkonmi vykonanými podľa ustanovení Trestného poriadku. Výstup operatívno-pátracej činnosti nesmie byť založený na domnienkach, alebo na ničím nepodložených subjektívnych tvrdeniach. Nemožno preto akceptovať, aby úradné záznamy, ktoré obsahujú neoveriteľne a abstraktné formulácie, ako, citujem: „*OPČ bolo zistené, že uvedená osoba sa má opakovane dopúšťať korupčného správania*“, predstavovali základ pre realizačný návrh a následné vydanie uznesenia o začatí trestného stíhania.

Mezei sa vo svojom príspevku venoval aj porušovaniu základného práva obvineného na obhajobu. Odmietol takú prax orgánov činných v trestnom konaní, kedy o sťažnosti proti uzneseniu o vznesení obvinenia nie je rozhodnuté niekoľko mesiacov, pričom k rozhodnutiu o sťažnosti dochádza krátko pred skončením vyšetrovania, citujem: „*Takýmto procesným postupom dochádza k odopretiu práva na obhajobu, nakoľko obvinený nevie, nie je oboznámený s dôvodmi, pre ktoré orgány činné v trestnom konaní považujú jeho trestné stíhanie za odôvodnené.*“

*Nevie, ktoré skutočnosti považujú orgány činné v trestnom konaní za podstatné pre vyslovenie dostatočne odôvodneného záveru, pričom následne pri preštudovaní spisu ani len **nevie reálne navrhovať vykonanie dôkazov**, nakoľko nevie ktoré skutočnosti sú pre dokazovanie podstatné. Úplným upretím práva na obhajobu je potom už len rýchle podanie obžaloby zo strany prokurátora, čím dochádza k formálnemu ukončeniu prípravného konania.“*

Vo svojom príspevku sa Mezei venoval aj „démonizovanej tri-šesť-trojke“, teda mimoriadnemu opravnému prostriedku podľa ustanovenia § 363 a nasl. Trestného poriadku, na základe ktorého môže generálny prokurátor Slovenskej republiky v prípravnom konaní trestnom rušiť právoplatné rozhodnutia policajta a prokurátora, ak nimi bol porušený zákon. Nestotožnil sa s takým postupom niektorých prokurátorov, ktorí nepredložia spisový materiál generálnej prokuratúry Slovenskej republiky za účelom rozhodnutia o tomto mimoriadnom prostriedku, eventuálne rovno podajú obžalobu na súd, aby rozhodnutiu o tomto mimoriadnom opravnom prostriedku generálnym prokurátorom zabránili, citujem: „*Subjektívne hodnotenie uvedeného inštitútu, resp. obava z možnosti vydania zrušujúceho rozhodnutia zo strany nadriadenej prokuratúry nemôže prevážiť nad zákonom stanoveným postupom, a po podaní návrhu v zásade existujúcim nárokom oprávnenej osoby na rozhodnutie o uvedenom podaní.*“

V závere vystúpenia Mezei uviedol, že ako prokurátor rozumie tomu, že opísané pochybenia môžu byť aj výsledkom snahy orgánov činných v trestnom konaní doviesť trestné konanie do úspešného konca, zdôraznil však, že považuje za neprípustné, aby bolo trestné konanie a priori vedené s úmyslom sťažiť uplatnenie práv obhajoby, obchádzať ustanovenia

Trestného poriadku, pretože takýto postup nemôže mať v právnom štáte miesto.

5 Panelová diskusia o mediálnych a spoločenských aspektoch procesu a ich možných paralelách so súčasnosťou

Konferenciu ukončila panelová diskusia zameraná na mediálne a spoločenské aspekty procesu s Miladou Horákovou a spol. a ich možné paralely so súčasnosťou, ktorú moderoval novinár a moderátor Peter Bielik. Tejto diskusie sa zúčastnili **Alena Šimánková**, historička a archivárka českého Národného archívu, **Branislav Kinčok**, historik a člen Ústavu pamäti národa, a novinári **Adam Valček** a **Jaroslav Daniška**.

Alena Šimánková sa vo svojom príspevku priblížila mnohé zaujímavé a verejnosti málo známe, historické okolnosti procesu s Miladou Horákovou a spol. Poukázala na to, že pri príprave tohto procesu prítomní zástupcovia Štátnej bezpečnosti, justície a Komunistickej strany Československa používali, doslova, divadelnú terminológiu, citujem: *„Keď zostavovali, kto bude obžalovaný, zaznela absurdná veta: Miesto ľudovca neobsadené. Pôvodne totiž chceli zaradiť aj niekoho od ľudovcov. Zistili však, že tento človek už je obsadený ako obžalovaný v inom politickom procese.“* Dojímavé bolo, keď Šimánková hovorila o tom, ako mala Milada Horáková pred smrťou dve prania. Prvé, aby sa mohla pred popravou porozprávať s kňazom, ktoré jej bolo splnené, a druhé, aby jej dcéra Jana dostala jej korešpondenciu s listom na rozlúčku, ktoré jej ale splnené nebolo. Dcéra Milady Horákovvej sa k tomuto listu dostala až po štyridsiatich rokoch a neskôr ho venovala českému Národnému múzeu.

Branislav Kinčok priblížil účastníkom konferencie, prečo prokurátori Štátnej prokuratúry neustále zdôrazňovali že v prípade obžalovaných ide o „vojnových štváčov“. Pripomenul, že v roku 1950 už naplno zúrila studená vojna medzi východným a západným blokom, ktorá eskalovala aj do podoby skutočného vojnového konfliktu, ktorý sa medzi týmito mocensko-politickými blokmi odohral v Kórei. V dôsledku tejto eskalácie visela vo vzduchu bezprostredná hrozba celosvetovej jadrovej vojny. Označovanie obžalovaných za osoby, ktoré takúto vojnu nielen chcú, ale na jej vypuknutí aj aktívne pracujú, tak pomáhalo tieto osoby dehumanizovať a povzbudzovalo to verejnosť k väčšej nenávisti a túžbe po pomste. Asi najvýstižnejšie snahu Štátnej prokuratúry vyvolať týmito prostriedkami nenávisť voči obžalovaným demonštruje nasledujúcu časť záverečnej reči prokurátorky Ľudmily Brožovej-Polednovej, citujem: *„My dokazujem, že sa človek nerodí pre hlad, pre biedu a pre atómovú bombu. Ale pre šťastný život. Naše lopaty, krompáče, traktory, stroje, perá – to je výzbroj šťastia a mieru. A päťročnica? To je najkrásnejšia mierová reč. Ale tejto reči obžalovaní nechceli rozumieť. Preto vítali každé nové vojnové štvanie tábora vojny. Radovali sa z atómovej bomby. Sľubovali a pripravovali sa na to, že sa stanú v prípade vojnového konfliktu a v prípade vojnového útoku na našu republiku piatou kolónou. A že všetkými prostriedkami budú pomáhať útočníkovi. **Vojna. To bol spoločný program týchto zločincov. A vojna, to znamená rozborené mestá. Vypálené dediny. Vojna, to sú zabíjanie a zmrzačenie ľudí. To sú matky plačúce nad stratou svojich detí.** A prečo chceli*

obžalovaní uvaliť tieto hrôzy na našu vlasť? Preto, aby zapredali našu republiku západným imperialistom.”⁸

Na tomto mieste sa patrí poďakovať dokumentaristovi Markovi Janáčovi, ktorý je autorom projektu **politicképrocesy.cz** realizovaného v spolupráci s českým Národným archívom a českým Ústavom pre štúdium totalitných režimov, za to, že nám umožnil čerpať z bohatých informácií, ktoré tento projekt o politických procesoch zhromažďuje a systematicky a prehľadne triedi.

Do diskusie sa zapojili aj novinári Adam Valček a Jaroslav Daniška, ktorí diskutovali o tom, či obdobné metódy možno badať aj v súčasnom mediálnom priestore a či možno nájsť nejakú podobnosť medzi tým, ako pôsobili médiá riadené komunistickou stranou v totalitnom štáte 50. rokov minulého storočia, a tým, ako pôsobia slobodné médiá dnes, v demokratickej spoločnosti.

6 Záverečné zhodnotenie konferencie

Záverom možno konštatovať, že medzinárodnej vedeckej konferencii o politickom procese s Miladou Horákovou a spol., sa podarilo splniť všetky jej ciele. Túto udalosť možno považovať za dôstojné pripomenutie pamiatky a odvahy nielen Milady Horákovovej, ale aj všetkých nezákonné a nespravodlivo odsúdených obetí politických procesov 50. rokov minulého

⁸ Rozhlasový záznam z ôsmeho dňa procesu s Miladou Horákovou, čas od 07 hod. 51. min. 59 sek. do 07 hod. 53 min. 33 sek., dostupný aj vo forme písomného prepisu na webstránke Politické procesy: <https://www.politickeprocesy.cz/cs/proces-s-horakovou/den-8-3sL1OK>.

storočia v Československu. Zároveň sa podarilo identifikovať konkrétne okolnosti, ktoré viedli k tomu, že došlo k takémuto nevídanému excesu zo základných princípov demokracie a právneho štátu. Nezostáva preto nič iné, než veriť, že aj konanie tejto konferencie pomôže prispieť k tomu, aby sa na Slovensku do budúcnosti nevyskytovali v trestných konaniach pochybenia, ktoré sprevádzali aj politické procesy a aby nedošlo k úplnému systémovému zlyhaniu ústavných a zákonných brzd, ktoré majú brániť tomu, aby boli v trestnom konaní porušované základné ľudské práva a slobody a aby bolo trestné právo zneužívané na iné účely, než na ktoré je, ako krajný prostriedok nápravy ohrozených alebo porušených spoločenských záujmov, v demokratickom a právnom štáte určené.

Vedľajším, neočakávaným, avšak veľmi pozitívnym efektom organizovania tejto konferencie, je nadviazanie profesionálnej a vzájomne obohacujúcej spolupráce medzi organizátormi konferencie a predstaviteľmi projektu Politickeprocesy.cz, českého Národného archívu a českého Národného filmového archívu. Túto spoluprácu chceme udržiavať a rozvíjať aj naďalej. Napríklad **pri zabezpečovaní výuky predmetu, ktorý Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave otvára v nasledujúcom semestri a ktorý bude venovaný práve zneužívaniu trestného práva a spôsobu, akým by naň mali právnici reagovať.** Osobitne chceme týmto poďakovať Alene Šimánkovej, ktorá nás obohatila o mnohé neznáme a zaujímavé informácie o procese s Miladou Horákovou. Tešíme sa na ďalšiu spoluprácu s ňou.

Zoznam použitej literatúry:

Literatúra

AURELIUS, A.: Vyznání I – IX. Prvé vydanie. Oikoymenth, Praha, 2019.

DRÁPAL, J.: Poslušen zákonů své země a svého stavu. Kamill Resler – obhájce K. H. Franka. Auditorium, Praha, 2014.

Právne predpisy

Zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.

Zákon č. 232/1948 Zb. o Štátnom súde.

Internetové a audiovizuálne zdroje

Politické procesy: Proces s Horákovou – Deň 8 [online]. Dostupné z: <https://www.politickeprocesy.cz/cs/proces-s-horakovou/den-8-3sL1OK>.

TOMAN, P.: Videozáznam [online]. YouTube. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=TF4xvPJ3IAI&t=1113s>.

Milada Horáková a Vladimír Clementis – odlišné ideály, rovnako tragický osud

JUDr. Peter Kerecman, PhD.

advokát

1 Na úvod

Proces s vedením záškodníckeho spiknutia proti republike na čele s Miladou Horákovou bol jedným z dvojice najvýznamnejších československých politických procesov. Tým druhým bol proces s

Protištátnym sprisahaneckým centrom Rudolfa Slánskeho, ktorý sa konal o dva roky neskôr.

V oboch prípadoch išlo o dovtedy nevídané celoštátne monsterprocesy s hlavnou reprezentatívnou skupinou obvinených, na ktoré nadväzovali následné procesy na regionálnej úrovni.¹ Hoci politické procesy prebiehali v Československu už aj pred rokom 1950 a pokračovali aj po roku 1952, etapa ohraničená práve týmito dvoma procesmi bola ich najkrutejšou fázou. Počas nej zároveň došlo k úplnému prispôsobeniu práva požiadavkám takýchto procesov - novoprijatý trestný zákon i trestný poriadok v roku 1950 svojimi zjednodušujúcimi formuláciami pripúšťajúcimi všetky potrebné alternatívy výkladu otvorili dvere svojvôli. Trestné právo naplno vstúpilo do služieb politických záujmov.

Oba tieto procesy si boli v mnohom podobné, ale v niečom boli aj odlišné. Ich porovnanie umožňuje zvýrazniť spoločné znaky politických procesov existujúce napriek odlišnostiam v osobách obžalovaných. To platí aj o Milade Horákovvej a Vladimírovi Clementisovi, ktorý bol odsúdený v druhom z procesov. Hoci obaja ako právnici a politici svoj život zasvätili odlišným ideálom, stali sa rovnako obeťami justičnej vraždy.

2 Dva najvýznamnejšie politické procesy v Československu

Zatiaľ čo proces s Miladou Horákovou bol vyvrcholením procesov s činiteľmi nekomunistických politických strán, najmä sociálnych

¹ KINČOK, B.: Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948-1954. Ústav pamäti národa, Bratislava, 2019, s. 10.

Zdroj foto: <https://kerecman.sk>

demokratov, národných socialistov a na Slovensku aj členov Demokratickej strany, proces proti Rudolfovi Slánskemu bol začiatkom novej etapy procesov namierených proti vnútornému nepriateľovi. Odhalenie vnútorného nepriateľa v komunistickej strane malo zastrašiť jej členov, ale aj ospravedlniť jej neúspechy.

Keď sa v máji 1950 začal v Prahe proces s Miladou Horákovou, na Slovensku už boli v apríli 1948 odsúdení predstavitelia Demokratickej strany *Otto Obuch, Ján Ursíny a spol.*² a o mesiac neskôr aj poslanci jej katolíckeho krídla v procese proti *Jánovi Kempnému, Milošovi Bugárovi a spol.*³ Senátu v tejto veci predsedal sudca Karol Bedrna, ktorý sa po vzniku Štátneho súdu v Prahe v októbri 1948, stal námestníkom jeho predsedu a bol členom senátu aj v procese s Miladou Horákovou. Bedrna zároveň viedol aj bratislavské oddelenie Štátneho súdu,⁴ ktoré začalo činnosť od novembra 1948.⁵ Bedrna pôsobil predtým ako podpredseda Národného súdu v Bratislave (jeho senát súdil Janosa Esterházyho, či Ferdinanda Čatloša s Jozefom Turancom),⁶ neskôr bude predsedať aj

² ŠA Bratislava, f. Štátny súd, sign. Hp 1/48.

³ ŠA Bratislava, f. Štátny súd, sign. Hp 4/48.

⁴ Na čele bratislavského oddelenia Štátnej prokuratúry v Prahe stál Ján Feješ (1909-1988), ktorý študoval právo v Prahe, bol advokátskym koncipientom, sudcom v Košiciach, Rimavskej Sobote, obžalobcom Národného súdu v Bratislave a na konci kariéry generálnym prokurátorom ČSSR. K nemu viac napr.: ZÍTEK, A. – PAŽOUT, J. a kol.: Lexikon nejvyšších představitelů československé justice a prokuratury v letech 1948-1989. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, 2019, str. 96-101. LETZ, R.: 231. Paměť národa, č. 2/2006, s. 48.

⁵ LETZ, R.: 231. Paměť národa, č. 2/2006, s. 48.

⁶ MALATINSKÝ, M.: Pred súdom národa? PostScriptum, Bratislava, 2019, s. 242-243.

senátom v trestnej veci proti *Viliamovi Žingorovi a spol.*⁷ (v októbri 1950) a v *Procese proti vlastizradným biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi* (v januári 1951).⁸

Obhajcami pred Štátnym súdom mohli byť iba advokáti zapísaní v osobitnom zozname. Ak obhajca vystupoval aktívnejšie, bol upozornený na nesprávny spôsob vedenia obhajoby.⁹ Odvolacím súdom pre rozsudky Štátneho súdu bol Najvyšší súd v Prahe. Po tom, čo bol Štátny súd krátko po procese so Slánskym ku koncu roku 1952 zrušený,¹⁰ zrušená bola neskôr aj väčšina jeho rozsudkov. Jeho agendu prevzali krajské sudy a Najvyšší súd v Prahe.

Procesy s Miladou Horákovou a Rudolfom Slánskym spája aj to, že boli pripravované pod vedením sovietskych poradcov v Štátnej bezpečnosti a prebehli podľa sovietskeho vzoru. Obvinení boli prinútení priznať sa a naučiť sa svoje výpovede najmä zdĺhavými výsluchmi, psychickým i fyzickým násilím. Fakty vyšetrovatelia skreslili tak, aby zapadli do modelu

⁷ Rozsudok Štátneho súdu sp. zn. Ts III 57/50 z 21.10.1950. K procesu viac napr.: Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol. Ústav pamäti národa, Bratislava, 2009; Proces s velezradnými fabrikantami, veľkostatkármi a zapredancami (Žingor a jeho spoločníci pred Štátnym súdom). Povereníctvo spravodlivosti, Bratislava, 1950.

⁸ K tomu procesu viac napr.: LETZ, R.: Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom. Ústav pamäti národa, Bratislava, 2007; LETZ, R. (ed.): Boli traja. Zväz protikomunistického odboja, Bratislava, 2000; KINČOK, B.: Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948-1954. Ústav pamäti národa, Bratislava, 2019, s. 71.

⁹ LETZ, R.: Štátny súd a jeho činnosť v rokoch 1948-1952. Acta Historica Neosoliensia, č. 17/2014, s. 110.

¹⁰ Podľa zák. č. 231/1948 Sb. na ochranu ľudovodemokratického zriadenia bolo v ČSR odsúdených viac než 26 tisíc osôb, z toho viac než päťtisíc na Slovensku. LETZ, R.: 231. Pamäť národa, č. 2/2006, s. 48. Pred bratislavským oddelením bolo vynesených viac než 20 rozsudkov trestu smrti. LETZ, R.: Štátny súd a jeho činnosť v rokoch 1948-1952. Acta Historica Neosoliensia, č. 17/2014, s. 114.

procesu. Politické orgány vybrali sudcov, prokurátorov, obhajcov a vopred rozhodli aj o trestoch. Procesy boli propagandisticky dôsledne pripravené. O oboch procesoch aj o ich výsledku bol vopred a priebežne informovaný Klement Gottwald, ktorý mal v medziach príkazov z Moskvy aj určitý vplyv na ich priebeh, on nakoniec rozhodoval aj o žiadostiach odsúdených o milosť. V čase prípravy procesu s Horákovou mal informácie o ňom aj Rudolf Slánsky, ktorý bol nakoniec obvinený okrem iného aj z toho, že svoju protištátnu činnosť plánoval s napojením na Horákovú a Eduarda Beneša.¹¹

Obžalovaní, ktorí mali tvoriť sprisahanecké centrum v Horákovej procese sa niektorí takmer nepoznali, obžalovaní v Slánskeho procese boli spojení straníckou príslušnosťou a skutočne dlhšie udržiavali vzájomné vzťahy. Proces s Horákovou mal demonštrovať silu a jednotu komunistickej strany a jej schopnosť vyporiadať sa s hrozbami pre ľudovodemokratický štát spočívajúcimi v spojení politických strán so zahraničím. Proces so Slánským mal ukázať schopnosť vyporiadať sa s vnútorným nepriateľom, bez ohľadu na to, na akej pozícii v strane stojí. Po jeho skončení skutočne v komunistickej strane zavládol strach. Zároveň mal Slánskeho proces každému pripomenúť, že v Československu niet otázky, o ktorej by nemohla rozhodnúť Moskva.

Tieto dva procesy boli najdôležitejšími procesmi svojej doby, boli vedené rovnako surovo a kruto. Ich cieľom bolo zastrašiť verejnosť a upevniť moc komunistickej strany. Slánskeho proces patril s 11 uloženými a aj

¹¹ SÝKORA, T.: Srovnání procesů s Miladou Horákovou a Rudolfem Slánským. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň, 2014, s. 64.

vykonanými trestami smrti k mimoriadne krvavým aj v kontexte ostatných komunistických štátov.

Oba procesy prebehli pred Štátnym súdom v Prahe v rozmedzí 30 mesiacov: Proces svedením záškodníckeho spiknutia proti republike na čele s Miladou Horákovou v dňoch 31.5.1950 - 8.6.1950 a proces s Protištátnym sprisahaneckým centrom Rudolfa Slánskeho v dňoch 20. - 27.11.1952. Hlavné pojednávanie v procese s Miladou Horákovou trvalo 9 dní, v procese so Slánskym o deň kratšie.

V oboch veciach rozhodoval päťčlenný senát Štátneho súdu tvorený tromi sudcami z povolania a dvoma sudcami z ľudu. Predseda senátu, sudcovia z povolania aj prísediaci boli v oboch procesoch rôzni. V procese proti Horákovej senátu predsedal Karel Trudák a sudcami z povolania boli Otakar Matoušek a spomínaný Karol Bedrna;¹² v procese proti Slánskemu senátu predsedal Jaroslav Novák a sudcami z povolania boli Jiří Štella a František Stýblo.

¹² Karol Bedrna (1901-1959) pochádzal z Českého Brodu, právo študoval v Prahe, pôsobil na pražských súdoch, od roku 1929 ako sudca na Slovensku, na okresných súdoch v Spišskej Sobote, Svidníku, na Krajskom súde v Levoči, neskôr ako podpredseda Národného súdu v Bratislave, potom krátko na Hlavnom súde v Bratislave, na Štátnom súde ako jeho podpredseda a vedúci jeho bratislavského oddelenia, bol i riaditeľom právnickej školy pracujúcich, vedúcim katedry občianskeho práva na Právnickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave, neskôr námestníkom ministra školstva v Prahe. Viac napr.: ZÍTEK, A. – PAŽOUT, J. a kol.: Lexikon nejvyšších představitelů československé justice a prokuratury v letech 1948-1989. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, 2019, str. 31-34; SEDLIAK, V.: Karol Bedrna - život a dielo. In.: Šarm a noblesa diplomata. Venované pamiatke profesora Jozefa Klimka. Historia et theoria iuris, 2022, roč. 14, Univerzita Komenského, Bratislava, 2022, str. 55-61, atď.

V oboch procesoch bol hlavným obžalobcom Jozef Urválek, ostatní prokurátori boli odlišní. Jedným z obžalobcov bol však v oboch procesoch Slovák – v Horákovej procese vojenský prokurátor Juraj Vieska¹³ pochádzajúci z Rožňavy, ktorý sa po procese stal predsedom trestného kolégia najvyššieho súdu a v Slánskeho procese František Antl,¹⁴ ktorý pochádzal z Komárna a predtým bol okresný prokurátor v Bratislave.

Predmetom obžaloby boli skutky právne kvalifikované¹⁵ ako trestné činy, resp. zločiny *velezrady* a *vyzvedačstva* – vo veci Horákovej ešte podľa zák. č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky a vo veci Slánskeho už prevažne¹⁶ podľa medzičasom prijatého trestného zákona č. 86/1950 (účinného od 1.8.1950). V Slánskeho procese bola obžaloba

¹³ Juraj Vieska (1913-1965) právo študoval v Brne (1931-34) a v Bratislave (1934-37), bol advokátskym koncipientom v Rožňave, po vojne vojenským prokurátorom, bol prokurátorom Štátnej prokuratúry v Prahe, potom znova vojenským prokurátorom, neskôr aj sudcom najvyššieho súdu (1958-65) a predsedom trestného kolégia. Viac k nemu aj: ZÍTEK, A. – PAŽOUT, J. a kol.: Lexikon nejvyšších představitelů československé justice a prokuratury v letech 1948-1989. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, 2019, str. 303-307.

¹⁴ František Antl (1922-1998), absolvent PŠP (1949-50), ako prokurátor pracoval v Bratislave, Ostrave, Karlových Varoch a Ústí nad Labem. ZÍTEK, A. – PAŽOUT, J. a kol.: Lexikon nejvyšších představitelů československé justice a prokuratury v letech 1948-1989. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, 2019, str. 21-22.

¹⁵ V prípade Horákovej: zločin velezrady podľa § 1 ods. 2, 3 zák. č. 231/1948 Zb. a zločin vyzvedačstva podľa § 5 ods. 1, 2 zák. č. 231/1948 Zb.; vo veci Slánskeho: trestný čin velezrady podľa § 1 ods. 1 zák. č. 231/1948 Zb. a § 78 ods. 1, 2, 3 Tr. zák. a trestný čin vyzvedačstva podľa § 5 ods. 1, 2 zák. č. 231/1948 Zb. a § 86 ods. 1, 2, 3 Tr. zák.; navyše aj pre trestný čin sabotáže podľa § 36 ods. 1 zák. č. 231/1948 Zb. a § 85 ods. 1, 2, 3 Tr. zák. a pre skutky spáchané ešte počas vojny aj pre trestný čin vojenskej zrady podľa § 6 ods. 1 zák. č. 50/1923 na ochranu republiky.

¹⁶ V Slánskeho procese bol podľa zák. č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky posudzovaný iba Eugen Löbl obžalovaný za skutky, ktoré mal spáchať pred rokom 1950.

podaná aj pre *trestný čin sabotáže* podľa nového trestného zákona a u Slánskeho, Franka a Reicina za skutky, ktorých sa mali dopustiť ešte počas vojny, aj pre *trestný čin vojenskej zrady* ešte podľa zákona na ochranu republiky z roku 1923.

V procese s Miladou Horákovou bolo obžalovaných 13 osôb a boli nimi členovia nekomunistických politických strán – národní socialisti (najmä Milada Horáková, Jozef Nestával, Františka Zemínová), sociálni demokrati (Zdeněk Peška, Vojtech Dundr) a ľudovci (Bedřich Hostička, Jiří Křížek). V procese so Slánským boli 14 obžalovaní, prevažne členovia komunistickej strany; medzi nimi jedenásť židov (neboli nimi Clementis, Frank a Šváb).

Právnické vzdelanie mali v procese s Miladou Horákovou siedmi obžalovaní. Okrem samotnej Milady Horákovovej právnikmi boli aj Jozef Nestával, Jiří Hejda, Oldřich Pecl, Bedřich Hostička, advokát Jiří Křížek a profesor ústavného práva Zdeněk Peška, ktorý bol krátko i dekanom Právnickej fakulty Univerzity Komenského (1936-37). V procese so Slánským boli obžalovaní štyria právnici, z nich dvaja bývalí advokáti – Vladimír Clementis a Oto Fischl, ktorý bol advokátom do roku 1939, keď bol pre svoj židovský pôvod zo zoznamu advokátov vymazaný. Ďalšími právnikmi boli námestník ministra zahraničných vecí, politik a diplomat Vavro Hajdu¹⁷ a námestník ministra zahraničného obchodu Rudolf Margolius.

¹⁷ Vavro Hajdu (1913-1977) študoval právo v Bratislave a Paríži, pracoval v advokátskej kancelárii v Senici (nebol ale koncipient), v roku 1939 odišiel do emigrácie vo Francúzsku, kde spolupracoval s Clementisom, vstúpil do čsl. armády vo Veľkej Británii, po vojne pracoval na MZV, zúčastnil sa na viacerých medzinárodných konferenciách. Po prepustení z väzenia od roku

Obhajcovia obžalovaných boli v oboch procesoch tiež odlišní.¹⁸ Iba advokát Vladimír Bartoš obhajoval v oboch procesoch: v Horákovej procese obhajoval Antóniu Kleinerovú (odsúdenú na doživotie) a Vojtecha Dundra (odsúdeného na 15 rokov) a v procese proti Slánskemu obhajoval Rudolfa Slánskeho.

Z hľadiska národnosti – kým v procese s Miladou Horákovou boli obžalovanými iba Česi, v procese so Slánským boli obžalovanými aj traja Slováci - Vladimír Clementis, rodák z Tisovca, Vavro Hajdu zo Senice a Eugen Löbl, ktorý pochádzal z Holíča.

Ako už bolo viac ráz na to poukázané, hoci politické procesy proti Čechom i Slovákom bez ohľadu na národnosť obžalovaných sledovali predovšetkým presadenie mocenských cieľov komunistickej strany a zastrešenie skutočných ale aj domnelých odporcov režimu,¹⁹ rozdielom bolo to, že zatiaľ čo v Čechách boli stíhané skutky smerujúce proti komunistickému režimu ako takému, vo vzťahu k Slovákom, išlo aj o skutky stíhané s odôvodnením, že smerujú proti existencii spoločného štátu.²⁰

1956 pracoval v Ústave štátu a práva ČSAV, bol publikačne činný v oblasti medzinárodného práva verejného. Viac napr.: K padesátinám Dr. Vavro Hajdu. Právník, 1963, str. 808-809.

¹⁸ V procese s Horákovou boli obhajcami advokáti Vladislav Martin (ex offa obhajca Horákovej a zvolený obhajca advokáta Jiřího Křížka), Otto Müller, Richard Neumann, Jiří Vízek, Vladimír Bartoš (obhajca Antónie Kleinerovej a Vojtecha Dundra), Richard Aron a Vladislav Čeřovský. V procese so Slánským boli obhajcami advokáti Vladimír Bartoš (obhajca Rudolfa Slánskeho a Rudolfa Margoliusa), Vojtěch Pošmura, Jiří Šťastný (ex offa obhajca Clementisa), Václav Synek a Jaromír Růžička.

¹⁹ KINČOK, B.: Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948-1954. Ústav pamäti národa, Bratislava, 2019, str. 66.

²⁰ RAŠLA, A.: Zastupoval som československý štát. Privatpress, Prešov, str. 203.

Hoci v oboch procesoch bola obdobne vytvorená konštrukcia sprisahaneckého centra proti politickému zriadeniu spojeného so zahraničným nepriateľom, v Slánskeho procese bola doplnená tým, že jeho sprisahanecké centrum sledovalo i ciele buržoázneho nacionalizmu a to jednak sionistického, ale aj tzv. slovenského, v dôsledku čoho bol do Slánskeho centra zaradený ako predstaviteľ tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu Vladimír Clementis.

Ako nadväzný proces potom v roku 1954 prebehol v Bratislave proces s tzv. rozvratnou skupinou slovenských buržoáznych nacionalistov, ktorú mal viesť už medzičasom odsúdený a popravený Vladimír Clementis a jej členmi mali byť bývalí advokáti Gustáv Husák, Ivan Horváth, Daniel Okáli, básnik Ladislav Novomeský a Ladislav Holdoš. Skupina buržoáznych nacionalistov bola postupne doplňovaná podľa aktuálnej potreby ďalšími osobami, napríklad generálom justície Antonom Rašlom. Rašla vo svojich spomienkach pripomína, že *„právník by márne hľadal vo vtedajšom trestnom zákone delikt buržoázneho nacionalizmu – bol to len výmysel na obranu a budovanie Stalinovho samoderžavia a preto sa v rozsudkoch objavovali iba klasické paragrafy za špionáž, sabotáž, velezradu a vojenskú zradu.“*²¹

V procese s Miladou Horákovou bol z 13 obžalovaných uložený štyrom trest smrti, štyrom trest ťažkého žalára na doživotie a zostávajúcim trest ťažkého žalára na 15-28 rokov.²² V Slánskeho procese bol zo 14

²¹ RAŠLA, A.: Spomienky spoza mreží. Klub priateľov Múzea SNP, Banská Bystrica, 2021, str. 137.

²² Rozsudok Štátneho súdu v Prahe sp. zn. Or I/VII 65/5C z 8.6.1950 v spojení s uznesením Najvyššieho súdu sp. zn. To 463/50 z 24.6.1950.

obžalovaných uložený 11 obžalovaným trest smrti a zostávajúcim trom trest odňatia slobody na doživotie.²³

Zatiaľ čo v procese s Miladou Horákovou podali odvolanie štyria obžalovaní,²⁴ ktoré následne Najvyšší súd zamietol,²⁵ v procese so Slánským sa všetci odsúdení opravných prostriedkov už vzdali. Trest smrti bol vykonaný obesením – vo vzťahu k odsúdeným z procesu s Miladou Horákovou na tretí deň po rozhodnutí odvolacieho súdu (27.6.1950), na odsúdených v Slánskeho procese na siedmy deň po vyhlásení rozsudku (3.12.1952).

Rozsudky v oboch veciach boli neskôr pre nezákonnosť zrušené. V procese so Slánským bol na základe sťažnosti pre porušenie zákona podanej generálnym prokurátorom rozsudkom Najvyššieho súdu v Prahe v máji 1963 pôvodný rozsudok štátneho súdu zrušený a obžalovaní boli spod obžaloby oslobodení.²⁶ Vo veci rozsudku nad Miladou Horákovou podal sťažnosť pre porušenie zákona predseda najvyššieho súdu. Na jej základe bol rozsudok Štátneho súdu zrušený (1966) rozsudkom Najvyššieho súdu v Prahe,²⁷ avšak vec bola vrátená prokurátorovi na nové prejednanie. Rehabilitácia bola dovŕšená až v roku 1990 rozhodnutím Generálnej prokuratúry Českej republiky o zastavení trestného stíhania.²⁸ Tým bolo potvrdené, že žiadne protištátne centrá neexistovali, ale aj to, že priznania odsúdených boli vynútené.

²³ Rozsudok Štátneho súdu v Prahe sp. zn.6 Ts 91/52 z 27.11.1952.

²⁴ Milada Horáková, Ján Buchal, Oldřich Pecl a Závěš Kalandra.

²⁵ Uznesenie Najvyššieho súdu sp. zn. To 463/50 z 24.6.1950.

²⁶ Rozsudkom Najvyššieho súdu v Prahe sp. zn. I Tz 031/63 z 14.5.1963

²⁷ Rozsudok prezídia Najvyššieho súdu v Prahe z 30.7.1966 sp. zn. Prz 56/63

²⁸ K rehabilitácii viac napr.: KAPLAN, K.: Politický proces s Miladou Horákovou a spol. Komentované dokumenty. Epoque, Praha, 2019, s. 248-269.

3 Horáková a Clementis - odlišné ideály spolužiakov z právnickej fakulty

Výber osôb obžalovaných bol v oboch procesoch nie len prejavom snahy zbaviť sa konkrétnej osoby, ale bol daný aj účelom, ktorý proces sledoval. Zároveň tým organizátori procesu dávali jasne na vedomie, že na mieste ktoréhokoľvek z obžalovaných sa mohol ocitnúť v zásade ktokoľvek a už zaradením do procesu bolo o jeho osude rozhodnuté.

Hoci proces s vedením záškodníckeho centra proti republike mal byť pôvodne procesom proti vnútornému nepriateľovi, nakoniec sa stal procesom s predstaviteľmi iných politických strán a na ich čelo bola postavená Milada Horáková. Keď sa následne vytvárala skupina obžalovaných pre proces proti vnútornému nepriateľovi a nebolo ešte v Moskve rozhodnuté, že hlavným obžalovaným bude Rudolf Slánský, uvažovalo sa istý čas aj o tom, že v centre procesu by mohli stáť Vladimír Clementis, Otto Šling a Marie Švermová.²⁹

Miladu Horákovú (25.12.1901-27.6.1950) a Vladimíra Clementisa (20.9.1902-3.12.1952) spája na prvý pohľad predovšetkým to, že boli obžalovaní a uznaní vinnými z trestných činov velezrady a vyzvedačstva, ktorých sa nedopustili a bol im uložený absolútny trest. Žili v rovnakej dobe, boli však rozdielneho politického zmýšľania, o správnosti ktorého

²⁹ SÝKORA, T.: Srovnání procesů s Miladou Horákovou a Rudolfem Slánským. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň, 2014, s. 70.

boli obaja presvedčení. Obaja boli právnikmi, aktívnymi politikmi, poslancami povojnového národného zhromaždenia.

Milada Horáková a Vladimír Clementis boli rovesníci. Clementis pochádzal z evanjelickej učiteľskej rodiny. Horáková sa narodila v katolíckej rodine, kvôli manželovi neskôr prestúpila do evanjelickej cirkvi. Horáková bola od Clementisa staršia o necelý rok. Obaja však maturovali v roku 1921 – Horáková v Prahe a Clementis na gymnáziu v Skalici. Právo študovali obaja na Právnickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Do prvého ročníka sa obaja zapísali v roku 1921. Clementis bol promováný v roku 1925 (22.12.1925)³⁰, Horáková absolvovala v 1926 a promovala 22.10.1926. V tom istom roku promoval na Právnickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe aj sudca Karol Bedrna.³¹

Horáková sa zamestnala na Ústrednom sociálnom úrade v Prahe, angažovala sa v Červenom kríži, ženskom hnutí a hlásila sa k Masarykovmu odkazu. V roku 1927 sa zosobášila s Bohuslavom Horákom (1899-1976), s ktorým sa spoznala počas štúdia a narodila sa im narodila dcéra. Od roku 1929 bola členkou Československej strany národně socialistickej.

³⁰ V tom čase študovali na Právnickej fakulte Karlovej univerzity aj Clementisov brat Miroslav (promoval 1924), Ján Poničan (1927), Ľudovít Obtulovič (1927), či Daniel Okáli (1926).

³¹ ZÍTEK, A. – PAŽOUT, J. a kol.: Lexikon nejvyšších představitelů československé justice a prokuratury v letech 1948-1989. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, 2019, str. 31. Predseda senátu v Slánskeho procese Jaroslav Novák promoval v Prahe rok pred Clementisom (1924), prokurátor Urválek bol mladší, promoval v Prahe v roku 1934, prísediaci v Horákovej procese Otakar Matoušek v roku 1932.

Clementis bol vedúcou postavou ľavicového študentského hnutia, spoluzakladateľom ľavicovej literárnej revue DAV a už počas vysokoškolského štúdia v roku 1925 vstúpil do Komunistickej strany. Po ukončení štúdia sa vrátil na Slovensko. Bol advokátskym koncipientom u advokáta Andreja Margoča v Lučenci, vo februári 1926 ho prijali na súd v Bratislave. Keď vysvitlo, že je komunista, bol predsedom Súdnej tabule v Bratislave Vladimírom Fajnorom prepustený. Vrátil sa do advokácie, bol koncipientom u advokátov Radomíra Kubu v Bratislave a Ivana Sekaninu v Prahe, s ktorým sa poznal ešte z právnických štúdií a ktorý bol i právnym zástupcom Komunistickej strany Československa. Po tom, čo zložil advokátsku skúšku, otvoril si v decembri 1931 kanceláriu v Bratislave.

Clementis obhajoval vo viacerých známych politických procesoch, zastupoval svojich priateľov a kolegov, ale aj mnohých robotníkov. Už ako koncipient obhajoval spisovateľa Mila Urbana (1929) obžalovaného za jeho protivojnový článok *Pozor na šable!* a dosiahol jeho oslobodenie spod obžaloby.³² Clementis obhajoval aj komunistických redaktorov,³³ či robotníkov, ktorí sa pokúsili z väzenia vyslobodiť tajomníka komunistickej strany.³⁴ Obhajoval i advokáta Ľudovíta Bazovského obžalovaného pre

³² ŠABA, f. Krajský súd v Bratislave, sp. zn. TI 209/29.

³³ Napr. Eugena Klingera na Krajskom súde v Prešove (1932), pre jeho vyjadrenia na verejných zhromaždeniach (táboroch ľudu), ktorý bol obžalovaný zo zločinu prípravy úkladov podľa zákona na ochranu republiky a dosiahol zmenu kvalifikácie skutku a nižší trest. ŠAPO, f. Krajský súd v Prešove, sp. zn. Tk V 238/28.

³⁴ Išlo o trestnú vec na Krajskom súde v Ružomberku a robotníkov, ktorí sa pokúsili vyslobodiť z väzenia v Lipovskom Mikuláši okresného tajomníka komunistickej strany. HOLDOŠ, L. Rendez-vous s históriou. In.: DAV Spomienky a štúdie. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1965, s. 452.

úklady proti republike (1934),³⁵ pomáhal spisovateľovi Gejzovi Vámošovi³⁶, zastupoval komunistického poslanca Králika, ktorý žaloval prezidenta Slovenskej krajiny Jozefa Országha za jeho výroky (1933).³⁷

Jedným z najznámejších Clementisových procesov bol tzv. Košútsky proces vedený na Krajskom súde v Bratislave (1931) proti väzobne stíhanému poslancovi za komunistickú stranu Štefanovi Majorovi, ktorý bol obžalovaný zo zločinu násilia proti vrchnosti. Mal sa ho dopustiť tým, že poštval v Košútoch demonštrujúcich robotníkov proti žandárom, čím mal vyvolať strelbu žandárov, ktorá si vyžiadala niekoľko mŕtvych robotníkov.³⁸

Clementis sa stal populárnym svojimi obhajobami i celkovou politickou a kultúrnou činnosťou, čo mu nakoniec prinieslo aj poslanecký mandát za komunistickú stranu v parlamentných voľbách 1935³⁹. Už v roku 1929 sa prihlásil ku krídlu KlementaGottwalda, ktorý ho presadil za kandidáta vo voľbách. Poslancom Národného zhromaždenia bol až do zákazu komunistickej strany v decembri 1938. Ako poslanec odmietal čechoslovakistický centralizmus, venoval sa sociálnym, ale aj právnym témam a aktívne interpeloval.

³⁵ ŠRÁMKOVÁ, A.: Nezlomný rodák slovenský. Proces s Ľudovítom Bazovským a spol. In.: BYSTRICKÝ, V. – ROGULOVÁ, J. Storočie procesov. Veda, Bratislava, 2013, s. 83 a nasl.

³⁶ SNK, LA, sign. 72 A 20.

³⁷ Prezident Slovenskej krajiny Jozef Országh odsúdený pre urážku komunistu Králika. Slováč z 25.3.1933, s. 3.

³⁸ ŠABA, F. Krajský súd v Bratislave, sp. zn. Tk X 1154/31; tento proces inšpiroval Mila Urbana k napísaniu románu V osídlach.

³⁹ PLEVZA, V.: Davisti v revolučnom hnutí. Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava, 1965, s. 87.

Clementis si za manželku v roku 1933 vzal Lídu Pátkovú (1910-1988),⁴⁰ ktorá sa narodila v Prahe, bola dcérou bankového riaditeľa Jána Pátka. Keď sa zoznámila s Clementisom, študovala na Hudobnej dramatickej akadémii. Stala sa koncertnou a opernou speváčkou v slobodnom povolání, hosťovala v opere Slovenského národného divadla⁴¹.

Kolegovia Clementisa ako advokáta uznávali. Okálipíše: *„Jeho každodenná práca spojená s obhajobou v politických procesoch vyžadovala úmorné štúdium zákonov, právnickej literatúry a judikatúry. Vedel zapôsobiť i na ľudí z nepriateľského tábora: po obhajobnej reči v jednom z procesov ho pozval k sebe dokonca Emil Stodola, aby mu vyjadril svoj obdiv.“*⁴²

Clementisovo ľavicové zmýšľanie však viacerým kolegom prekážalo. Advokát Aristid Jamnický spomína: *„Bol veľmi milý a srdečný k ľuďom s ľavicovými názormi. K ostatným sa choval chladne, ale korektne. Bol humanista a idealista. Pre mäkkú povahu nemal ako advokát dostatočnú priebojnosť a tak vyzerali aj jeho zárobky. Keď získal v parlamentných*

⁴⁰ Spisovateľka Zuzka Zguriška, manželka advokáta Jaroslava Dvořáka, spomína na ich svadbu: *„Vlado sa ženil. Nikto sa však nedivil, keď sme poznali jeho Lídu. Jozef Rybák vystihol jej výnimočný zjav – nakreslil Lídinu karikatúru a doplnil nápisom: „Oženil som sa s anjelom“. Vlado sa usmieval tým svojím charakteristickým, trochu ironickým úsmevom. Videl a cítil, že sme si všetci razom jeho zlatovlásku obľúbili a vedel, že od teraz bude patriť k nám ako on“.* ZGURIŠKA, Z.: Strmou cestou. Československý spisovateľ, Praha, 1976, s. 164.

⁴¹ Na jednu z jej úloh spomína Zguriška takto: *„Vystúpila v Hoffmanových poviedkach ako hosť. Mala čistý, zvonivý soprán a bábku hrala dokonale, akoby bola pre ňu stvorená. Obecenstvo prijalo jej výkon s nadšením a kritika tiež“* ZGURIŠKA, Z.: Strmou cestou. Československý spisovateľ, Praha, 1976, s. 165.

⁴² OKÁLI, D.: Pred štyridsiatimi rokmi. In.: DAV Spomienky a štúdie. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1965, s. 283.

*voľbách mandát, poslanecký plat znížený o stranícky príspevok vyriešil jeho hmotné problémy.*⁴³

Ako koncipienta Clementis zamestnal⁴⁴ ľavicového básnika Jána Poničana a postupne ďalších siedmych koncipientov. Posledným z nich bol Augustín Husák, ktorý u neho pracoval od januára 1938 do mája 1939. Vtedy sa Clementis výkonu advokácie vzdal a vzhľadom na nebezpečenstvo, ktoré mu pre jeho názory v časoch fašizmu hrozilo, emigroval do Paríža.

Po tom, čo sa v auguste 1939 dozvedel o uzatvorení Paktu o neútočení medzi fašistickým Nemeckom a Sovietskym zväzom, „*bol z toho zdesený, s čím sa vôbec netajil*“⁴⁵, toto konanie Stalina kritizoval a kritizoval aj sovietsky útok na Poľsko a Fínsko. Svoj názor vyslovil aj pred Viliamom Širokým, Brunom Köhlerom a Jánom Švermom. Jeho postoj bol považovaný za prejav nedôvery v Sovietsky zväz a prejav straníckej nedisciplinovanosti. Clementis bol za to vylúčený z komunistickej strany. Napriek tomu na názore zotrval. Ako spomína Novomeský, Clementis sa raz vyslovených názorov ľahko nevzdával.

Paradoxne ako komunista bol Clementis v emigrácii väznený vo Francúzsku aj v Anglicku. Po prepustení pôsobil v Londýne vo vysielaní BBC pre Československo. Vo svojich prejavoch⁴⁶ burcoval Slovákov, aby sa zapojili do boja proti fašizmu, kritizoval fašizáciu práva a ukazoval, že

⁴³ JAMNICKÝ, A.: Oprášené histórie. Pama, Bratislava, 2002, s. 246-248.

⁴⁴ Advokátsku kanceláriu aj byt mal Clementis najprv v Centralpasáži, potom na Námestí republiky 3 a od júla 1937 v nárožnej budove na Jókaiho 8.

⁴⁵ JAMNICKÝ, A.: Oprášené histórie. Pama, Bratislava, 2002, s. 246-248.

⁴⁶ Po vojne vyšli knižne CLEMENTIS, V.: Odkazy z Londýna. Obroda, Bratislava, 1947, s. 510.

Slováci ako národ a Slovenský štát nie je to isté. Horákovú, ktorá však z Čiech počas vojny neodišla, a vstúpila do domáceho odboja a Clementisa tak spája aj ich protifašistické zmýšľanie.

4 Horáková a Clementis – na ceste k rozsudku

Horáková i Clementis ostali súčasťou politického života Československa aj po vojne, keď sa menilo smerovanie štátu. Horáková sa stala poslankyňou národného zhromaždenia, bola predsedníčkou poslaneckého klubu Československej strany národne socialistickej a členkou ústavnoprávneho výboru. Mandátu sa vzdala 10.3.1948 po smrti Jána Masaryka. Aj naďalej však aktívne komentovala politické dianie a zapájala sa doňho. Rovnako od roku 1945 bol poslancom národného zhromaždenia a členom ústavnoprávneho výboru aj Clementis.⁴⁷

Clementis bol pri ustanovení československej vlády v Moskve na jar 1945 vymenovaný za štátneho tajomníka ministerstva zahraničných vecí, zastupoval ministra Jana Masaryka, pôsobil na Mierových konferenciách v Paríži aj v OSN. Rozhodnutím predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa z 3.7.1945 bol znova prijatý do komunistickej strany. Toto rozhodnutie mu oznámil generálny tajomník Rudolf Slánský. Po tom, čo zomrel Jan Masaryk, stal sa ministrom zahraničných vecí v Gottwaldovej vláde. Ešte ako štátny tajomník sa Clementis stretol v Kremli so Stalinom. Podľa spomienky Eduarda Friša⁴⁸

⁴⁷ Clementis sa poslaneckého mandátu písomne vzdal pod svojom zatknutí 28.1.1951.

⁴⁸ *Eduard Friš* (1912 – 1978), novinár, právnik, syn advokáta dr. Ármina Friša. Sám pôvodne pôsobil aj ako advokátsky koncipient od 22.12.1934 do 5.9.1939 u dr. Zoltána Fridrika v Bratislave. (Advokátska komora v Bratislave, matrika osnovníkov, zv. I., s. 33)

mu Stalin pripomenul jeho kritický postoj k sovietsko-nemeckému paktu o neútočení: „*Pri istej oficiálnej príležitosti oslovil súdruha čs. štátneho tajomníka sám Stalin. Žoviálne až srdečne sa vypytoval na Clementisove trampoty za vojny. Medzi rečou utrúsil poznámku – a veľmi ste sa na nás hnevali? O tomto rozhovore viem z Clementisovho rozprávania. Reprodukujem podľa neho: Stalin sa spytuje, prečo vlastne bol Clementis roku 1939 vo Francúzsku väznený? Clementisova odpoveď – zaistili ho ako komunistu. Ďalšia Stalinova otázka – prečo bol potom internovaný aj v Anglicku. Clementisova odpoveď – nuž pre to isté. Rozhovor ukončil Stalin žartovnou pointou: pripomenul prítomnému Molotovovi, aby uvážil, či by nebolo vhodné zavrieť Clementisa aj v Sovietskom zväze, inak by sa mohli spojenci uraziť, že u nich sedel a len tu nie. Bol to krvavý žart už vtedy? Tak, či onak na pozadí toho, čo nasledovalo, vyznieva táto príhoda ako scéna z novodobého inferna.*“⁴⁹

Clementisa už v roku 1947 prešetrovali sovietske bezpečnostné orgány na základe udaní, že je špiónom, no vyšetrovanie špionážnu činnosť nepotvrdilo.⁵⁰ Keď Mátyás Rákosi v súvislosti s procesom proti László Rajkovi odovzdal v júni 1949 Gottwaldovi zoznam angloamerických špiónov v Československu, bolo v ňom aj Clementisovo meno.⁵¹ Na jesenné valné zhromaždenie OSN v roku 1949 cestoval Clementis ako

⁴⁹ FRIŠ, E.: Pravda našej mladosti. In.: DAV Spomienky a štúdie. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1965, s. 434 - 444

⁵⁰ KINČOK, B.: Činnosť Štátnej bezpečnosti proti Gustávovi Husákovi v rokoch 1948- 1950. In.: KINČOK, B. a kol.: Gustáv Husák a jeho doba. Ústav pamäti národa, 2015, s. 75.

⁵¹ ŠTEFANSKÝ, M.: Tragédia dr. Vladimíra Clementisa. In.: Vladimír Clementis 1902-1952, zborník príspevkov z konferencie 28.5.2002 v Bratislave. MZ SR, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, s. 20.

vedúci československej delegácie bez manželky. V amerických novinách sa začali objavovať chýry, že je v nemilosti a po návrate do Prahy bude uväznený. Aj priatelia ho varovali, aby sa nevracal, pretože mu hrozí nebezpečenstvo. Clementis im neveril. S Gottwaldom sa dohodol, že za ním príde do New Yorku manželka na znak toho, že nie je v Prahe zadržovaná. Úvahy o tom, že bude zbavený funkcie, utíchli. Spoločne sa vrátili do Československa na konci roku 1949. Medzitým 27.9.1949 bola zatknutá Milada Horáková. Clementis bol v marci 1950 z funkcie ministra zahraničných vecí odvolaný a zatknutý bol pol roka po poprave Milady Horákovovej v januári 1951. O mesiac zatkli aj jeho manželku, nikdy ju ale nedonútili vypovedať proti manželovi.⁵² V tejto vlne zatýkania boli zatknutí aj ďalší tzv. slovenskí buržoázni nacionalisti – Ivan Horváth (3.12.1950), Daniel Okáli (4.2.1951) a Gustáv Husák (6.2.1951). Paradoxne Slánský bol zatknutý až v novembri 1951. Milada Horáková bola väznená do procesu deväť mesiacov, Clementis takmer dva roky.

Milada Horáková bola obžalovaná a odsúdená za to, že sa v období od jari 1948 do septembra 1949 spolčila so spoluobžalovanými k pokusu o zničenie samostatnosti republiky, rozvrátenia jej ľudovodemokratického zriadenia a navyše vyzvedala aj štátne tajomstvo. Milada Horáková bola popravená obesením 27.6.1950.

Clementis bol obvinený z buržoázneho nacionalizmu a odsúdený rovnako za to, že sapočas dlhšie trvajúceho času až do zatknutia spolčil k pokusu o zničenie samostatnosti republiky, rozvrátenia jej ľudovodemokratického zriadenia a vyzvedal štátne tajomstvo, aby ho vyzradil cudzej moci.

⁵² JESENSKÁ, Z.: Drahá hádička. In.: CLEMENTIS, V.: Nedokončená kronika. SVKL, Bratislava, 1964, s. 162-173.

Clementis vo svojej výpovedi uviedol, že sa cíti vinným podľa obžaloby. Vyjadril sa, že nikdy nebol skutočným komunistom. Ako svedkovia boli vypočutí i Ladislav Novomeský a Ivan Horváth. Clementis bol popravený obesením 3.12.1952.

Večer pred popravou dovtedy stále väznenú Lídu Clementisovú obliekli do šiat, v ktorých ju zatkli, povedali jej, že manžel bol odsúdený na smrť a zajtra bude popravený. Zhovárali sa cez dvojtitú mrežu, potom ju odviezli späť do väznice.⁵³ Ráno jej oznámili, že rozsudok bol vykonaný. Veliteľ väznice jej odovzdal manželov list na rozlúčku, dve fajky a palicu, ktorú si vzal na prechádzku v deň, keď bol zatknutý. Potom jej oznámili, že proti nej sa žiadne trestné konanie nevedie a ešte v ten deň ju prepustili domov.⁵⁴ Clementis v jednom z posledných listov manželke napísal: *„Azda som predsa len urobil aj kus dobra pre iných, pre spravodlivú budúcnosť, v ktorú som veril a neprestal veriť.“*⁵⁵ Tak ako bolo telo Milady Horákovovej spopolnené a urna nebola vydaná pozostalým, aj Clementisove pozostatky boli spopolnené a popol všetkých popravených v tento deň bol vysypaný na zasneženú cestu za Prahou.

Ani Horáková a ani Clementis sa nedopustili skutkov, ktoré im boli kladené za vinu a teda ani trestných činov, za ktorých spáchanie boli uznaní vinnými. Ich poprava po vykonštruovaných procesoch bola justičnou vraždou. Zatiaľ čo Horáková vyvíjala vedomú činnosť proti

⁵³ HOLOTÍKOVÁ, Z. – PLEVZA, V.: Vladimír Clementis. Vydavateľstvo politickej literatúry. Bratislava, 1968, s. 307.

⁵⁴ JESENSKÁ, Z.: Drahá hádička. In.: CLEMENTIS, V.: Nedokončená kronika. SVKL, Bratislava, 1964, s. 162-173.

⁵⁵ CLEMENTIS, V. – CLEMENTISOVÁ, L.: Listy z väzenia. Tatran, Bratislava, 1968, s. 69

komunistickému režimu, Clementis tento režim z presvedčenia budoval. Clementis bol celý život aktívnym a presvedčeným komunistom až do svojej smrti, no napriek tomu dokázal kriticky posudzovať dianie okolo seba vrátane Stalinovho konania, čo sa mu (zrejme) nakoniec stalo osudným. Clementis patril do úzkej skupiny revolučných nadšencov, ktorí priniesli do socialistického hnutia na Slovensku dva nové prvky: intelektuálny a nacionálny.⁵⁶

Horákovú aj Clementisa spája nie len ich krutá smrť. Obaja ako právnici presadzovali svoje presvedčenie, zapojili sa do verejného života, pôsobili ako poslanci, boli protifašistického zmýšľania a obhajovali záujmy svojho národa. Hoci politické presvedčenie Horákovvej a Clementisa bolo rôzne, komunistický režim v nich rovnako videl nepriateľa. Pre politické procesy, bolo politické presvedčenie človeka bezvýznamné. Zaradenie osoby do skupiny obžalovaných v jednotlivých procesoch však malo fatálne následky.⁵⁷

5 Záver

Politické procesy po druhej svetovej vojne prekvapili Československo, ktoré vo svojej demokratickej tradícii dovtedy nič podobné nepoznalo. Boli dôsledkom nielen medzinárodnej politickej situácie a rozdelenia sveta, ale aj obáv komunistickej strany zo straty moci. Proces s Miladou Horákovou

⁵⁶ KAMENEC, I.: Historické reflexie Vladimíra Clementisa. In.: Vladimír Clementis 1902-1952, zborník príspevkov z konferencie 28.5.2002 v Bratislave. MZ SR, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, s. 14.

⁵⁷ Nadväzujúci proces s tzv. rozvratnou skupinou slovenských buržoázných nacionalistov, ktorého budúci aktéri boli zaistení v rovnakej vlne ako Clementis, prebehol nakoniec až v roku 1954. Ak by bol Clementis postavený pred súd až v tomto procese, postihol by ho zrejme miernejší trest.

a rovnako aj proces s Rudolfom Slánským, boli typickými politickými procesmi. Obžaloba bola vykonštruovaná, práva obhajoby potlačené, výsledok procesu bol riadený rozhodnutím komunistickej strany, ich priebeh vopred naplánovaný, výpovede nacvičené, vopred bola vytvorená propaganda k procesom a režírované boli i reakcie verejnosti. Tieto procesy slúžili nie len na elimináciu odporcov vládnucej skupiny v komunistickej strane, ale aj na šírenie atmosféry strachu a presadenie poslušnosti spoločnosti. Aby politické procesy dosiahli tieto ciele, museli byť završené tvrdými trestami. Možno súhlasiť s názorom, že zodpovednosť za politické procesy nesie vedenie komunistickej strany, z ktorého iniciatívy k politickým procesom dochádzalo, ale aj s myšlienkou, že túto zodpovednosť nenesie kolektívne justícia ako celok, ale konkrétne osoby.⁵⁸ V politických procesoch bola súdnemu konaniu priradená nová funkcia: stať sa prostriedkom výkonu politických želaní a legitimizovať perzekúcie oponentov moci. Zároveň množstvo právnikov odsúdených v politických procesoch dokazuje, že právnik, ktorý získal vzdelanie v predchádzajúcich demokratických obdobiach bol triednym nepriateľom a bolo potrebné nahradiť ho právnikom novým, pochádzajúcim z robotníckeho prostredia a dovzdelaným správne a s potrebnou rýchlosťou. Dôsledkom politických procesov boli však predovšetkým ich obeť, strach spoločnosti vzoprieť sa tlaku moci, ale nakoniec aj to, že právo stratilo autoritu a justícia svoju dovtedajšiu dôveryhodnosť. Sudcovia ale aj advokáti sa stali pri aplikácii práva iba štatistami. A hoci od čias politických procesov uplynulo osem desaťročí,

⁵⁸ MAREJKA, P.: Politické procesy v Československu (1948-1954). *Studia Iuridica Cassoviensia*, č. 2/2018, s. 83.

prinavrátie autority právu a jeho plná „rehabilitácia“ dosiaľ dovŕšená nebola a ostáva úlohou právnikov aj v súčasnosti.

Zoznam použitej literatúry:

Literatúra

BYSTRICKÝ, V. – ROGULOVÁ, J.: Storočie procesov. Veda, Bratislava, 2013.

CLEMENTIS, V.: Nedokončená kronika. SVKL, Bratislava, 1964.

CLEMENTIS, V.: Odkazy z Londýna. Obroda, Bratislava, 1947.

CLEMENTIS, V. – CLEMENTISOVÁ, L.: Listy z väzenia. Tatran, Bratislava, 1968.

Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol. Ústav pamäti národa, Bratislava, 2009.

FRIŠ, E.: Pravda našej mladosti. In: DAV. Spomienky a štúdie. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1965, s. 434 – 444.

HOLDOŠ, L.: Rendez-vous s históriou. In: DAV. Spomienky a štúdie. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1965, s. 452.

HOLOTÍKOVÁ, Z. – PLEVZA, V.: Vladimír Clementis. Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava, 1968.

JAMNICKÝ, A.: Oprášené histórie. Pama, Bratislava, 2002.

JESENSKÁ, Z.: Drahá hádička. In: CLEMENTIS, V.: Nedokončená kronika. SVKL, Bratislava, 1964, s. 162 – 173.

K padesátnám Dr. Vavro Hajdu. Právnik, 1963, s. 808 – 809.

KAMENEC, I.: Historické reflexie Vladimíra Clementisa. In: Vladimír Clementis 1902 – 1952. Zborník príspevkov z konferencie 28. 5. 2002 v Bratislave. MZV SR – Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, s. 14.

KAPLAN, K.: Politický proces s Miladou Horákovou a spol. Komentované dokumenty. Epoque, Praha, 2019.

KINČOK, B.: Činnosť Štátnej bezpečnosti proti Gustávovi Husákovi v rokoch 1948 – 1950. In: KINČOK, B. a kol.: Gustáv Husák a jeho doba. Ústav pamäti národa, Bratislava, 2015, s. 75.

KINČOK, B.: Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948 – 1954. Ústav pamäti národa, Bratislava, 2019.

LETZ, R.: 231. Pamäť národa, č. 2/2006, s. 48.

LETZ, R. (ed.): Boli traja. Zväz protikomunistického odboja, Bratislava, 2000.

LETZ, R.: Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom. Ústav pamäti národa, Bratislava, 2007.

LETZ, R.: Štátny súd a jeho činnosť v rokoch 1948 – 1952. Acta Historica Neosoliensia, č. 17/2014, s. 110 – 114.

MALATINSKÝ, M.: Pred súdom národa? PostScriptum, Bratislava, 2019.

OKÁLI, D.: Pred štyridsiatimi rokmi. In: DAV. Spomienky a štúdie. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1965, s. 283.

PLEVZA, V.: Davisti v revolučnom hnutí. Vydavateľstvo politickej literatúry, Bratislava, 1965.

Proces s velezradnými fabrikantami, veľkostatkármi a zapredancami (Žingor a jeho spoločníci pred Štátnym súdom). Povereníctvo spravodlivosti, Bratislava, 1950.

RAŠLA, A.: Spomienky spoza mreží. Klub priateľov Múzea SNP, Banská Bystrica, 2021.

RAŠLA, A.: Zastupoval som československý štát. Privatpress, Prešov.

SEDLIAK, V.: Karol Bedrna – život a dielo. In: Šarm a noblesa diplomata. Venované pamiatke profesora Jozefa Klimka. Historia et theoria iuris, roč. 14, Univerzita Komenského, Bratislava, 2022, s. 55 – 61.

SÝKORA, T.: Srovnání procesů s Miladou Horákovou a Rudolfem Slánským. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Plzeň, 2014.

ŠRÁMKOVÁ, A.: Nezlomný rodák slovenský. Proces s Ľudovítom Bazovským a spol. In: BYSTRICKÝ, V. – ROGULOVÁ, J.: Storočie procesov. Veda, Bratislava, 2013, s. 83 a nasl.

ŠTEFANSKÝ, M.: Tragédia dr. Vladimíra Clementisa. In: Vladimír Clementis 1902 – 1952. Zborník príspevkov z konferencie 28. 5. 2002 v Bratislave. MZV SR – Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, s. 20.

ZGURIŠKA, Z.: Strmou cestou. Československý spisovateľ, Praha, 1976.

ZÍTEK, A. – PAŽOUT, J. a kol.: Lexikon nejvyšších představitelů československé justice a prokuratury v letech 1948 – 1989. Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, 2019.

Periodiká

Prezident Slovenskej krajiny Jozef Országh odsúdený pre urážku komunistu Králika. Slovák, 25. 3. 1933, s. 3.

Archívne pramene

Advokátska komora v Bratislave, matrika osnovníkov, zv. I., s. 33.

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, sign. 72 A 20.

Štátny archív Bratislava, fond Štátny súd, sign. Hp 1/48; sign. Hp 4/48.

Štátny archív v Bratislave, fond Krajský súd v Bratislave, sp. zn. Tl 209/29; sp. zn. Tk X 1154/31.

Štátny archív v Prešove, fond Krajský súd v Prešove, sp. zn. Tk V 238/28.

Právne predpisy

Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n. na ochranu republiky.

Zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.

Judikatúra

Rozsudok Štátneho súdu sp. zn. Ts III 57/50 z 21. 10. 1950.

Rozsudok Štátneho súdu v Prahe sp. zn. Or I/VII 65/5C z 8. 6. 1950.

Rozsudok Štátneho súdu v Prahe sp. zn. 6 Ts 91/52 z 27. 11. 1952.

Uznesenie Najvyššieho súdu sp. zn. To 463/50 z 24. 6. 1950.

Rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe sp. zn. I Tz 031/63 zo 14. 5. 1963.

Rozsudok prezídia Najvyššieho súdu v Prahe sp. zn. Prz 56/63 z 30. 7. 1966.

Milada Horáková a ďalší – organizované zlyhanie vyšetrovacích orgánov, justície a celej spoločnosti. Môže sa história opakovať?

JUDr. Alena Poláčková PhD.

sudkyňa Európskeho súdu pre ľudské práva

Zdroj foto: <https://www.echr.coe.int/w/alena-polackova>

Úvod

Právny štát je štát, ktorý zasahuje do sféry ľudských a občianskych práv i slobôd len do tej miery, pokiaľ je to nevyhnutné a len na základe ústavy a zákonov, takže slobodu človeka obmedzuje len v minimálnej miere. Medzi základné princípy právneho štátu o.i. patria princíp vlády práva a právo na spravodlivý proces, nezávislosť súdnictva, zaručené ľudské práva a slobody. Dôležitá je aj efektívnosť právneho systému, ekonomické a politické podmienky života spoločnosti, prostredie demokracie a ekonomickej súťaže.

Vzhľadom na zameranie konferencie uvediem základné princípy formulované rozhodovacou praxou Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len "Súd") týkajúce sa prípadov, v ktorých posudzoval sťažnosti na porušenie práva sťažovateľov podľa čl. 3 – zákaz mučenia, čl. 5 právo na slobodu a bezpečnosť, čl. 6 – právo na spravodlivé súdne konanie a čl. 10 – Sloboda prejavu, garantovaného Európskymdohovorom o ochrane ľudských práv a slobôd (ďalej len "Dohovor").

Podľa **čl. 3** Dohovoru, nikoho nemožno mučiť alebo podrobovať neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu. Je to článok obsahujúci tzv. absolútnu záruku toho, že zlé zaobchádzanie nie je nikdy dovolené, ani v prípade, ak by malo ísť o najvyšší spoločenský záujem a zároveň od tohto článku nemôžu členské štáty Rady Európy odstúpiť ani v situáciách vymedzených v čl. 15 Dohovoru. Aby zlé zaobchádzanie spadalo pod článok 3, musí dosiahnuť určitú úroveň závažnosti, ktorá vždy závisí od všetkých okolností konkrétneho prípadu ako sú súvislosti zaobchádzania, spôsob a metódy akými sa vykonalo, jeho dĺžka, fyzické a mentálne následky a v niektorých prípadoch pohlavie, veku zdravotný stav obete (medzi inými pozri napr. *Kudla v. Poľsko*, *Kalashnikov v. Rusko*, *Aydin v. Turecko*, *Keenan v UK*, *Selcuk a Asker v.*

Turecko). Vzhľadom na tému konferencie sa zameriam na judikatúru Súdu v prípadoch sťažností na mučenie a neľudské, resp. ponižujúce zaobchádzanie zo strany väzenských autorít voči osobám vo väzbe, resp., vo výkone trestu odňatia slobody.

V rozsudkoch *Írsko v. UK*, *Ilhan v. Turecko*, *Akkoc v. Turecko* Súd definoval „**mučenie**“ ako úmyselné neľudské zaobchádzanie, ktoré spôsobuje veľmi vážne a kruté utrpenie, ktorého účelom je zastrašovanie, získanie priznania, alebo iných dôkazov, resp. potrestanie. Za takéto považoval napr. „falaka“ (bitie po chodidlách, ktoré spôsobuje neskutočnú bolesť, ale nezanecháva stopy, *Corsacov v. Moldavsko*), bitie počas výsluchu, znásilnenie, vyzlečenie donaha, točenie v pneumatike pod tlakom vody, zaväzovanie očí, nútené kŕmenie počas hladovky, používanie elektrošokov (napr. *Aydin v. Turecko*, *Zontul v. Grécko*, *Nevmerzhitskyi v. Ukrajina*, *Ilascu a ďalší v. Moldavsko a Rusko*, *Mikheyev v. Rusko*). Podľa judikatúry Súdu, aj mentálne utrpenie ako strach, neistota, stres, úzkosť, vyhrážanie sa fyzickým mučením, znásilnením, ublížením členom rodiny, simulovaná poprava, môže dosiahnuť úroveň mučenia, ak je dostatočne závažné (medzi inými napr. *Gäfgen v. Nemecko*, *Aydin v. Turecko*, *Ilascu a ďalší v. Moldavsko a Rusko*, *Meneshev v. Rusko*).

Pokiaľ ide o „**neľudské zaobchádzanie**“ aj toto musí dosiahnuť určitú úroveň intenzity, aby spadalo pod definíciu čl. 3, musí spôsobiť skutočné telesné zranenie, alebo intenzívne fyzické, alebo psychické utrpenie, ktoré prekročí rámec nevyhnutného prvku utrpenia, ktorý vyplýva z danej formy legitímneho zaobchádzania alebo trestu. Zásadný rozdiel medzi mučením a neľudským zaobchádzaním je stupeň spôsobeného utrpenia a skutočnosť, že pri neľudskom zaobchádzaní nemusí ísť o účelové konanie, ktoré má spôsobiť utrpenie, napr. neprimerané použitie

donucovacích prostriedkov – hmaty, chmaty, obušky, paralyzéry, slzný plyn a pod. (pozri napr. *Kudla v. Poľsko, Írsko v. UK, Denizci v. Cyprus, Campbell a Cosans v. UK*). Neľudské zaobchádzanie môže taktiež spočívať v spôsobení mentálneho alebo psychického utrpenia napr. šok osôb prítomných pri neprimeranom, resp. nie nevyhnutnom zásahu, keď maskovaní policajti vtrhnú do domu, úzkosť spôsobená osobe väznenej nezákonne (pozri napr. *Hristovi v. Bulharsko, Fedotov v. Rusko*).

Aj keď by sa mohlo zdať, že **ponižujúce zaobchádzanie** predstavuje najmenej závažný zásah do telesnej resp. psychickej integrity človeka, judikatúra Súdu v tejto oblasti sa postupne rozširuje v zmysle konceptu - Dohovor ako „living instrument“ a aj zdanlivo neškodné zaobchádzanie zo strany policajných orgánov môže byť posúdené ako ponižujúce, pokiaľ je také, že môže vzbudiť u obete pocity strachu, úzkosti a menejcennosti, ktoré sú spôsobilé ju ponížiť, alebo znevažiť. Inými slovami zaobchádzanie je ponižujúce, ak ponižuje, alebo znevažuje jednotlivca nerešpektovaním jeho/jej ľudskej dôstojnosti, alebo vzbudzuje strach, úzkosť a menejcennosť, ktoré sú spôsobilé zlomiť morálnu a fyzickú odolnosť jednotlivca (*Kudla v. Poľsko*). Medzi konkrétne príklady vyslovenia ponižujúceho zaobchádzania patria o. i. facka resp. fackovanie počas výsluchu, umiestňovanie obžalovaných do kletky počas súdneho pojednávania, držanie v preplnených celách, nútené vyholenie hlavy, prehliadky pri ktorých sa osoba musí vyzliecť, dotýkanie sa jedla alebo genitálií väznenej osoby holými rukami, vysmievanie sa a verbálne útoky, dlhodobá izolácia, zadržiavanie listov, zákaz stretávania sa s právnikom, zákaz návštev rodinných príslušníkov (medzi inými napr. *Adamčo v. Slovensko (2), Bouyid v. Belgicko, Roth v. Nemecko, Valašinas v.*

Litva, Iwanczuk v. Poľsko, Van der Ven v. Holandsko, Frérot v. Francúzsko, Wainwright v. UK).

Pri posudzovaní prípadov v ktorých sťažovatelia namietajú zlé zaobchádzanie zo strany policajných orgánov platí pravidlo, že pokiaľ sa preukáže, že zranenie vzniklo vo väzení, je na zodpovednosti vlády dokázať, že polícia nepoužila žiadnu silu proti sťažovateľovi, resp. že použitá sila bola primeraná. V rozsudku *Selmouni v. Francúzsko* Súd povedal, že ak je osoba zadržaná políciou v dobrom zdraví, ale pri prepúšťaní sa objavia zranenia, je na zodpovednosti štátu poskytnúť vierohodné vysvetlenie ako k týmto zraneniam mohlo dôjsť. Pri posudzovaní dostatočnej vierohodnosti vysvetlení poskytnutých vládou Súd berie do úvahy skutočnosť či a ako často bol zadržaný vyšetrovaný lekárom, prípadne či mu bolo umožnené stretnúť sa s jeho právnikom, alebo členmi rodiny, ktorí by mohli prípadne svedčiť (pozri tiež *Tomasi v. Francúzsko, Ribitsch v. Rakúsko*).

Podľa čl. 5 Dohovoru, každý má právo na slobodu a osobnú bezpečnosť. Nikoho nemožno pozbaviť slobody okrem ... prípadov, pokiaľ sa tak stane na základe postupu stanového zákonom.

Súd vo svojej judikatúre opakovane zdôrazňuje prvoradosť a nesmiernu dôležitosť práva na osobnú slobodu v demokratickej spoločnosti, a preto veľmi pozorne posudzuje oprávnenosť akýchkoľvek zásahov zo strany štátu do osobnej slobody jednotlivcov ktorou sa myslí ich fyzická sloboda.

Aj keď čl. 5 sa vzťahuje aj na iné prípady pozbavenia osobnej slobody (umiestnenie v sociálnom zariadení resp. hospitalizácia bez súhlasu jednotlivca, vyhostenie, extradícia a pod.), dovoľm si poznamenať, že pokiaľ ide o sťažnosti proti Slovenskej republike, najčastejšie sa

sťažovatelia sťažujú na nezákonnosť vzatia do väzby ods. (1)(c), dĺžku trvania väzby a neexistenciu dôvodov predlžovania väzby t. j., kontrola zákonnosti väzby z pohľadu súdnej kontroly (3), a právo byť predvedený pred sudcu na posúdenie zákonnosti nariadenia väzby a právo obvineného aktívne sa dožadovať promptného súdneho prieskumu jeho väzby a žiadať o prepustenie (4).

Obmedzenie osobnej slobody pred právoplatným odsúdením vo forme uvalenia väzby Súd považuje za krajné riešenie otázky, ako zabezpečiť, aby sa obvinený/obžalovaný, t. j. stále **nevinný človek**, zúčastňoval úkonov potrebných na objasnenie jeho údajnej trestnej činnosti, resp. aby sa mu zabránilomariť spravodlivosť (ovplyvňovanie svedkov), alebopokračovať v trestnej činnosti. Preto základnou zárukou pred zneužívaním inštitútu väzby je existencia podozrenia založeného na opodstatnených dôvodoch, t. j. existencii faktov, alebo informácií, dôvodného podozrenia, ktoré by presvedčili objektívneho pozorovateľa, že určitá osoba mohla spáchať trestný čin. Otázka opodstatnenosti dôvodov sa vždy skúma vo svetle všetkých okolností individuálneho prípadu (medzi inými napr. *Fos, Campbell a Hartley v. UK*, *Gusinskiy v. Rusko*, *Stepuelac v. Moldavsko*, *Ostendorf v. Nemecko*, *Ladent v. Poľsko*). Vzhľadom na závažnosť zásahu do osobnej slobody Súd vždy zdôrazňuje potrebu zvažovania nahradenia väzby inými alternatívnymi opatreniami, s miernejším dopadom na osobnú slobodu potenciálneho páchatel'a, napr: kaucia, monitorovacie náramky, policajný dohľad, spoločenská záruka, odobratie cestovných dokladov, domáce väzenie a podobne (*Wedler v. Poľsko*, *Lelievre v. Belgicko*, *Khudoyorov v. Rusko*, *Jablonski v. Poľsko*). Štatistiky však ukazujú, že väčšina európskych štátov stále uprednostňuje inštitút väzby pred jej nahradením alternatívnymi prostriedkami. Väzba všakv žiadnom prípade

nemôže byť uvalená za iným účelom, ako predvedenie pred príslušný súdny orgán pre dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu, alebo ak je to dôvodne považované za potrebné, za účelom zabránenia spáchaniu trestného činu alebo úteku po jeho spáchaní.

So zákonnosťou väzby úzko súvisia dôvody na jej pokračovanie. Z judikatúry Súdu vyplýva, že dôvody pre obmedzenie osobnej slobody pred dokázaním viny sú v súlade s Dohovorom iba vtedy, ak sú prítomné po celý čas jej trvania, pričom tie, ktoré existovali na začiatku, t. j. **dôvodné podozrenie**, nemôžu bez ďalšieho odôvodňovať predlžovanie väzby. V neskorších štádiách trvania väzby je pre jej súlad s Dohovorom potrebná **existencia a preukázanie relevantných a dostatočných dôvodov**. Napríklad, pokiaľ pre vzatie do väzby postačovalo svedectvo z počutia, alebo výpoveď spolupracujúceho obvineného, pre jej pokračovanie na tomto základe bude potrebná existencia ďalších dôkazov, ktorá by toto svedectvo potvrdila. Navyše, zákonnosť uvalenia väzby podlieha neodkladnej súdnej kontrole tak na jej začiatku, ako aj počas jej celého trvania za účelom zabezpečenia prepustenia na slobodu, pokiaľ sa zistí, že okolnosti neodôvodňujú ďalšie trvanie pozbavenia osobnej slobody (pozri napr. *Wemhoff v. Nemecko*, *Letellier v. Francúzsko*, *Trzaska v. Poľsko*, *Kalashnikov v. Rusko*, *McKay v. UK*, *Labita v. Italy*, *Ilijkov v. Bulharsko*, *Morganti v. Francúzsko*).

Ods. (4) garantuje právo obvineného aktívne žiadať promptné posúdenie trvania dôvodov väzby nezávislým súdom, prostredníctvom opravného prostriedku, ktorý je možné podať v pravidelne sa opakujúcich intervaloch. Dĺžka posudzovania nemôže byť neprimeraná a to ani v prípadoch, keď je posúdenie dôvodnosti nevyhovenia sťažnosti závislé napr. na znaleckom

posudku zdravotného stavu obvineného (medzi inými napr. *Egue v. Francúzsko, Bouamar v. Belgicko, Koendjibiharie v. Holandsko*).

Podľa čl. 6, každý má právo na to, aby jeho vec bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o akomkoľvek trestnom čine, z ktorého je obvinený...

Podľa ods. 2 každý, kto je obvinený z trestného činu, považuje sa za nevinného, dokiaľ jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.

Ods. 3 upravuje minimálne práva obvineného, ako sú:

- a) byť bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, podrobne oboznámený s povahou a dôvodom obvinenia vzneseného proti nemu;
- b) mať primeraný čas a možnosti na prípravu svojej obhajoby;
- c) obhajovať sa osobne alebo prostredníctvom obhajcu podľa vlastného výberu, alebo pokiaľ nemá dostatok prostriedkov na zaplatenie obhajcu, aby sa mu poskytol bezplatne, ak to záujmy spravodlivosti vyžadujú;
- d) vypočúvať alebo dať vypočúvať svedkov proti sebe a dosiahnuť predvolanie na vypočúvanie svedkov vo svoj prospech za rovnakých podmienok, ako v prípade svedkov proti nemu;
- e) mať bezplatnú pomoc tlmočníka, ak nerozumie jazyku používanému pred súdom, alebo ak týmto jazykom nehovorí.

Záruky uvedené v čl. 6 (3) (d) sú špecifickými aspektmi práva na spravodlivé súdne konanie stanoveného v odseku 1 uvedeného článku, ktoré sa musia zohľadniť pri akomkoľvek posudzovaní spravodlivosti konania. Podľa ustálenej judikatúry Súdu, je prípustnosť dôkazov primárne vecou, ktorú upravuje vnútroštátne právo, a úlohou Súdu nie je rozhodnúť

o tom, či boli výpovede svedkov riadne pripustené ako dôkazy, ale skôr zistiť, či bolo konanie ako celok vrátane spôsobu, akým boli dôkazy vykonané spravodlivé. Aj keď čl. 6 (3) (d) Dohovoru nevyžaduje prítomnosť a výsluch každého svedka v mene obvineného, základným cieľom tohto ustanovenia, ako naznačujú slová „za rovnakých podmienok“, je zabezpečiť úplnú „rovnosť zbraní“ v danej veci. V judikatúre Súd sformuloval trojbodový test na posúdenie, či bolo dodržané právo predvolať svedka na obhajobu podľa článku 6 (3) (d) takto:

a) či bola žiadosť o výsluch svedka dostatočne odôvodnená a relevantná pre predmet obvinenia, ktorá bude závisieť od posúdenia okolností daného prípadu vrátane uplatniteľných ustanovení vnútroštátneho práva, štádia a priebehu konania, argumentačných línií a stratégií sledovaných stranami a ich procesného správania;

b) či vnútroštátne súdy zvážili relevantnosť tejto výpovede a poskytnú dostatočné dôvody pre svoje rozhodnutie nevypočuť svedka na súde; vo všeobecnosti relevantnosť svedectva a dostatočnosť dôvodov uvedených obhajobou určia rozsah a úroveň detailov posúdenia potreby zabezpečiť prítomnosť a výsluch svedka zo strany vnútroštátnych súdov. Čím silnejšie a závažnejšie sú argumenty predložené obhajobou, tým dôkladnejšie musí byť preskúmanie a tým presvedčivejšie musí byť odôvodnenie vnútroštátnych súdov, ak zamietnu žiadosť obhajoby o výsluch svedka;

c) či rozhodnutie vnútroštátnych súdov nevypočuť svedka ohrozilo celkovú spravodlivosť konania (pozri napr. pozri napríklad *Schatschaschwili v. Nemecko*, *Van Mechelen a ďalší v. Holandsko*, *Perna v. Taliansko*, *Engel a ďalší v. Holandsko*, *Vidal v. Belgicko*, *Murtazaliyeva v. Rusko*).

Súd sa opakovane vyslovil aj k použitiu výpovedí spolupracujúcich obvinených, t. j. výpovedí svedkov výmenou za imunitu alebo iné výhody. Podľa názoru Súdu takáto okolnosť môže spochybniť spravodlivosť konania proti obvinenému a môže vyvolať zložité otázky do tej miery, že takéto výpovede sú svojou povahou otvorené manipulácii a môžu byť urobené výlučne s cieľom získať výhody ponúkané výmenou alebo z osobnej pomsty. Riziko, že osoba môže byť obvinená a súdená na základe neoverených tvrdení, ktoré nie sú nevyhnutne nezaujaté, sa preto nesmie podceňovať (medzi inými napr., *Erdem v. Nemecko*, *Vasaráb a Paulus v. Slovensko*, *Adamčo v. Slovensko*, *á contrario Habran and Dalem v. Belgicko a Xenofontos a ďalší v. Cyprus*).

Podľa **čl. 10**, každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice... a môže byť obmedzené iba na základe zákona v záujme ochrany legitímnych cieľov vymenovaných v ods. 2.

Historický význam tohto práva je zrejmý. Súd v rozsudku *Handyside v. UK* už v roku 1976 vysvetlil svoj prístup k výkladu článku 10 tak, že jeho úlohou je venovať maximálnu pozornosť zásadám charakterizujúcim „demokratickú spoločnosť“. Sloboda prejavu predstavuje jeden zo základných pilierov takejto spoločnosti, jednu zo základných podmienok jej pokroku a rozvoja každého človeka. S výhradou odseku (2) sa vzťahuje nielen na „informácie“ alebo „myšlienky“, ktoré sú priaznivo prijímané alebo považované za neškodné alebo ľahostajné, ale aj na tie, ktoré urážajú, šokujú alebo znepokojujú štát, spoločnosť, alebo akúkoľvek časť obyvateľstva. Také sú požiadavky pluralizmu, tolerance a veľkorysosti, bez ktorých neexistuje „demokratická spoločnosť“. To okrem iného

znamená, že každá „formalita“, „podmienka“, „obmedzenie“ alebo „trest“ uložený v tejto oblasti musí byť primeraný sledovanému legitímnemu cieľu...“.

Tento prístup sa odvtedy nezmenil. Podľa ustálenej judikatúry Súdu sa rozsah ochrany musí vykladať široko, aby zahŕňal nielen podstatu informácií a myšlienok, ale aj rozmanitú škálu foriem a prostriedkov, v ktorých sa prejavujú, prenášajú a prijímajú. Média a profesionálni novinári, najmä verejnoprávni vysielatelia, zohrávajú kľúčovú **úlohu** a majú **osobitnú zodpovednosť** za poskytovanie včasných, presných a spoľahlivých informácií verejnosti. Musia dodržiavať najvyššie profesionálne a etické štandardy zodpovednej žurnalistiky a zdržať sa publikovania alebo šírenia neoverených príbehov a klamstiev.

Úloha šírenia informácií teda nevyhnutne zahŕňa „povinnosti a zodpovednosť“, ako aj obmedzenia, ktoré si musia média spontánne stanoviť a hoci nesmú prekročiť určité hranice, najmä pokiaľ ide o povest' a práva iných, ich povinnosťou je napriek tomu šíriť informácie a myšlienky o všetkých záležitostiach verejného záujmu. Média nemajú len úlohu šíriť takéto informácie a myšlienky; verejnosť má tiež právo ich prijímať. Ak by to bolo inak, žurnalisti by nemohli plniť svoju kľúčovú úlohu „verejného strážcu“.

Z judikatúry Súdu tiež vyplýva, že záruky poskytované čl. 10 novinárom v súvislosti so spravodajstvom o otázkach všeobecného záujmusú podmienené o. i. tým, že konajú v dobrej viere a na základe presných faktov a poskytujú spoľahlivé a presné informácie v súlade so zásadami zodpovednej žurnalistiky. V tomto kontexte je veľmi dôležitý spôsob získavania informácií a ich pravdivosť.

Otvorené demokratické spoločnosti sú závislé od verejných diskusií, ktoré umožňujú dobre informovaným občanom vyjadriť svoju vôľu prostredníctvom slobodných a demokratických volieb a iných spoločenských procesov. Médiá tradične zohrávajú kľúčovú úlohu pri poskytovaní informácií, ktoré umožňujú občanom formovať si vlastné názory na spoločenské otázky bez zasahovania verejných orgánov a aktívne a efektívne sa zapájať do života demokratickej spoločnosti vo všetkých jej oblastiach.

Preto pre každé opatrenie obmedzujúce prístup k informáciám musia byť poskytnuté obzvlášť závažné dôvody. Hlavnou povinnosťou štátnych aktérov je zdržať sa cenzúry a zasahovania do procesu šírenia a prijímania informácií a zabezpečiť priaznivé prostredie pre inkluzívnu a pluralitnú verejnú diskusiu (okrem iného pozri *Couderc a Hachette Filipacchi Associés v. Francúzsko*, *Von Hannover v. Nemecko* (č. 2), *Sokolowski v. Poľsko*, *Bladet Tromsø a Stensaas v. Nórsko*, *Pedersen a Baadsgaard v. Dánsko*, *Timputo Info-Magazin a Anghel v. Moldavsko*, *Stoll v. Švajčiarsko*, *Axel Springer AG v. Nemecko*, *Hurbain v. Belgicko*).

Záver

Moja odpoveď na otázku obsiahnutú v názve konferencie je áno. História sa môže opakovať. Udalosti spred 75 rokov nastali v dôsledku toho, že vo vývoji spoločnosti došlo v určitom čase k výskytu mnohých nepriaznivých javov. Predovšetkým bezprostredné prepojenie vládnucej politickej strany s bezpečnostnými a súdnymi zložkami, porušovanie záruk trestného konania ako napr. vyfabulované a vykonštruované obvinenia, manipulácia s výpoveďami obžalovaných a svedkov, ich úmyselné zavádzanie pri informovaní o situácii ich rodinných príslušníkov, neľudské zaobchádzanie

vo väzbe, vrátane psychického a fyzického nátlaku. Z hľadiska pomerov v spoločnosti potom neexistencia slobody slova, prístupu k objektívnym informáciám, nezávislej žurnalistiky, rozsiahla manipulácia verejnej mienky, všadeprítomná demagógia, totálne zlyhanie kultúrnych elít a verejných osobností, všeobecný strach. Z môjho pohľadu je však zásadný rozdiel v tom, že pred 75 rokmi sme tu mali totalitné spoločenské zriadenie, v ktorom bolo možné „organizovať zlyhanie“ štátnych orgánov pomerne jednoducho. V demokratickej spoločnosti, kde platia princípy právneho štátu, by sa také niečo vyskytnúť nemalo. Aj keď individuálne zlyhania nie je možné nikdy vylúčiť. Ponechávam preto na každom z Vás, aby si porovnal princípy vyslovené Súdom v relevantných rozhodnutiach, ktoré som v stručnosti spomenula v mojom príhovore, s reálnou situáciou v slovenskej spoločnosti a sám si zodpovedal otázku či nám takéto zopakovanie histórie hrozí/nehrozí, alebo či sa v určitých sférach života spoločnosti niektoré nepriaznivé javy už nevyskytujú.

Zoznam použitej literatúry:

Medzinárodné dokumenty

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, čl. 3, čl. 5, čl. 6, čl. 10, čl. 15.

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva – čl. 3 Dohovoru

Adamčo v. Slovensko (č. 2)

Akkoc v. Turecko

Aydin v. Turecko

Bouyid v. Belgicko

Campbell a Cosans v. Spojené kráľovstvo

Corsacov v. Moldavsko

Denizci a ďalší v. Cyprus

Fedotov v. Rusko

Frérot v. Francúzsko

Gäfgen v. Nemecko

Hristovi v. Bulharsko

Ilascu a ďalší v. Moldavsko a Rusko

Ilhan v. Turecko

Írsko v. Spojené kráľovstvo

Iwanczuk v. Poľsko

Kalashnikov v. Rusko

Keenan v. Spojené kráľovstvo

Kudla v. Poľsko

Menesheva v. Rusko

Mikheyev v. Rusko

Nevmerzhitskyi v. Ukrajina

Ribitsch v. Rakúsko

Roth v. Nemecko

Selcuk a Asker v. Turecko

Selmouni v. Francúzsko

Tomasi v. Francúzsko

Valašinas v. Litva

Van der Ven v. Holandsko

Wainwright v. Spojené kráľovstvo

Zontul v. Grécko

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva – čl. 5 Dohovoru

Bouamar v. Belgicko

Egue v. Francúzsko

Fox, Campbell a Hartley v. Spojené kráľovstvo

Gusinskiy v. Rusko

Ilijkov v. Bulharsko

Jablonski v. Poľsko

Khudoyorov v. Rusko

Koendjbiarie v. Holandsko

Labita v. Taliansko

Ladent v. Poľsko

Lelievre v. Belgicko

Letellier v. Francúzsko

McKay v. Spojené kráľovstvo

Morganti v. Francúzsko

Ostendorf v. Nemecko

Stepuleac v. Moldavsko

Trzaska v. Poľsko

Wedler v. Poľsko

Wemhoff v. Nemecko

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva – čl. 6 Dohovoru

Adamčo v. Slovensko

Engel a ďalší v. Holandsko

Erdem v. Nemecko

Habran a Dalem v. Belgicko

Murtazaliyeva v. Rusko

Perna v. Taliansko

Schatschaschwili v. Nemecko

Van Mechelen a ďalší v. Holandsko

Vasaráb a Paulus v. Slovensko

Vidal v. Belgicko

Xenofontos a ďalší v. Cyprus

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva – čl. 10 Dohovoru

Axel Springer AG v. Nemecko

Bladet Tromsø a Stensaas v. Nórsko

Couderc a Hachette Filipacchi Associés v. Francúzsko

Handyside v. Spojené kráľovstvo

Hurbain v. Belgicko

Pedersen a Baadsgaard v. Dánsko

Sokolowski v. Poľsko

Stoll v. Švajčiarsko

Timpul Info-Magazin a Anghel v. Moldavsko

Von Hannover v. Nemecko (č. 2)

Zákonnosť ako základný atribút trestného konania

JUDr. Marek Mezei, PhD.

prokurátor krajskej prokuratúry, Právnická fakulta Univerzity Komenského
v Bratislave

Úvod

Zásada zákonnosti, resp. zásada stíhania len zo zákonných dôvodov je bazálnym princípom na ktorom stojí trestné konanie ako také, pričom sa jedná o prejav atribútov právneho štátu. Ústava Slovenskej republiky v čl. 17 ods. 2 jednoznačne ustanovuje, že nikto nemôže byť stíhaný inak ako z dôvodov a spôsobom ustanoveným zákonom. Z § 2 ods. 1 Tr. por. vyplýva, že nikto nemôže byť stíhaný ako obvinený inak než zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý ustanovuje Trestný poriadok. Uvedená zásada sa týka trestného konania ako celku, pričom má za cieľ vylúčiť bezdôvodné trestné stíhanie. Porušenie uvedenej zásady môže mať za následok takú vadu konania, ktorú nie je možné odstrániť, resp. napraviť, pričom v prípade ignorovania takejto vady nie je možné hovoriť o zachovaní práva na spravodlivý súdny proces.

V predkladanom príspevku sa posnažím poukázať na niektoré vady konania, ktoré podľa môjho názoru predstavujú výrazný zásah do vyššie uvedenej zásady, pričom je úlohou všetkých, ako orgánov činných

v trestnom konaní, tak aj súdov, sa s podobnými vadami vysporiadať a takéto pochybenia odmietnuť.

Skutok ako predmet trestného konania

Predmetom trestného konania je skutok, t.j. ako udalosť vo vonkajšom svete, ktorá je závislá na konaní jednotlivca, a ktorá môže mať znaky niektorého z trestných činov. Uvedené podľa môjho názoru celkom jednoznačne vyplýva zo znenia § 119 Tr. por., ktorý demonštratívnym spôsobom určuje rozsah dokazovania, pričom v zmysle § 119 ods. 1 písm.

a) Tr. por. vyplýva, že sa dokazuje či sa skutok stal a či má znaky trestného činu. Rovnako je potrebné v tomto smere poukázať aj na § 1 Tr. por., z ktorého vyplýva, že účelom trestného konania je náležité zistenie trestných činov, a potrestanie ich páchatel'ov.

Uvedená formulácia teda jednoznačne určuje, že predmetom trestného konania je otázka, či sa stal určitý skutok, pri ktorom existuje podozrenie, že má znaky trestného činu. Až následne na uvedenú otázku nadväzuje otázka kto tento skutok spáchal. Mám za to, že formulácia § 119 ods. 1 Tr. por. nie je náhodná, ale vyjadruje určitú postupnosť orgánov činných v trestnom konaní a súdov, pri rozhodovaní vo veci samej. Jednotlivé skutočnosti obsiahnuté v § 119 ods. 1 Tr. por. majú svoj „ekvivalent“ v podobe rôznych procesných rozhodnutí.

Z uvedeného vyplýva, že nie je akceptovateľné, ak sa skutok „kreuje“ tak, aby tento pokrýval konanie a následok vopred vybraných, vytypovaných osôb. Rovnako nie je akceptovateľné, ak je skutok definovaný v skutkovej vete príliš vágny, všeobecný. Základným atribútom opisu skutku je jeho nezameniteľnosť s iným skutkom. Takýto postup je v rozpore so znením §

199 ods. 3, nakoľko skutok musí byť špecifikovaný konaním, následkom, zúčastnenými osobami, miestom, časom, resp. inými okolnosťami, a to tak, aby nebolo možné tento zameniť s iným skutkom. Nie je preto možné akceptovať formulovanie skutku, z ktorého opisu nie je zrejmé miesto, čas a spôsob jeho spáchania. Ako príklad možno uviesť „... prevzal úplatok v doposiaľ nezistenej výške, od doposiaľ nestotožnenej osoby, za to, že ovplyvní doposiaľ nezistené súdne konanie doposiaľ nezisteným spôsobom...“, alebo „v priebehu roka 2010 bola založená doposiaľ nestotožnená zločinecká skupina o minimálnom počte 3 osôb, ktorej cieľom bolo spáchať trestný čin legalizácie výnosu z trestnej činnosti, trestný čin korupcie a iné doposiaľ nezistené zločiny.“.

Takáto formulácia skutkov je neurčitá, vágna, predstavuje v zásade len pretavenie zákonnej definície, resp. skutkovej podstaty do nejakého opisu konania. Takýto postup je nevyhnutné vyhodnotiť ako nezákonný, pričom mal by mať za následok napr. zrušenie uznesenia o začatí trestného stíhania.

Skutok, resp. jeho opis je v zásade nemenný, pričom určité výnimky sú prípustné iba za zachovania tzv. totožnosti skutku. Totožnosť skutku je v zmysle trestnoprávnej teórie zachovaná, ak je aspoň v podstatných okolnostiach zachovaný následok, alebo konanie páchatel'a.

Dokazovanie skutočností obsiahnutých v § 119 ods. 1 písm. a) Tr. por., t.j. či sa skutok stal a či má znaky trestného činu nemôže spočívať v tzv. lovení dôkazov, fishing expedition. Orgány činné v trestnom konaní sa jednotlivých svedkov majú pýtať na okolnosti súvisiace s konkrétnym skutkom, a nie vo vzťahu k iným nesúvisiacim osobám, okolnostiam a pod.

K operatívno-pátracej činnosti príslušníkov kriminálnej polície

Operatívno-pátracia činnosť príslušníkov kriminálnej polície je nepochybne výrazným prostriedkom orgánov činných v trestnom konaní, prostredníctvom ktorého dochádza k zisťovaniu skutočností dôležitých pre trestné konanie, resp. k filtrovaniu takýchto skutočností.

Uvedenú činnosť nijakým spôsobom nespochybňujem, práve naopak, kvalitne vykonanú operatívnu činnosť tzv. „operatívcov“ považujem za poctivý základ každého trestného konania. Je to práve tzv. „operatíva“, ktorá je častokrát „servisným“ útvarom vyšetrovateľa a prokurátora pri plnení plánu vyšetrovania a zisťovaní informácií.

Operatívno-pátracia činnosť však musí mať reálny základ, nie je možné ju stotožniť s vágnym, všeobecným úradným záznamom, z ktorého majú vyplývať nejaké informácie. Výsledky takejto činnosti by mali byť overiteľné následnými úkonmi podľa ustanovení Trestného poriadku, resp. ich základ by mal vyplývať z konkrétnych skutočností. Uvedené poznatky nesmú byť v rovine domnienok, alebo ničím nepodložených subjektívnych tvrdení.

V tomto smere je neakceptovateľné, aby úradné záznamy v štýle „OPČ bolo zistené, že uvedená osoba sa má opakovane dopúšťať korupčného správania“ predstavovali základ pre realizačný návrh a následné vydanie uznesenia o začatí trestného stíhania. Takéto formulácie sú bez ďalšieho neoveriteľné a abstraktné.

Nie je účelom príspevku ďalej zachádzať do detailov úpravy operatívno-pátracej činnosti, nakoľko táto je upravená jednak zákonnými právnymi normami v podobe zákona o policajnom zbore, ale aj osobitným interným predpisom Ministerstva vnútra, ktorý je navyše v utajenom režime.

Je nevyhnutné si však uvedomiť, že práve uvedená skutočnosť má za následok reálnu nemožnosť kontroly skutočností obsiahnutých v úradnom zázname, minimálne v čase jeho vypracovania (v neskoršom štádiu konania uvedené možné je, avšak k rôznym zásahom do práv a slobôd osôb už medzičasom mohlo dôjsť).

K právu na obhajobu

Právo na obhajobu ako jeden zo základných pilierov trestného procesu v podmienkach civilizovaného sveta predstavuje bazálne oprávnenie, ktoré má osoba, voči ktorej sa vedie trestné stíhanie k dispozícii. Právo na obhajobu musí byť uplatniteľné nielen formálne, ale aj materiálne. Nestačí stroho konštatovať, že obvinený môže navrhovať dôkazy, vyjadrovať sa ku všetkým skutočnostiam, musí mať reálnu možnosť tak urobiť.

V najširšom ponímaní dochádza k nadobudnutiu práva na obhajobu momentom vznesenia obvinenia, t.j. vydaním uznesenia podľa § 206 Tr. por. Nakoľko je toto uznesenie vykonateľné ihneď, jeho právne účinky nastávajú momentom jeho vydania. Od uvedeného momentu má teda daná osoba všetky práva obvinenej osoby.

Uznesenie o vznesení obvinenia nie je meritórne rozhodnutie, ide o rozhodnutie ktorým orgány činné v trestnom konaní konštatujú „kvalifikované“ podozrenie v podobe dostatočne odôvodneného záveru, že skutok pre ktorý sa vedie trestné stíhanie sa stal, má znaky niektorého z trestných činov a takéhoto skutku sa mala dopustiť práve osoba, ktorej bolo obvinenie vznesené.

Odôvodnenie uznesenia o vznesení obvinenia nevyžaduje z pohľadu kvalitatívnej stránky detailný opis úvah ako napr. obžaloba, resp.

odsudzujúci rozsudok, avšak musí dávať odpovede na podstatné otázky týkajúce sa samotného skutku a jeho priebehu, právnej kvalifikácie skutku, ako aj dôvodnosti vedenia konania proti konkrétnej osobe.

Trestný poriadok pripúšťa proti uzneseniu o vznesení obvinenia riadny opravný prostriedok v podobe sťažnosti, o ktorej rozhoduje za štandardných okolností prokurátor vykonávajúci v uvedenej veci dozor.

Trestný poriadok neustanovuje na rozhodnutie o sťažnosti obvineného proti uzneseniu o vznesení obvinenia žiadnu lehotu. Táto vyplýva len a výlučne z interných predpisov prokuratúry, pričom každá krajská prokuratúra si môže upraviť lehotu na rozhodnutie o sťažnostiach individuálne.

Z pohľadu zachovania práva na obhajobu v materiálnom ponímaní je však potrebné striktne odmietnuť takú prax orgánov činných v trestnom konaní, keď o sťažnosti proti uzneseniu o vznesení obvinenia nie je rozhodnuté niekoľko mesiacov, pričom k rozhodnutiu o sťažnosti dochádza krátko pred preštudovaním vyšetrovacieho spisu v zmysle § 208 Tr. por.

Takýmto procesným postupom dochádza k odopretiu práva na obhajobu, nakoľko obvinený nevie, nie je oboznámený s dôvodmi, pre ktoré orgány činné v trestnom konaní považujú jeho trestné stíhanie za odôvodnené. Nevie, ktoré skutočnosti považujú orgány činné v trestnom konaní za podstatné pre vyslovenie dostatočne odôvodneného záveru, pričom následne pri preštudovaní spisu ani len nevie reálne navrhovať vykonanie dôkazov, nakoľko nevie ktoré skutočnosti sú pre dokazovanie podstatné. Úplným upretím práva na obhajobu je potom už len rýchle podanie obžaloby zo strany prokurátora, čím dochádza k formálnemu ukončeniu prípravného konania. Nech už sú dôvody pre uvedený postup akékoľvek, je

nevyhnutné ich podľa môjho názoru odmietnuť, nakoľko takýto postup reálne upiera právo na obhajobu obvineného.

„Démonizovaná tri-šesť-trojka“

Recentné udalosti posledných rokov vytvorili z inštitútu mimoriadneho opravného prostriedku v podobe zrušenia právoplatných rozhodnutí generálnym prokurátorom postupom podľa § 363 a nasl. Tr. por. démonizovaný paragraf, pričom diskusia o ňom niekoľkonásobne presahuje rámec tohto príspevku.

Bez potreby akéhokoľvek hodnotenia rozhodovacej činnosti podľa uvedeného ustanovenia, ako aj odhliadnuc od zmien v posudzovaní dôkazov v rámci postupu podľa § 363 a nasl. Tr. por. považujem za nevyhnutné uviesť nasledovné:

Zrušenie právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní generálnym prokurátorom patrí medzi mimoriadne opravné prostriedky, pričom ako samotné zaradenie napovedá, ide o mimoriadny opravný prostriedok, ktorý slúži na nápravu právnych pochybení, ktoré by inak neboli v ďalšom konaní odstrániteľné vôbec, alebo len s veľkými ťažkosťami.

Z uvedeného vyplýva, rovnako ako aj z trestnoprávnej teórie, že mimoriadny opravný prostriedok nie je súčasťou práva na spravodlivý súdny proces v zmysle čl. 6 Dohovoru, t.j. neexistuje naň právny nárok.

Mám však za to, že v prípade, ak zo strany obvineného dôjde k podaniu návrhu na zrušenie právoplatných rozhodnutí v prípravnom konaní podľa § 363 a nasl. Tr. por., obvinenému ako oprávnenej osobe vzniká právny nárok na to, aby bolo jeho podanie posúdené generálnou prokuratúrou.

Nestotožňujem sa s postupom, pri ktorom dochádza k nepredloženiu spisového materiálu Generálnej prokuratúre, alt. k podaniu obžaloby na súd, bez toho, aby bolo o podanom návrhu riadne rozhodnuté. Subjektívne hodnotenie uvedeného inštitútu, resp. obava z možnosti vydania zrušujúceho rozhodnutia zo strany nadriadenej prokuratúry nemôže prevážiť nad zákonom stanoveným postupom, a po podaní návrhu v zásade existujúcim nárokom oprávnenej osoby na rozhodnutie o uvedenom podaní.

Záver

Mnou uvedený demonštratívny výpočet možných porušení zákona je do značnej miery ovplyvnený zákonným imperatívom zakazujúcim komentovanie tzv. živých, právoplatne neskončených trestných vecí. Z uvedeného dôvodu som sa snažil poukázať na niektoré problémy vo všeobecnej rovine, ako o problémoch, ktoré podľa môjho názoru nemajú miesto v zákonom, riadne vykonanom trestnom konaní.

Súč si vedomý osobitosti trestného konania, obzvlášť úlohy prokurátora, ako orgánu dozoru nad zákonnosťou na jednej strane, a ako subjektu zodpovedného za výsledok prípravného konania na druhej strane, kedy *de facto* prokurátor „tlačí“ vec tak, aby eventuálne skončila odsudzujúcim rozsudkom, sú niektoré zo spomínaných pochybení niekedy aj výsledkom snahy doviesť konanie do úspešného konca.

Považujem však za neprípustné, aby konanie bolo *a priori* vedené spôsobom, ktorý úmyselne sťažuje uplatňovanie niektorých práv obhajoby, úmyselne obchádza niektoré ustanovenia Trestného poriadku, len za účelom úspešného ukončenia veci, nakoľko takýto postup nemôže mať v právnom štáte miesto.

Zoznam použitej literatúry:

Ústava Slovenskej republiky, čl. 17.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, § 1, § 2 ods. 1, § 119, § 199 ods. 3, § 206, § 208, § 363 a nasl.

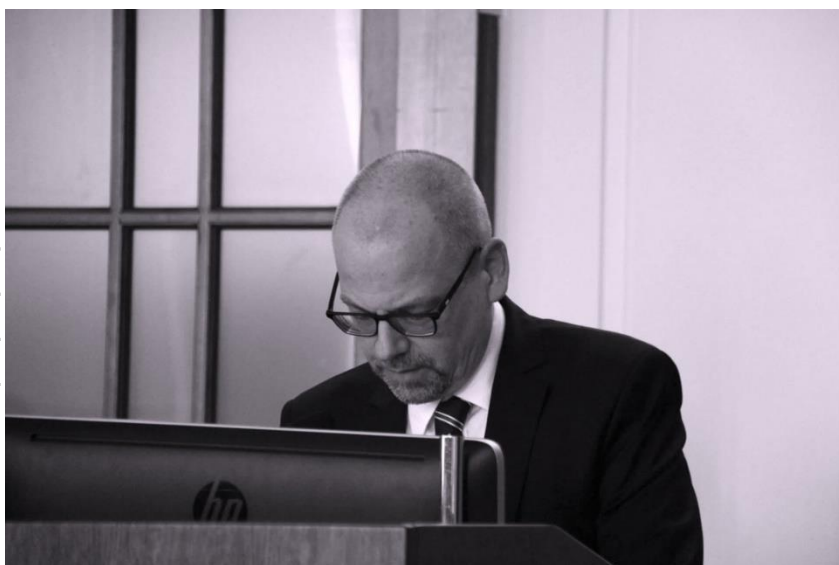
Zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore.

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, čl. 6.

Politické a právne predpoklady politických procesov v povojnovom Československu

prof. Mgr. et Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Ústav pamäti
národa

Úvod

Politické procesy boli neodmysliteľnou súčasťou politicky motivovanej represie komunistických režimov v Sovietskom bloku voči skutočným,

potenciálnym či fiktívnym odporcom. Spoločne s úplnou kontrolou represívneho aparátu štátu, toku informácií (štátny monopol na médiá, periodické a neperiodické publikácie, cenzúra) a znemožnením politickej plurality a slobodných volieb pri kreovaní štátnej moci tvorila represia a jej hrozba jeden zo základných mocenských pilierov vládnucej strany.

V ČSR bol po Februári 1948 podobne ako v ďalších krajinách strednej a východnej Európy nastolený komunistický režim sovietskeho typu. Rozhodujúcim faktorom pritom bolo nové geopolitické postavenie štátu po 2. svetovej vojne – keď si najmä v Jalte jej víťazné mocnosti rozdelili európsky kontinent na svoje sféry vplyvu. Hoci ČSR ako formálne spojenecký štát bol v čiastočne odlišnej situácii ako okolité štáty (a aj nastolenie komunistického režimu malo odlišný charakter) v princípe už zostával otázkou len časový rámec a mechanizmus. Súdna represia, samozrejme, bola len jednou z foriem represie, pričom popri nej bola účinným prostriedkom aj jej mimosúdna forma. Právnymi prostriedkami bol v tomto prípade predovšetkým zákon o táboroch nútenej práce (1948)¹ a trestný zákon správny (1950)², na základe ktorých mohol byť občan bez rozhodnutia súdu (rozhodnutím komisie národného výboru) zbavený slobody, majetku, prípadne bol aj so svojou rodinou násilne vysťahovaný na druhý koniec republiky bez možnosti návratu. Účinným prostriedkom mimosúdnej perzekúcie boli aj rôzne formy zmarenia možnosti

¹ Zákon č. 247/1948 Zb.; tiež: SIVOŠ, J.: Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredňovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953. Bratislava 2011.

² Zákon č. 88/1950 Zb.

spoločenského uplatnenia, najčastejšie zamedzením prístupu ku vzdelaniu, či zamestnaniu.

Predpokladom zneužívania trestného práva na politicky motivovanú súdnu represiu bolo uzákonenie účelovej trestnej legislatívy a jej aplikácia justíciou ovládnutou komunistickým režimom. Trestné právo v Československu sa po februárovom prevrate v roku 1948 transformovalo z nástroja ochrany spoločnosti na prostriedok triedneho boja. Jeho primárnou funkciou sa stala ochrana komunistického režimu pred skutočnými, potenciálnymi, či fiktívnymi odporcami. Dobová propaganda i jurisprudencia túto zmenu komunikovala veľmi otvorene: trestné právo sa malo stať „zbraňou robotníckej triedy“ proti reakcii, ktorá „stojí v službách zahraničných imperialistov a siaha k najhanebnejším metódam vlastizrady a protiľudového záškodníctva“.³ Legislatívna úprava trestných činov proti štátu mala prispieť k ich zneškodneniu a stať sa „ostrou zbraňou“ pracujúceho ľudu.

Zmena úlohy trestného práva bola jedným z prvkov sovielizácie právneho systému, t. j. povinného preberania sovietskych vzorov, ktoré bolo deklarované a väčšinou aj aplikované vo všetkých oblastiach spoločenského i hospodárskeho života. Ďalším prevzatým aspektom bola zmena filozofie prístupu k delikventom, ktorí boli striktne rozlišovaní na základe politických kritérií na „bežných“ a „politických“. „Nepolitická“ kriminalita totiž bola na základe marxistickej teórie považovaná za následok triednych rozdielov, a mala spolu s nimi aj postupne zaniknúť. Na takýchto kriminálnikov sa teda malo z väčšej časti hľadiť ako obeť, ktoré

³ VIESKA, J.- Ochrana lidově demokratické republiky v novém trestním zákoně. Praha 1950, s. 5-72;

treba prevychovať, naproti tomu proti politickým delikventom, ktorí konajú proti „vôli ľudu“ sa malo postupovať „so všetkou bezohľadnosťou“. Za aplikáciu sovietskeho vzoru môžeme považovať aj faktickú „vedúcu úlohu“ prokuratúry v komunistickej justícii, t. j. že za priebeh trestných konaní v súlade s politickými smernicami zodpovedala vedeniu komunistickej strany (ako držiteľovi skutočnej moci) práve táto jej zložka. Na prokuratúre potom, samozrejme, vznikala aj „dramaturgia“, či „scenáre“ inscenovaných monsterprocesov.

Medzi sovietske inšpirácie československej „zludovenej“ justície patrilo aj uplatňovanie „triedneho prístupu“ v rozhodovaní (najviac v trestných konaniach), ktorý vo svojich politických smerniciach požadovali najvyššie orgány vládnucej strany a prokuratúra, rovnako ako judikatúra Najvyššieho súdu⁴. Znamenalo to faktickú nerovnosť pred zákonom odporujúcu aj platnej ústave.⁵ Vtedajšie orgány činné v trestnom konaní mali prioritne zisťovať „triedny profil“ páchatel'a, od ktorého sa malo následne odvíjať posúdenie subjektívnej stránky trestného činu (teda či ide o úmysel alebo nedbanlivosť), z nej mala vyplývať trestná kvalifikácia jeho (údajného) činu a následne aj uloženie trestnej sadzby. Identifikácia triedneho pôvodu teda mala byť obligatónnym krokom v rámci dokazovania, pričom v najväčšej miere bola využívaná v období násilnej kolektivizácie, v rámci protikulackej kampane.⁶

⁴ Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1951, č. 2/1951 (rozsudok Okresného súdu v Mladěj Boleslavi T173/50 z 9. 12. 1950).

⁵ Ústavný zákon č. 150/1948 Zb.

⁶ Národní archiv (ďalej NA) Praha, fond Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna, kart. 2792 (Trestné činy v JRD - Metodický dopis k vyšetřování trestních činů v zemědělských věcech). Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1952, č. 23/1952 (rozsudok Krajského súdu v

Predmetom rozsiahlych diskusií bolo uplatňovanie analógie, ktoré bolo súčasťou zaužívanej praxe v sovietskom trestnom práve.⁷ Napokon tento vzor nebol prevzatý, čo bolo súčasne kompenzované tzv. gumovými paragrafmi, ktorých extenzívny výklad umožňoval tvorbu vykonštruovaných obžalôb v politických procesoch a monsterprocesoch. Najvypuklejším príkladom bol § 129 Trestného zákona z roku 1950, ktorý postihoval „nepriateľské konanie proti republike“ definované ako „úmyselné ohrozenie všeobecného záujmu konaním nepriateľským voči ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu“.⁸ Neurčitosť tejto formulácie znemožňovala uplatnenie zásady „nullum crimen sine lege“, pričom komunistický zákonodarca sa ani netajil tým, že tento paragraf mal slúžiť ako záchytný bod pre prípady, ktoré sa nepodarilo podriadiť pod iné ustanovenia.⁹ Tento neudržateľný paragraf bol napokon zrušený novelou Trestného zákona v roku 1956.¹⁰

Praha 4Tk 127/52 zo 17. 6. 1952) Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1951, č. 2/1951 (rozsudok Okresného súdu v Mladěj Boleslavi T173/50 z 9. 12. 1950); Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1951, č. 3/1951 (rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe To II 344/50 z 12.10.1950); Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč.1952, č. 23/1952 – (rozsudok Krajského súdu v Prahe 4Tk 127/52 zo 17. 6. 1952); Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1955, č. 75/1955 (rozsudok Krajského súdu v Českých Budějoviciach 3To 27/55 zo 14. 2. 1955).

⁷ BLAŽEK, L.: Rekodifikace trestního práva hmotného. In: BLÁHOVÁ, I. - BLAŽEK, L. - KUKLÍK, J. - ŠOUŠA, J. a kol.: Právnícká dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století. Praha 2014. s. 202 – 215, NA Praha, fond Predsedníctvo ÚV KSČ 1945-54, sv. 15.

⁸ Zákon č. 86/1950 Zb.

⁹ NA Praha, fond Predsedníctvo ÚV KSČ 1945-54, sv. 15; tiež: Národní shromáždění republiky československé. Tlače. Vládný návrh. Trestný zákon (č. 472).

¹⁰ Zákon č. 81/1966 Zb.

Zásadným legislatívnym míľníkom na ceste k politickým procesom bol zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Rovnako ako v roku 1939 sa opäť riešila otázka, či v nových politických pomeroch postačí novelizácia existujúceho zákona z roku 1923,¹¹ alebo bude potrebné prijať úplne nový právny predpis. Už niekoľko dní po februárovom prevrate, 12. marca 1948, padlo rozhodnutie pripraviť nový zákon, ktorý by odrážal zmenené spoločenské pomery a stal sa represívnym nástrojom nastupujúceho totalitného režimu.¹² Po uchopení absolútnej moci vo februári 1948 bolo pre vládnucci režim prioritou získanie represívneho nástroja v podobe nového definovania trestnoprávnej ochrany štátu, pričom príprava zákona prebiehala v rámci Právnickej komisie Sekretariátu ÚV KSČ už od októbra 1947. Prvá zásadná porada k jeho príprave sa uskutočnila 14. novembra 1947 a na nej boli formulované základné zásady požadované komunistickou stranou. Tie zahŕňali aj nové objekty trestnoprávnej ochrany presahujúce tradičné atribúty štátu – napríklad ľudovodemokratické zriadenie (t. j. vtedy najmä politický systém v rokoch 1945 – 1948), znárodnený hospodársky sektor, plánované hospodárstvo, slovenské národné orgány, národné výbory ako orgány správy či celoštátne jednotné organizácie - najmä odborové, poľnohospodárske a mládežnícke. Pred tlačovými a verbálnymi útokmi mali byť chránené všetky slovanské národnosti, spojenecké štáty a ich predstavitelia, podporovatelia ľudovodemokratického režimu a „národnooslobodzovací boj českého a slovenského národa“. Za trestné sa malo považovať aj poukazovanie na excesy spáchané počas tohto boja –

¹¹ Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.

¹² PODOLEC, O.: Vývoj trestnoprávnej legislatívy ako nástroja komunistického režimu. Pamäť národa, roč. 13, č. 1, s. 3-16.

v súlade so zákonom č. 115/1946 Zb., ktorý garantoval beztretnosť páchatel'om činov „prispievajúcich k boju o znovunadobudnutie slobody Čechov a Slovákov alebo smerujúcich k spravodlivej odplate za činy okupantov alebo ich pomáhačov“. Tento zákon výslovne uvádzal, že takéto konania neboli protiprávne ani v prípade, že by „inak podľa platných predpisov boli trestné“.¹³

Prvý návrh zákona z marca 1948, vypracovaný v rámci ministerstva spravodlivosti, už obsahoval väčšinu uvedených zámerov a počítal napríklad aj s postihom diplomatických zástupcov, ktorí po komunistickom prevrate odmietli uznať československú vládu. Kľúčovým rozdielom oproti predchádzajúcim právnym úpravám bolo, že popri základných atribútoch štátnosti sa predmetom trestnoprávnej ochrany stal aj samotný komunistický režim. Prípravu zákona sprevádzali neustále návrhy na doplnenia, ktoré reagovali na potrebu postihovať rôzne formy odporu voči novému režimu. Mimoriadne aktívny bol nový minister spravodlivosti Alexej Čepička, zať prezidenta republiky a predsedu KSČ Klementa Gottwalda. V kontexte narastajúceho napätia medzi Východom a Západom (najmä počas berlínskej krízy) nadobúdala podoba zákona čoraz drakonickejší charakter. Konečnú verziu svojho návrhu vláda schválila 7. septembra 1948.¹⁴

V dôvodovej správe sa zákonodarca svojimi zámermi nijako netajil. Potreba prijatia novej právnej úpravy bola oficiálne vysvetlená tým, že „štát budujúci na zásadách socialistických, nemôže na svoju ochranu vystačiť so zákonom, ktorý bol zameraný na ochranu štátu budujúceho na

¹³ NA Praha, fond Právnická komise ÚVKŠČ, a j. č. 249.

¹⁴ LETZ, R.: 231. Pamäť národa, roč. 2, č. 2, s. 45.

základoch úplne iných. Je preto nutné vytvoriť nový zákon na ochranu republiky, ktorý by prihliadal na zmenené pomery, a ktorý by bol účinnou zbraňou proti všetkým, ktorých činnosť by bola zameraná proti štátu a jeho ľudu.“ Ústavnoprávny výbor Národného zhromaždenia 29. septembra 1948 návrh ešte sprísnil – rozšíril možnosť stíhania verbálnych deliktov (už sa nevyžadovala „verejnosť“), rozšíril okruh chránených verejných činiteľov a zaviedol aj „následné“ tresty, ako prikázanie pobytu v pracovnom tábore či zákaz pobytu.¹⁵

Plénium Národného zhromaždenia zákon formálne schválilo 6. októbra 1948, pričom hlasovanie už bolo v duchu nastoleného komunistického režimu obligátne jednomyselné.

Prokurátor Juraj Vieska nové pojmánie trestného práva zákona komentoval slovami: „Áno, až po februári 1948 mohol pristúpiť ľud k súdeniu velezrady, k súdeniu špionáže, sabotáže a teroru, pretože do tej doby drtinovská justícia špiónov, sabotérov a teroristov chránila. ... bola to len legálna sabotáž cesty, ktorú nastúpil ľud.“ Vieska zároveň formuloval základnú ideologickú schému budúcej aplikácie zákona: protištátne skupiny sa podľa nej usilujú o obnovu kapitalizmu proti „vôli ľudu“ a takáto zmena je možná len zásahom zvonku, teda prostredníctvom veľkého vojenského konfliktu alebo agresie proti ľudovodemokratickému Československu.¹⁶ Z tejto predstavy vychádzala aj systematika skutkových podstat v zákone na ochranu ľudovodemokratickej republiky.

¹⁵ Národní shromáždění republiky československé, Tlač, č. 103.

¹⁶ VIESKA, J.: Ochrana lidové demokratické republiky v novém trestním zákoně, s. 5-72; porov: VIESKA, J.: O novelisaci trestního zákona. Socialistická zákonnost, 1956, roč. IV, č. 5, s. 391-396.

Jednotlivé trestné činy mali predstavovať „zbrane tých istých vonkajších a vnútorných nepriateľov republiky“. Akési reťazenie protištátneho zločinu malo začínať verbálnymi útokmi, ktoré mali slúžiť na „jemné spoznávanie“ a nadväzovanie kontaktov. Tie mali viesť k vytváraniu skupín, ktoré sa premenia na „velezrádne organizácie“, a tie následne – pod vedením imperialistického Západu – budú pôsobiť ako špionážne, sabotážne a teroristické siete pripravujúce vojnu. Na základe tejto konštrukcie sa odôvodňoval aj prísny postih zdánlivo banálnych výrokov, keďže „nie je možné na ne hľadiť ako na púhe „štekanie na mesiac“, ale ho treba potierať ako niečo, čo otravuje vzduch, šíri okolo seba hnilobu a rodí velezradcov, sabotérov, teroristov a špiónov“. Keďže zmena politického režimu, ktorý vládne „z vôle ľudu“ mala byť podľa neho možná len zásahom z vonku (imperialistickej cudziny), aj verbálne delikty mali v konečnom dôsledku viesť k vojenskému napadnutiu krajiny. Zákon síce formálne nadviazal na predchádzajúcu právnu úpravu (zákon na ochranu republiky z roku 1923¹⁷), no jeho skutkové podstaty boli formulované vágnym spôsobom a sankcie boli mimoriadne prísne – vrátane trestu smrti a dlhoročného väzenia.

Na základe tohto smutne známeho zákona bolo v celej ČSR odsúdených 26 079 osôb, z toho 20 961 v Čechách a 5 118 na Slovensku.¹⁸ V čase politického uvoľnenia v roku 1968 vznikla v Prahe organizácia Klub 231, ktorá združovala jeho obete, pričom na Slovensku vznikla obdobná

¹⁷ Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n.

¹⁸ GEBAUER, F. - KAPLAN, K. - KOUDELKA, F. – VYHNÁLEK, R. (zost.): Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989, s. 118 – 124.

organizácia s názvom Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv (SONOLP).

Ďalšou kľúčovou etapou vo vývoji trestného práva bola jeho kodifikácia v roku 1950 v podobe nového Trestného zákona (č. 86/1950 Zb.) a Trestného poriadku (č. 87/1950 Zb.) Ustanovenia derogovaného zákona č. 231/1948 Zb. nová právna úprava recipovala do svojej prvej hlavy. Aj v prípade nového trestného kódexu boli charakteristické „gumové“ paragrafy, drakonické tresty, pričom „manévrovací priestor“ súdom pri viacerých skutkových podstatách zásadne obmedzovali obligatórne tresty smrti (bez alternatívy), či explicitné vylúčenie podmieneného odsúdenia.¹⁹ Tieto kogentné úpravy boli prijaté aj v obave pred morálnymi zábranami sudcov starej „prvorepublikovej“ školy vynášať nespravodlivé rozsudky.

V prípade trestného zákona z roku 1950 išlo o prvý komplexný pokus o unifikáciu trestného práva na území Československa, keďže s výnimkou trestných činov „protištátnej povahy“ platili v českých krajinách a na Slovensku rozdielne právne systémy (v Čechách bývalé rakúske a na Slovensku bývalé uhorské právo).

Nová úprava trestného práva, hmotného aj procesného, bola súčasťou tzv. právnickej dvojročnice (1948 – 1950)²⁰, v rámci ktorej došlo k rekodifikácii všetkých významných právnych odvetví. Programové vyhlásenie Zápotockého vlády určovalo základnú politickú orientáciu: „Nové trestné právo bude chrániť záujmy pracujúcich, ich budovateľské úsilie a plody ich

¹⁹ Zákon č. 86/1950 Zb.

²⁰ BLÁHOVÁ, I. - BLAŽEK, L. - KUKLÍK, J. - ŠOUŠA, J. a kol.: Právnická dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století. Praha 2014.

práce.”²¹ V trestnom kódexe sa mali premietnuť aj slová prezidenta a predsedu KSČ Klementa Gottwalda z IX. zjazdu strany: „Nesmieme ani na okamih zabúdať, že cesta k socializmu je a bude i po februárovom víťazstve cestou triedneho boja.“ Trestné právo tak malo fungovať ako nástroj pracujúceho ľudu v súlade so Stalinovou doktrínou o „zostrujúcom sa triednom boji v období prechodu od kapitalizmu k socializmu“.²²

Rozhodujúcu úlohu pri príprave nového trestného zákona zohrávala Komisia pre prípravu trestného práva pôsobiaca pri ministerstve spravodlivosti. Svoju činnosť začala v septembri 1948 a rozhodla sa nenadväzovať na práce z „predfebruárového obdobia“. Na základe politických smerníc patrili medzi hlavné podklady sovietske trestné zákonníky z rokov 1927 a 1949, pričom miera prevzatia sovietskych vzorov bola jednou z najdiskutovanejších otázok.

Kľúčovým momentom pri schvaľovaní zákona bolo, rovnako ako pri všetkých dôležitých politických a mocenských otázkach, rokovanie Predsedníctva ÚV KSČ 9. januára 1950. Po ďalších úpravách návrh 20. júna 1950 formálne schválila vláda a následne ho predložila Národnému zhromaždeniu.²³

Dôvodová správa²⁴ deklarovala účel nového kódexu aj v tomto prípade úplne otvorene: „Skutočnosť, že triedna podstata oslobodeného štátu sa

²¹ BLAŽEK, L.: Rekodifikace trestního práva hmotného, s. 386.

²² Národní shromáždění republiky československé. Tlače. Vládný návrh. Trestný zákon (č. 472), pozri tiež: PODOLEC, O.: Vývoj trestnoprávnej legislatívy ako nástroja komunistického režimu. Pamäť národa, roč. 13, č. 1, s. 3-16.

²³ NA Praha, fond Predsedníctvo ÚV KSČ 1945-54, sv. 15.

²⁴ Národní shromáždění republiky československé. Tlače. Vládný návrh. Trestný zákon (č. 472).

od základov zmenila ... odráža sa nutne aj v nových zákonoch. .. Naše reakcia, ktorá stojí v službách zahraničných imperialistov, siaha k najhanebnejším metódam vlastizrady a protil'udového záškodníctva. Úlohou trestného zákona je čo najúčinnnejšie prispieť k jej zneškodneniu a musí byť ostrou zbraňou nášho pracujúceho ľudu proti všetkým jeho nepriateľom.“

Ako objekty trestnoprávnej ochrany zákon propagandisticky uvádzal aj „revolučné vymoženosti nášho pracujúceho ľudu“ proti „príslušníkom vykorisťovateľských tried zbavených teraz politickej moci“. Postihovať mal aj „prežitky kapitalizmu“, ako zištnosť, „ledabolo“ plnené pracovné a občianske povinnosti či pohrdavý postoj k spoluobčanom.

Účel trestného zákona bol definovaný ako ochranný a výchovný („výchova na dodržiavanie pravidiel socialistického spolužitia“). Zákon mal byť prejavom „socialistického humanizmu“ – tam, kde bola nádej na nápravu, mal trest plniť výchovnú funkciu, no politických odporcov (dobovým jazykom: „nenapraviteľných nepriateľov ľudu a národa“) mal stíhať „so všetkou prísnosťou“. „Bežná“ kriminalita pritom bola interpretovaná ako dôsledok triednych rozporov a nespravodlivého spoločenského poriadku a odstránením jej koreňa, t. j. kapitalizmu mala prirodzene klesať. Výrazným prvkom novej úpravy bola aj dôsledná ochrana socialistického sektora ako privilegovanej formy vlastníctva.

Národné zhromaždenie zákon formálne schválilo 12. júla 1950 a po krátkej legisvakačnej lehote nadobudol účinnosť 1. augusta 1950.²⁵ Jeho prijatím bol zrušený zákon č. 231/1948 Zb. (jeho obsah bol v plnom rozsahu

²⁵ Zákon č. 86/1950 Zb.

recipovaný do prvej hlavy nového trestného kódexu) a na Slovensku aj uhorský trestný zákon z roku 1878.

Ideologickým východiskám zákonodarcu zodpovedala aj hierarchia objektov trestnoprávnej ochrany. Prioritu mala mať ľudovodemokratická republika, „socialistická výstavba republiky“, či „záujmy pracujúceho ľudu“ a až po nich nasledovali „záujmy jednotlivca“.²⁶

Vyššie uvedenému poradiu zodpovedala aj systematika kódexu. Ústavodarný výbor Národného zhromaždenia k tomu v správe uviedol: „Máme svoj socialistický svet a z nášho hľadiska v mnohých prípadoch stíhame to, čo je v kapitalistickom svete dovolené a vychvaľované. Naproti tomu sa zase u nás v mnohých prípadoch nepokladá za trestné, čo sa v kapitalistickom svete stíha.“ Prostriedkami na dosiahnutie účelu zákona mali byť hrozba trestami, ich ukladanie a výkon, ako aj ochranné opatrenia. Pokiaľ ide o definíciu trestného činu, zákon zakotvil materiálno-formálne ponímanie, pričom ďalší vývoj smeroval k posilneniu materiálneho prvku.²⁷

Ešte vo väčšej miere než hmotnoprávny kódex sa prostriedkom zneužitia trestného práva stala procesnoprávna kodifikácia, ktorá bola tiež prvou svojho druhu v Československu. Na Slovensku Trestný poriadok z roku 1950 (zákon č. 87/1950 Zb.) nahradil dovtedy platný uhorský kódex z roku 1896, zatiaľ čo v českých krajinách dovtedy platil rakúsky trestný poriadok z roku 1873.

²⁶ NA Praha, fond Politické byro ÚV KSČ Politické byro ÚV KSČ 1954-62, sv. 54 – 55, b. 71/9.

²⁷ Národní shromáždění republiky československé. Tlač. č. 491.

Účel trestného konania bol definovaný ideologicky, pričom jeho úlohou malo byť viesť občanov k „ostrážitosti“ voči nepriateľom vládnuceho režimu a k riadnemu plneniu občianskych povinností. Bolo pritom príznačné, že nový komunistický trestný poriadok neobsahoval explicitne vyjadrenú zásadu prezumpcie neviny. Okrem úpravy prípravného konania obsahoval aj právnu reguláciu ďalších štádií trestného procesu – hlavného pojednávania, odvolacieho konania, konania o mimoriadnych opravných prostriedkoch (sťažnosť pre porušenie zákona, obnova konania), ako aj konania o výkone trestu, pričom neupravoval inštitút formálneho vznesenia obvinenia. Odvolacie konanie pred súdom vyššej inštancie bolo koncipované analogicky k prvostupňovému konaniu.²⁸

Práva obhajoby boli v porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou výrazne obmedzené. Obžaloba mohla byť obžalovanému doručená až spolu s predvolaním na hlavné pojednávanie, pričom minimálna lehota na jej preštudovanie a prípadné navrhnutie dôkazov bola stanovená len na tri dni, pričom ani tá často nebola v aplikačnej praxi komunistickej justície dodržaná. V politických procesoch a monsterprocesoch bola rola úradne ustanovených krátkej porade, v rámci ktorej bolo ich úlohou presvedčiť obeť politicky motivovanej perzekúcie, aby sa nebránili vykonštruovaným obvineniam. Podobný charakter malo aj ich vystupovanie pred súdom, kde odsudzovali „zločiny“ svojich mandantov a nanajvýš len apelovali na „zhovievavosť“ súdu.²⁹

²⁸ Zákon č. 87/1950 Zb.

²⁹ Bližšie pozri: KAPLAN, K.: Největší politický proces. "M. Horáková a spol.". Praha 1995; KAPLAN, K.: Politické procesy 50. let v Československu. In: Politické procesy v Československu po roce 1945 a "Případ Slánský". Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.-16. dubna

Prvý zlom vo vývoji komunistického trestného práva nastal najmä po roku 1956. Tri roky po smrti Josifa Vissarionoviča Stalina a Klementa Gottwalda boli oficiálne odsúdené zločiny stalinizmu v období tzv. kultu osobnosti. Prelomový prejav Nikitu Sergejeviča Chruščova na XX. zjazde KSSZ spustil udalosti, ktoré otriasli celým sovietskym blokom. Následkom oficiálneho kritického prehodnocovania najväčšej povojnovej vlny politických procesov boli aj verejne nastroľované otázky ohľadom roly trestného práva pri „porušovaní socialistickej zákonnosti“, čo bol eufemizmus používaný v dobovej štátnej propagande. Túto tragickú etapu zneužívania trestného práva v Československu v počas „zakladateľského“ obdobia komunistického režimu na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov napokon ukončila veľká novela trestného práva zahŕňajúce zásadné zmeny v trestnom zákone a prijatie úplne nového Trestného poriadku. Zmeny priniesli čiastočnú humanizáciu trestného práva hmotného i zakotvenie (či aspoň formálne deklarovanie) základných zásad trestného konania patriacich k európskym štandardom trestného práva v demokratických krajinách. Okrem novelizácie platnej trestnoprávnej legislatívy sa v tomto období objavili aj oficiálne iniciatívy smerujúce k preskúmaniu najväčších excesov komunistickej justície v podobe politických procesov a monsterprocesov,³⁰ ktoré sa (na rozdiel od

2003 v Praze. Brno 2005, s. 107-114.; KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždění generálního tajemníka. Praha 1992; KAPLAN, K.: Politické procesy 50. let v Československu. In: Politické procesy v Československu po roce 1945 a "Případ Slánský". Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14.-16. dubna 2003 v Praze. Brno 2005, s. 107-114; KINČOK, B.: Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948 – 1954. Bratislava 2019.

³⁰ NOVOTNÝ, A.: Současná situace a úkoly strany. Referát soudruha Antonína Novotného na celostátní konferenci Komunistické strany Československa přednesený dne 11. června 1956. Rudé právo, 12. 6. 1956, s. 2-5; Diskusní

neskorších rehabilitácií v roku 1968) však väčšinou obmedzovali len na očistenie odsúdených vysokých straníckych funkcionárov.³¹

Po krátkodobom politickom uvoľnení sa však vládnucci režim stabilizoval a nasledovala nová vlna represíí.³² Politické procesy mali v tejto etape mala predovšetkým proticirkevný charakter (v sérii procesov siahajúcej až do začiatku šesťdesiatych rokov boli súdení najmä členovia mnohých tajne pôsobiacich reholí), no na Slovensku výrazne rezonoval napríklad aj proces s národohospodárom Imrichom Karvašom. Procesy z prelomu päťdesiatych a šesťdesiatych rokov sú síce menej známe, vyšetrovatelia už nepoužívali natoľko brutálne metódy, no tresty v „politických“ kauzách boli stále drakonicky vysoké. Obvinenia pôsobili často absurdne a mnohé procesy sa konali bez prítomnosti verejnosti.³³

Druhým základným predpokladom na zneužívanie práva komunistickým režimom na politicky motivovanú represiu bolo mocenské ovládnutie justičného systému. Motívy i metódy komunistickej strany pritom vychádzali predovšetkým z personálnych a inštitucionálnych pomerov v

příspěvek soudruha Rudolfa Baráka. Rudé právo, 13. 6. 1956, s. 7; Usnesení celostátní konferenci Komunistické strany Československa a změny ve stanovách KSČ. Rudé právo, 16. 6. 1956, s. 9 (příloha).

³¹ Bližšie pozri: KAPLAN, K. - PALEČEK, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu. Brno 2001; LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickej moci“. In: PEŠEK, Jan - LETZ, Róbert: Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989. Prešov, 2004, s. 364-397.

³² Bližšie pozri: PERNES, J.: Velké dějiny zemí Koruny české XVII. (1948–1956). Praha 2022; LETZ, R.: Slovenské dejiny VI. Bratislava 2021; KAPLAN, K. - PALEČEK, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu; KINČOK, B.: Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948 – 1954.

³³ PODOLEC, O.: Proces s Jánom Korcom a spol roku 1960. In: JUDÁK, V. (ed.): Vo väzení a na slobode. K nedežitej storočnici Jána Chryzostoma kardinála Korca. Trnava 2025, s. 118 – 160.

rezorte spravodlivosti bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny. Na Slovensku pôsobilo k 31. októbru 1945 v rezorte spravodlivosti 2 224 osôb, z toho necelé štyri stovky právnikov. Medzi nimi bolo len 23 komunistov (približne 5 %), pričom aktívne sa v Komunistickej strane Slovenska (KSS) angažovalo iba deväť. Situáciu dokresľoval aj fakt, že v oblasti pôsobnosti Povereníctva spravodlivosti pôsobila len jedna stranícka bunka, ktorá počas prvého povojnového roka zanikla.³⁴ Tento stav kriticky reflektovala aj Právnická komisia pri Ústrednom výbore KSČ, keď realisticky konštatovala mizivé zastúpenie komunistov v súdnom aparáte. Bol vyústením politickej praxe medzivojnovkej ČSR, kde boli komunisti vnímaní ako okrajový až extrémny prvok politického systému, čo spôsobovalo minimálne šance ich nominantov a členov na prenikanie do štruktúr justície a verejnej správy. Z popísaného stavu potom vychádzala aj politická stratégia komunistickej strany v oblasti justície, ktorú uplatňovala už pred koncom druhej svetovej vojny pri rokovaní medzi londýnskym a moskovským exilom o budúcej podobe povojnového československého štátu. Jej predstavitelia presadzovali čo najvyššiu mieru diskontinuity správy, súdnictva i štátnych orgánov, pričom ju napokon aj vo významnej miere dosiahli.³⁵ Z hľadiska mocenských ambícií totiž bolo jednoduchšie vytvárať nové orgány a štruktúry, než prenikať do už existujúcich, v ktorých mali len minimálne zastúpenie.

Pomery v justícii a metódy jej ovládnutia sa vyvíjali aj v kontexte špecifického charakteru politického systému a režimu Tretej

³⁴ NA Praha, fond Právnická komise ÚV KSČ, k. 224.

³⁵ PODOLEC, O.: Vývoj povojnovej miestnej správy na Slovensku. In: SYRNÝ, M. a kol.: Slovensko v povojnovej Európe: politické zmeny v rokoch 1945-1948 a ich dopad na povojnovú spoločnosť. Banská Bystrica 2020, s. s. 142-163.

československej republiky. Vyznačoval sa mnohými poloautoritatívnymi prvkami, legislatívnou improvizáciou a absenciou jasného celospoločenského politického konsenzu ohľadom (miery) platnosti medzivojnovnej Ústavnej listiny z roku 1920.³⁶ Už len samotná existencia viacerých najvyšších štátnych orgánov (napríklad slovenských národných orgánov) predstavovala jej flagrantné porušenie, zatiaľ čo politicky záväznými sa stávali dokumenty bez normatívnej povahy (napr. Košický vládny program, či tzv. Pražské dohody). Absencia nespochybniteľného ústavného rámca v oblasti organizácie ústavných orgánov a zakotvenia ľudských a občianskych práv spôsobila, že mnohé politické a represívne opatrenia vychádzali skôr z mocenskej reality než z práva.

Kým v štátnej správe a samospráve presadili komunisti diskontinuitu vytvorením úplne nových orgánov miestnej správy (národných výborov), v prípade justície nebolo podobné riešenie objektívne možné. Podporovali preto vznik novo kreovaných mimoriadnych foriem súdnictva (najmä rozsiahlej siete retribučných súdov viacerých stupňov a neskôr Štátneho súdu), pričom v sústave všeobecného súdnictva museli zvoliť náročnejšiu cestu postupného prenikania do existujúcich štruktúr. Vzhľadom na nedostatok vlastných právne vzdelaných kádrov súbežne presadzovali čo najväčšiu laicizáciu justície.

Medzi kľúčové nástroje komunistickej politiky v oblasti justície preverovanie štátnej a politickej spoľahlivosti³⁷, ktoré malo jednak oslabiť

³⁶ PODOLEC, O.: Súmrak slovenského povojnového parlamentarizmu. Slovenská národná rada v rokoch 1945-1948. *Historia et theoria iuris*, roč. 12 (2020), č. 2, s. 68-83.

³⁷ LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickej moci“, s. 289-296.

pozície nekomunistov v štruktúrach justície, a tiež uvoľniť miesta pre nominantov komunistickej strany. Na Slovensku sa v rámci pretrvávajúceho právneho dualizmu uskutočňovalo na základe legislatívy SNR (Rozhodnutie Predsedníctva SNR z 12. apríla 1945; Nariadenie SNR č. 44/1945 Zb. nar. SNR z 25. mája 1945 a Nariadenie SNR č. 99/1945 Zb. nar. SNR z 23. augusta 1945). Vágne formulácie príslušných právnych predpisov umožňovali extenzívny výklad, takže pre konkrétne rozhodnutia bolo kľúčové personálne obsadenie preverovacích komisií. Tie slovenské od začiatku ovládali dvaja exponenti KSS – Igor Daxner a Július Viktory. Do 1. septembra 1945 neprešlo komisiou pod kontrolou komunistov 145 právnikov z justičného aparátu (asi 36 % z celkového počtu): 45 bolo prepustených z rezortu a 100 penzionovaných. Neskôr, keď sa komisia dostala pod kontrolu Demokratickej strany, už nebol nepreverený žiadny sudca; navyše osemnástim pôvodne neprevereným bol umožnený návrat do rezortu. Zastavenie týchto politických čistiek označovala komunistická tlač za sabotáž. Po Februári 1948, keď Povereníctvo spravodlivosti prevzal Július Viktory, nasledovala nová vlna preverovania, ktorá nadviazala na praktiky z roku 1945.³⁸

Po komunistickom prevrate v roku 1948 sa ďalšie kroky smerom k ovládnutiu justície uskutočňovali prostredníctvom akčných výborov. V Bratislave vznikol Akčný výbor justičných zamestnancov na čele s Karolom Bedrnom, pričom „vyakčňovanie“ pracovníkov rezortu prebiehalo na prelome februára (28.2.) a marca (3., 4., 8.3.) a v rámci tejto vlny

³⁸ PODOLEC, O.: Prví sudcovia z ľudu. Počiatky tzv. zľudovenia súdnictva po februári 1948. Pamäť národa, roč. 18 (2022), č. 2, s. 22-33; LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickej moci“, s. 289-296.

personálnych „čistiek“ muselo rezort na Slovensku opustiť ďalších 69 sudcov.³⁹

Po februári 1948 už novo nastolenému režimu nestálo nič v ceste k úplnému ovládnutiu justície, pričom jediným skutočným limitom boli pretrvávajúce personálne problémy, t. j. nedostatok vlastných nominantov s právnickým vzdelaním. Bolo teda zrejmé, že ešte niekoľko rokov bude musieť byť v systéme trpená časť sudcov a súdnych úradníkov prevzatých z medzivojnovnej „buržoáznej“ justície. Ich rozhodovaciu autonómiu mal režim obmedziť jednak senátnym rozhodovaním s prevahou politicky angažovaných laikov - neprávnikov, a tiež kogentnými ustanoveniami v zákone č. 231/1948 Zb. a v Trestnom zákone z roku 1950, ktoré sudcom pri viacerých skutkových podstatách neposkytovali alternatívy pri ukladaní trestov (napr. obligatórny trest smrti, či explicitné vylúčenie podmieneného odsúdenia).

Na ich rozhodovanie v súlade s požiadavkami komunistickej strany mala slúžiť ako prechodné riešenie aj ich prevýchova.⁴⁰ Na regionálnej úrovni ju organizovali právne komisie pri krajských akčných výboroch NF; na celoštátnej úrovni ju koordinovali právnické zjazdy v júni a júli 1948. Od roku 1949 prebiehalo masové preškoľovanie sudcov, prokurátorov a súdnych úradníkov formou povinných dvojtyždenných kurzov zavŕšených skúškou z marxizmu-leninizmu.

Najrýchlejšou a najefektívnejšou cestou však bola laicizácia justície, zakotvená v zákone č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva. Jej

³⁹ LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickej moci“, s. 297.

⁴⁰ LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickej moci“, s. 303.

prostriedkom mal byť nový inštitút sudcov z ľudu⁴¹, ktorý v rámcovej ústavnoprávnej úprave súdnej moci zakotvila už Ústava Československej republiky z 9. mája 1948.⁴² Na základe zákona⁴³ mali sudcovia z ľudu v zásade prevahu v senáte s výnimkou dvoch prípadov (prerokovanie sťažnosti pre porušenie zákona a obnova konania), ktoré boli považované za príliš komplikované pre právnych laikov. Funkcia laického sudcu bola ustanovená ako občianska povinnosť, ktorú bolo možné odmietnuť len z vážnych dôvodov. Nový inštitút sudcov z ľudu mal byť teda prostriedkom na „zaistenie triedneho prístupu“, teda účasti robotníckej triedy na rozhodovaní súdov a na „zaistenie skutočného zľudovenia, súdnictva a k zamedzeniu akéhokoľvek obchádzania alebo zoslabovania tohoto záujmu“. ⁴⁴ Mal „zmeniť od základu výkon spravodlivosti“ a premeniť súdy „z ochrancov triednych záujmov kapitalistov na účinný nástroj robotníckej triedy v boji proti nepriateľom republiky a socializmu“. ⁴⁵

Okrem základných predpokladov (štátne občianstvo, aktívne volebné právo, občianska bezúhonnosť) hrala pri nominácii sudcov z ľudu, samozrejme, rozhodujúcu rolu štátna spoľahlivosť a „oddanosť myšlienke ľudovodemokratického zriadenia“. Z dôvodu zachovania laického charakteru tejto funkcie, z menovania boli výslovne vylúčené všetky právnické profesie (sudcovia z povolania, konceptní úradníci úradov verejnej obžaloby, notári, advokáti). ⁴⁶ Sudcov z ľudu na okresnom súde

⁴¹ PODOLEC, O.: Prví sudcovia z ľudu, s. 22-33.

⁴² Ústavný zákon č. 1950/1948 Zb.

⁴³ Zákon č. 319/1948 Zb.

⁴⁴ NA Praha, fond Právnická komise ÚV KSČ, a. j. č. 185.

⁴⁵ NA Praha, fond Právnická komise ÚV KSČ, a. j. č. 224.

⁴⁶ Zákon č. 319/1948 Zb.; tiež: Národní shromáždění republiky Československé 1948-1954. Tlač č. 160.

menoval príslušný okresný národný výbor, na krajskom súde príslušný krajský národný výbor a na najvyššom súde vláda. Ich počet určoval predseda nadriadeného súdu, resp. v prípade Najvyššieho súdu jeho predseda. Priame menovanie sudcov z ľudu orgánmi verejnej správy a možnosť ich kedykoľvek odvolať vylučovalo čo i len teoretickú predstavu o nezávislosti.⁴⁷

Prví laickí sudcovia boli vymenovaní v januári 1949, no ich rekrutácia bol vládnuším režimom od počiatku hodnotená ako veľmi problematická. Miestne stranícke štruktúry uprednostňovali gramotných ľudí s úradnou praxou, čo viedlo vedenie vládnucej strany ku kritike nedostatočného zastúpenia robotníkov, roľníkov a žien. Podľa správy Právnickej komisie pri ÚV KSČ „nebola venovaná dostatočná starostlivosť riadnemu výberu“, a tak sa medzi sudcov z ľudu dostali aj „osoby nevhodné“; neprihliadalo sa na riadne zastúpenie robotníckej triedy, roľníkov a žien, neboli vybraní členovia JRD, pričom nadmerne boli zastúpení úradníci, živnostníci a príslušníci slobodných povolání. Kritike podliehali aj rozhodnutia senátov, ktoré niekedy viedli k „nesprávnym oslobodzujúcim alebo miernym rozsudkom“ voči „triednym nepriateľom“. Neskôr, po postupnom personálnom vybudovaní profesionálneho komunistického súdnictva začal význam sudcov z ľudu postupne upadať a ich participácia nadobúdala čoraz viac formálny, či „dekoračný“ charakter.

Zákon o zľudovení súdnictva zároveň priniesol aj ďalšie prvky „priblíženia justície k ľudu“ (t. j. „zľudovenia“ v širšom zmysle slova), najmä prispôsobenie súdnej organizácie novo zavedenému krajskému zriadeniu,

⁴⁷ Zákon č. 319/1948 Zb.

zjednodušenie súdnej štruktúry, zavedenie senátneho rozhodovanie namiesto samosudcu, deklarované odstránenie „formalizmu“ a zlacnenie súdnictva.

Dôležitým prvkom ovládnutia súdnictva bola aj „rýchlovýroba“ sudcov z povolania (a neskôr prokurátorov) prostredníctvom Právnickej školy pracujúcich (PŠP). Jednoročné kurzy organizovalo Ministerstvo spravodlivosti, pričom absolventi (ľudovo nazývaní „péešpáci“) často nemali ani riadnu maturitu. Škola bola oficiálne otvorená 1. decembra 1948 a v roku 1950 sa trvalo usídlila v bývalom kláštore v Oboříšti pri Dobříši, pričom od 7. februára 1949 boli kurzy organizované aj v Bratislave. Celkove bolo v rokoch 1948-1952 otvorených desať kurzov PŠP, pričom súbežne prebiehali aj kurzy pre budúcich „robotníckych prokurátorov“.⁴⁸ Absolventi PŠP začali okamžite obsadzovať vedúce funkcie v justícii, napríklad na Slovensku v roku 1952 zastávali vedúce posty na všetkých krajských súdoch a prokuratúrach a analogicky aj vo väčšine okresov.

Dovršením personálneho ovládnutia justície komunistickým režimom bola výchova absolventov režimom ovládnutých právnických fakúlt, ktorá predstavovala základ jeho dlhodobej stratégie.

Politické procesy, ktoré boli typickým príkladom aplikácie komunistického trestného práva „zlúdenou“ justíciou, sa v komunistickom Československu stali systémovým nástrojom represie. Ich cieľom nebolo dosiahnuť spravodlivý rozsudok, ale demonštrovať silu režimu, zastrašiť obyvateľstvo a odstrániť skutočných, potenciálnych, či fiktívnych

⁴⁸ NA Praha, fond Právnická komise ÚV KSČ, k. 185., tiež: LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickéj moci“, s. 308-309.

odporcov.⁴⁹ Vyznačovali porušovaním základných princípov právneho štátu, ako je prezumpcia nevinu, právo na obhajobu či nestrannosť súdu. Obžalovaní boli často vystavení psychickému a fyzickému nátlaku, ich vynútené priznania boli dominujúcim dôkazným prostriedkom, pričom o rozsudkoch bolo vopred rozhodnuté vo vedení vládnucej strany.⁵⁰

Politické procesy možno podľa môjho názoru na základe intenzity zásahov do nezávislosti súdov rozdeliť do troch stupňov: politicky ovplyvňovaný proces, politický proces a monsterproces. Zatiaľ, čo k prvému stupňu môže dochádzať aj v demokratickom a právnom štáte (súd môže byť ovplyvňovaný nielen štátnou mocou, ale aj verejnou mienkou, či médiami), pri politickom procese už bol súd plne v područí politickej moci a jej smerníc, hoci obžalovaný mal možnosť vystupovať a argumentovať na svoju obranu. Monsterprocesy už boli inscenovanými divadelnými predstaveniami, kde obžalovaní následkom brutálnych vyšetrovacích metód vystupovali ako dobrovoľne sa priznávajúci zločinci. Proces s Miladou Horákovou a spol. (Proces s vedením záškodníckeho spiknutí proti republike)⁵¹ možno vzhľadom na jeho charakter, prípravu a priebeh kvalifikovať na pomedzí druhého a tretieho stupňa.

⁴⁹ KAPLAN, K. - PALEČEK, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu;

⁵⁰ KAPLAN, K. - PALEČEK, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu; KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždění generálního tajemníka; LETZ, R.(ed.): Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom. Bratislava 2007;; LETZ, R.-MATULA, P. (eds.):Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol. Bratislava 2009.

⁵¹ NA Praha, fond Státní soud, Proces s Horákovou a spol. (digitaliz.); tiež: KAPLAN, K.: Největší politický proces. "M. Horáková a spol."

Politicky motivovaná trestnoprávna represia sa zamerala na široké spektrum odporcov režimu (reálnych i domnelých), pričom veľké verejné procesy mali aj propagandistickú a zastrážovaciu funkciu. Zasiahli nevinné obete spomedzi predstaviteľov nekomunistických politických strán, s ktorými komunisti predtým spoluprádli (do tejto skupiny môžeme zaradiť aj obete procesu s M. Horákovou), cirkvi, súkromne hospodáriacich roľníkov – „kulakov“ ako aj ďalšie skupiny obyvateľstva (napríklad bývalých československých letcov vo Veľkej Británii, bývalých partizánskych veliteľov) a napokon v rámci „hľadania vnútorného nepriateľa“ aj niektorých vysokých predstaviteľov vládnuceho režimu. Z historického hľadiska predstavuje zneužívanie trestného práva v komunistickom Československu temnú kapitolu, ktorá je predmetom výskumu i spoločenskej reflexie, ako aj veľkým mementom pre ďalšie generácie právnikov.

Zoznam použitej literatúry:

BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. a kol.: Právnická dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století. Praha, 2014.

BLAŽEK, L.: Rekodifikace trestního práva hmotného. In: BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. a kol.: Právnická dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století. Praha, 2014, s. 202 – 215.

GEBAUER, F. – KAPLAN, K. – KOUDELKA, F. – VYHNÁLEK, R. (zost.): Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 – 1989.

JUDÁK, V. (ed.): Vo väzení a na slobode. K nedožitej storočnici Jána Chryzostoma kardinála Korca. Trnava, 2025.

KAPLAN, K.: Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“. Praha, 1995.

KAPLAN, K.: Politické procesy 50. let v Československu. In: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14. – 16. apríla 2003 v Praze. Brno, 2005, s. 107 – 114.

KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždění generálního tajemníka. Praha, 1992.

KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu. Brno, 2001.

KINČOK, B.: Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948 – 1954. Bratislava, 2019.

LETZ, R.: 231. Pamäť národa, roč. 2, č. 2, s. 45.

LETZ, R. (ed.): Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom. Bratislava, 2007.

LETZ, R. – MATULA, P. (eds.): Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol. Bratislava, 2009.

LETZ, R.: Justícia – „slúžka komunistickej moci“. In: PEŠEK, J. – LETZ, R.: Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989. Prešov, 2004, s. 289 – 397.

LETZ, R.: Slovenské dejiny VI. Bratislava, 2021.

MAREJKA, P.: Politické procesy v Československu (1948 – 1954). Studia Iuridica Cassoviensia, č. 2/2018, s. 83.

PERNES, J.: Velké dějiny zemí Koruny české XVII. (1948 – 1956). Praha, 2022.

PODOLEC, O.: Prví sudcovia z ľudu. Počiatky tzv. zľudovenia súdnictva po februári 1948. Pamäť národa, roč. 18 (2022), č. 2, s. 22 – 33.

PODOLEC, O.: Proces s Jánom Korcom a spol. roku 1960. In: JUDÁK, V. (ed.): Vo väzení a na slobode. K nedožitej storočnici Jána Chryzostoma kardinála Korca. Trnava, 2025, s. 118 – 160.

PODOLEC, O.: Súdny súmrak slovenského povojnového parlamentarizmu. Slovenská národná rada v rokoch 1945 – 1948. Historia et theoria iuris, roč. 12 (2020), č. 2, s. 68 – 83.

PODOLEC, O.: Vývoj povojnovej miestnej správy na Slovensku. In: SYRNÝ, M. a kol.: Slovensko v povojnovej Európe: politické zmeny v rokoch 1945 – 1948 a ich dopad na povojnovú spoločnosť. Banská Bystrica, 2020, s. 142 – 163.

PODOLEC, O.: Vývoj trestnoprávnej legislatívy ako nástroja komunistického režimu. Pamäť národa, roč. 13, č. 1, s. 3 – 16.

SIVOŠ, J.: Bez rozsudku! Pracovné tábory, sústredňovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953. Bratislava, 2011.

VIESKA, J.: O novelisaci trestního zákona. Socialistická zákonnost, 1956, roč. IV, č. 5, s. 391 – 396.

VIESKA, J.: Ochrana lidově demokratické republiky v novém trestním zákoně. Praha, 1950, s. 5 – 72.

Periodiká

Diskusní příspěvek soudruha Rudolfa Baráka. Rudé právo, 13. 6. 1956, s. 7.

NOVOTNÝ, A.: Současná situace a úkoly strany. Referát soudruha Antonína Novotného na celostátní konferenci Komunistické strany Československa přednesený dne 11. juna 1956. Rudé právo, 12. 6. 1956, s. 2 – 5.

Usnesení celostátní konference Komunistické strany Československa a změny ve stanovách KSČ. Rudé právo, 16. 6. 1956, s. 9 (příloha).

Archívne pramene

Národní archiv Praha, fond Politické byro ÚV KSČ 1954 – 62, sv. 54 – 55, b. 71/9.

Národní archiv Praha, fond Predsedníctvo ÚV KSČ 1945 – 54, sv. 15.

Národní archiv Praha, fond Právnícká komise ÚV KSČ, a. j. č. 185, 224, 249; k. 185, 224.

Národní archiv Praha, fond Státní soud, Proces s Horákovou a spol. (digitalizovaný).

Národní archiv Praha, fond Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna, kart. 2792.

Národní shromáždění republiky československé. Tlače, č. 103, 160, 472, 491.

Právne predpisy

Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n. na ochranu republiky.

Ústavný zákon č. 150/1948 Zb. (Ústava 9. mája).

Zákon č. 247/1948 Zb. o táboroch nútenej práce.

Zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva.

Zákon č. 86/1950 Zb. trestný zákon.

Zákon č. 87/1950 Zb. trestný poriadok.

Zákon č. 88/1950 Zb. trestný zákon správny.

Zákon č. 81/1966 Zb.

Judikatúra

Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1951, č. 2/1951 – rozsudok Okresného súdu v Mladej Boleslavi sp. zn. T 173/50 z 9. 12. 1950.

Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1951, č. 3/1951 – rozsudok Najvyššieho súdu v Prahe sp. zn. To II 344/50 z 12. 10. 1950.

Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1952, č. 23/1952 – rozsudok Krajského soudu v Prahe sp. zn. 4 Tk 127/52 zo 17. 6. 1952.

Sbírka rozhodnutí československých soudů, roč. 1955, č. 75/1955 – rozsudok Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 3 To 27/55 zo 14. 2. 1955.

Proces s Miladou Horákovou a spol. – základné údaje

Oficiálny názov procesu: „*Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice*“, *Horáková a spol.*“ Proces sa konal v dňoch 31. mája 1950 až 8. júna 1950 v Prahe pred Štátnym súdom, ktorý bol zriadený zákonom č. 232/1948 Zb. Rozsudok bol vyhlásený dňa 8. júna 1950. Celkovo bolo v tomto procese 13 obžalovaných (z toho 7 právnikov), obžalobu podávala Štátna prokuratúra v Prahe.

Obžalovaní boli uznaní za vinných zo spáchania zločinov velezrady a vyzvedačstva podľa zákona č. 231/1948 Zb. Na ochranu ľudovodemokratickej republiky. V tomto procese boli uložené 4 tresty smrti, 4 doživotné tresty a ďalej dlhodobé tresty odňatia slobody v rozpätí od 15 do 28 rokov.

Odvolanie podali len štyria obžalovaní (Oldřich Pecl, Jan Buchal, Milada Horáková a Závěš Kalandra), ktoré zamietol Najvyšší súd v Prahe 24. júna 1950.

Dňa 26. júna 1950 odmietol prezident republiky Klement Gottwald zmierniť uložené tresty smrti. Obžalovaní, ktorým boli uložené tresty smrti, boli popravení 27. júna 1950.

Obžalované osoby

1. **JUDr. Milada Horáková** (1901 - 1950) uložený trest: trest smrti
Právnička, poslankyňa Československej strany národne socialistickej, angažovala sa za práva žien (založila Radu československých žien, vydávala ženský časopis Vlasta) väznená gestapom
2. **Jan Buchal** (1913 - 1950) uložený trest: trest smrti
Predstaviteľ protikomunistického odboja, člen Československej strany národne socialistickej, príslušník SNB
3. **JUDr. Oldřich Pecl** (1903 - 1950) uložený trest: trest smrti
Právnik, člen protikomunistickej opozície, advokát, podnikateľ
4. **Záviš Kalandra** (1902 - 1950) uložený trest: trest smrti
Literárny kritik, historik, novinár, v roku 1936 vylúčený z KSČ pre kritiku vykonštruovaných stalinských procesov. Proti vykonaniu trestu smrti u Kalandru protestoval napríklad aj filozof a spisovateľ Jean-Paul Sartre
5. **JUDr. Jozef Nestával** (1900 - 1976) uložený trest: doživotie
Právnik, poslanec Československej strany národne socialistickej, predseda futbalového klubu Viktoria Žižkov. Podmienečne prepustený v roku 1963
6. **JUDr. Jiří Hejda** (1895 - 1985) uložený trest: doživotie
Právnik, spisovateľ, publicista, politik, účastník protinacistického odboja. Podmienečne prepustený v roku 1962

7. **Frantisek Přeučil** (1907 - 1996) uložený trest: doživotie
Člen Československej strany národne socialistickej, poslanec, účastník protinacistického odboja. Podmienečne prepustený v roku 1963
8. **Antónie Kleinerová** (1901 - 1982) uložený trest: doživotie
Poslankyňa Československej strany národne socialistickej, angažovala sa v ženskom hnutí, v roku 1955 jej bol trest zmiernený na 25 rokov v roku 1960 bola prepustený na základe amnestie
9. **JUDr. Bedřich Hostička** (1914 - 1996) uložený trest: 28 rokov
Právnik, tajomník Československej strany ľudovej. Podmienečne prepustený v roku 1968
10. **prof. JUDr. Zdeněk Peška** (1900 - 1970) uložený trest: 25 rokov
Univerzitný profesor, odborník na ústavné právo, v roku 1934 sa stal profesorom v odbore všeobecné a československé ústavné právo na Prahu UK v Bratislave, v rokoch 1936 až 1937 bol v Bratislave na právnickej fakulte dekanom, po roku 1945 pracoval na novej ústave a bol poslancom, prepustený bol na amnestiu v roku 1960
11. **JUDr. Jiří Křížek** (1895 - 1975) uložený trest: 22 rokov
Právnik, advokát, žil na Slovensku a pôsobil ako advokát od roku 1920 až do roku 1939, zastupoval niektoré slachtické rody (napríklad Lobkowicz) a niektoré veľvyslanectvá (napríklad britské), člen Československej strany ľudovej, prepustený v roku 1963 na základe milosti prezidenta republiky

12. **Františka Zeminová** (1882 - 1962) uložený trest: 20 rokov

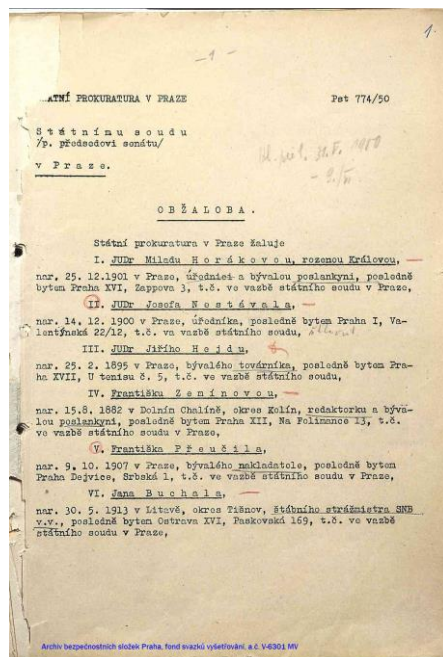
Politická, členka a poslankyňa Československej strany národne socialistickej, angažovala sa za práva žien, prepustená v roku 1960 na základe amnestie

13. **Vojtěch Dundr** (1879 - 1957) uložený trest: 15 rokov

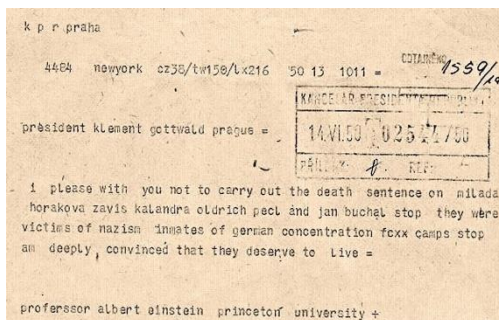
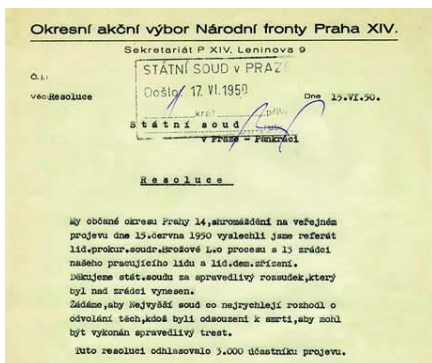
Politik senátor, ústredný tajomník Československej sociálne demokratickej strany dělnickéj, zomrel vo väzení

Dokumenty

Obžaloba voči Milade Horákovej a spol. bola postavená na obvinení z príprav prorežimného sprisahania, špionáže a pokusu o zvrhnutie ľudovodemokratického zriadenia v Československu. Obžalovaní boli obvinení z toho, že v spolupráci s imperialistickými kruhmi zo Západu, predovšetkým z USA a Veľkej Británie, pripravovali sabotáže, šíрили propagandu protikomunistickému režimu a vytvárali ilegálne skupiny, ktoré mali za cieľ destabilizáciu štátu.

V obžalobe sa tiež zdôrazňovalo, že činy Milady Horákovej nadväzovali na jej predchádzajúcu politickú činnosť a údajné kontakty so zahraničnými agentmi. Cieľom obžaloby bolo dokázať, že skupina vedome a úmyselne konala proti ľudovodemokratickému zriadeniu, čo bolo podľa vtedajších zákonov kvalifikované ako vlastizrada a mohlo viesť k trestu smrti, čo sa v prípade Milady Horákovej a troch ďalších aj stalo.

Naľavo je dokument dobovej rezolúcie občanov Prahy 14 a **napravo** telegram Alberta Einsteina žiadajúci prezidenta ČSR Klementa Gottwalda o omilostenie odsúdených na hrdelné tresty. Voľný preklad: Prosím Vás, aby ste nevykonali rozsudok smrti nad Miladou Horákovou, Závišom Kalandrom, Oldřichom Peclom a Janom Buchalom. Boli obeťami nacizmu, väzňami v nemeckých koncentračných táboroch a som hlboko presvedčený, že si zaslúžia žiť.

Profesor Albert Einstein, Princeton University.

Hlavní prokurátori a sudca

1. **plk. JUDr. Juraj Vieska** (1913 - 1965) štátny prokurátor. Právo vyštudoval na brnianskej a bratislavskej právnickej fakulte, bol prokurátorom Štátnej prokuratúry v Prahe a námestníkom Najvyššieho vojenského prokurátora. Považoval sa za jedného z najfanatickejších prokurátorov „novej triednej justície“. Bol autorom komentára k zákonu č. 231/1948 Zb., a pôsobil aj ako pedagóg na právnickej fakulte. V roku 1951 bol zatknutý a v roku 1953 odsúdený na 7 rokov za sabotáž (za neupozornenie na používanie nezákonných metód bezpečnostným aparátom). V roku 1955 bol rehabilitovaný a stal sa vedúcim Právnického ústavu Ministerstva spravodlivosti.
2. **JUDr. Jozef Urválek** (1910 - 1979) štátny prokurátor. Od roku 1949 krajský prokurátor v Českých Budějoviciach, pôsobil ako prokurátor vo viacerých procesoch pred Štátnym súdom (napríklad aj v procese s Rudolfom Slanským a spol.). V rokoch 1953 až 1963 pôsobil ako predseda Najvyššieho súdu, od roku 1963 pôsobil vo Vedeckovýskumnom ústave kriminalistiky na Generálnej prokuratúre.
3. **JUDr. Karel Trudák** (1907 - 1960) prvorepublikový sudca. Predsedal senátu v procese s Miladou Horákovou a spol.

Milada Horáková a ďalší
organizované zlyhanie vyšetrovacích orgánov,
justície a celej spoločnosti.
Môže sa história opakovať?

Univerzita Komenského v Bratislave
Právnická fakulta
1. vydanie

ISBN (e-verzia) 978-80-7160-797-7

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

SÚDNA RADA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

ISBN: 978-80-7160-797-7